

T.C.

**TOKAT GAZİOSMANPAŞA
ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM
ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANABİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE CÜZZAM VE CÜZZAMLA SAVAŞ
DERNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Merve ŞAHİN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hakan YAŞAR

TOKAT – 2023

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Hakan YAŞAR danışmanlığında hazırlamış olduğum “Cüzzamın Tarihsel Seyri ve Cüzzamla Savaş Derneği” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

13/03/2023

Merve ŞAHİN

İmza

Öncelikle Cüzzam Hastalığı İle Mücadele Eden Hastalara Ve Ailelerine

Acil Şifalar,

Hastalığın Tedavisinin Uygulanması Ve Geliştirilmesinde Emek Veren

Sağlık Çalışanlarına

Şükran Ve Minnet Dileklerimle...

Kızım Gökşin'e...

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitiminin en başından başlayarak gerek ders ve tez dönemlerinde, gerekse tez konusunun tespit ve hazırlama sürecinde yapmış olduğu rehberlik ve yönlendirmeleriyle, iyi bir eğitim süreci yaşanmasına vesile olan ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doktor Öğretim Üyesi Hakan YAŞAR'a ve Yüksek Lisans eğitimi sürecine önemli katkılar sunan GOP Üniversitesi Tarih Bölümünün değerli akademisyenlerine teşekkürlerimi sunarım. Bu zorlu süreç içerisinde her zaman desteğini hissettiren ve yardımcı olan aileme, Her koşulda yanımda ve destek olan eşim Nuri ŞAHİN' e sonsuz sevgilerimle.

Ayrıca bu süreç içerisinde hiçbir zaman desteğini ve imkânlarını esirgemeyen Cüzzamla Savaş Derneği'ne şükranlarımı sunarım.

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİNDE CÜZZAM VE CÜZZAMLA SAVAŞ DERNEĞİ

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakan YAŞAR

Mart 2023, xiii + 107 sayfa

İnsanlar çağlar boyunca hastalıklarla mücadele etmişlerdir. Tarih boyunca insanoğlunu en fazla etkileyen hastalıklardan biri de cüzzamdır. Cüzzam vücutta yaralara, his kayıplarına ve doku dökülmelerine neden olan bir hastalıktır. Söz konusu hastalık bulaşabilir nitelikte olduğu gibi tedavi de edilebilir. Tedavi edilmediği takdirde sakatlıklara yol açmaktadır. Tarih boyunca cüzzam hastaları toplumdan tecrit edilmiş, dışlanmış ve onlardan korkulmuştur. Edebiyat kitaplarına, tiyatro ve sinemalara bir korku ögesi olarak konu olmuştur. Bu durum cüzzam hastalarını hastalıktan daha çok yıpratmıştır.

Türkçede bilimsel adı Lepra olan cüzzam hastalığı halk dilinde miskin hastalığı olarak da bilinmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak Cüzzam hastalığı, tarih boyunca cüzzam, Türkiye’de cüzzam, cüzzamın en çok görüldüğü şehirler işlenmiştir. Ardından ülkemizde cüzzam ile mücadele etmiş öncü doktorlardan olan Etem Utku, Ahmet Akçaboy, Atıf Taşpınar ve Türkan Saylan’ın hayatı ve yaptığı çalışmalara değinilmiştir.

Bu çalışmada Cüzzamla Savaş Derneğinin kuruluş amacı ve cüzzamlı hastalara katkılarına yer verilmiştir. Kurulduğu tarihten itibaren sosyal faaliyetleri ve yardımlarıyla hastalara umut aşılayan bir kurumun varlığı ele alınmıştır. Derneğin bünyesinde yer alan Türkan Saylan Lepra Anı Evi, “Türkan Annenin Evi” gibi rahat hissedebileceğimiz bir projeye olarak ele alınmış ve buradaki zengin Cüzzam arşivinden araştırmalar ve çalışmalar için yararlanabilmemiz sağlanmıştır. Anıevi içerisinde sergilenen birkaç cüzzam

hastasının yazdığı mektuplar sergilenmiş ve onların duygu ve düşüncelerini anlamamız için önemli bir kaynak oluşturulmuştur.

Bu çalışmada tarih boyunca insanların cüzzamlı hastalara nasıl bakıldığına da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cüzzam, Cüzzamlı Savaş Derneği, Türkan Saylan, Lepra, Cumhuriyet Dönemi.

ABSTRACT

Leprosy and Leprosy Association in the Republican Era

Master Degree, Department of History

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Hakan YAŞAR

March 2023, xiii + 107 sayfa

People have struggled with diseases throughout the ages. It is leprosy in a disease that deeply affects history. It is a disease that causes wounds, loss of sensation and tissue loss in the body. It is a difficult and treatable disease. If left untreated, it leads to injuries. Throughout history, leprosy patients have been isolated from society, excluded, and feared. It has been the subject of literature books, theaters and cinemas as an element of horror. This situation has worn leprosy patients more than the disease.

Leprosy disease, whose scientific name is Lepra in Turkish, is also known as Miskin disease in the folk language.

In this study, first as leprosy disease, leprosy throughout history, leprosy in Turkey, cities where leprosy is most prevalent are processed. Then, the life and work of Etem Utku, Ahmet Akçaboy, Atıf Taşpınar and Türkan Saylan, who are among the leading doctors who have struggled with leprosy, are mentioned.

In this study, the purpose of establishment of the Leprosy Association and its contributions to patients with Leprosy are included. Since its establishment, the existence of an institution that gives hope to patients with its social activities and aids has been discussed. Türkan Saylan Lepra Memorial House, which is part of the association, was handled as a project where we can feel comfortable like “Türkan Mother's House” and we were able to benefit from the rich Leprosy archive here for research and studies. Letters written by a few leprosy patients on display in the memory house were exhibited and an important source was created for us to understand their feelings and thoughts.

This study also touches on how people with leprosy are cared for throughout history.

Keywords: Leprosy, Anti-Leprosy Association, Türkan Saylan, Leprosy, Republican Era.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
A. TEZİN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ.....	1
B. LİTERATÜR ÖZETİ VE KAYNAK TAHLİLİ	2
C. CÜZZAM VE CÜZZAMIN TARİHÇESİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME	6
C.1. Cüzzam Nedir?	6
Tablo 1 Lepra Hastalarının Sosyo-Demografik Özelliklerinin Dağılımı.....	9
Teşhis ve Tedavi Süreci	9
C.2. Cüzzam Hastalığının Tarihçesine Genel Bir Bakış	11
BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
I. TÜRKİYE’DE CÜZZAMLA MÜCADELENİN TARİHÇESİ VE BU MÜCADELEDEKİ ÖNCÜ İSİMLER.....	15
I.1. Türkiye’de Cüzzamla Mücadelenin Tarihçesine Genel Bir Bakış Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Cüzzam Ve Cüzzamla Mücadele	15
Elazığ Cüzzam Hastanesi.....	19
Tablo 2 Yıllara Göre Türkiye’de Tespit Edilebilen Cüzzamlı Hastaların Sayısı	20
I.2. Cüzzam Hastalığının En Çok Görüldüğü Şehirler.....	21
I.3. Türkiye’de Cüzzam İle Savaş	23
Endemik Bölgeler;	25

Endemo -Sporadik Bölgeler;.....	25
Sporadik Bölgeler;	26
Ankara Cüzzamla Savaş Derneği.....	26
I.4. Cüzzam İle Savaşta Öncü Doktorlar	29
I.4.1. Ethem Utku.....	29
I.4.2. Ahmet Akçaboy	30
I.4.3. Atıf Taşpınar	31
I.4.4. Türkan Saylan.....	31
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
İSTANBUL CÜZZAMLA SAVAŞ DERNEĞİ.....	35
II.2 Derneğe Üye Olma Hakkı ve Üyelik İşlemleri	35
II.3. İstanbul Cüzzamla Savaş Derneğinin Kuruluşu ve Aldığı İlk Kararlar	36
II.4. Dernek Kurulunun Teşkili, Görev ve Yetkileri.....	37
II.5. Dernek Genel Kurulunun Toplanma Zamanı.....	37
II.6. Derneğin Gelir Kaynakları	37
II.7. Derneğin Çalışma Alanları ve Faaliyetleri	38
II.8. Cüzzamla Savaş Derneğinin Tarihçesi.....	41
II.9. Derneğin Sunduğu İmkânlar	44
II.10. Derneğin Gerçekleştirdiği Sosyal Projeler	46
II.11. Türkan Saylan Anı Evi Projesi.....	47
II.11.1. Anı Evi Ziyaret Defterine Bırakılan Notlar.....	49
III. CÜZZAMDAN ETKİLENEN KİŞİLERİN SOSYO- EKONOMİK VE ENGELLİLİK DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	51
III.1. Toplumun Cüzzamlı Hastalara Bakışı	51
III.2. Lepre Savaşı Yönetmeliği.....	56
III.3. Cüzzamlı Hastaların İş Olanakları	57
III.4. Cüzzamın Basına Yansımaları	59
En Büyük Aşk.....	61
Bulduğu Serumunu Tecrübe İçin Kendine Cüzzam Aşılayan Doktor	62
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA	67

EKLER.....	76
CÜZZAMLA SAVAŞ DERNEĞİ.....	84
GAZETE HABERLERİ.....	88
ÖZGEÇMİŞ	94

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Lepra Hastalarının Sosyo-Demografik Özelliklerinin Dağılımı.....	9
Tablo 2: Yıllara Göre Türkiye’de Tespit Edilebilen Cüzzamlı Hastaların Sayısı ...	20
Derneğin Yıllara Göre Toplam Üye Sayıları	36

KISALTMALAR

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

CSDA: Cüzzamla Savaş Derneği Arşivi

LEK: Lepradan Etkilenmiş Kişiler

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

M.Ö.: Milattan Önce

BKZ.: Bakınız

S.: Sayı

s.: Sayfa

C.: Cilt

Ed.: Editör

GİRİŞ

A. TEZİN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Bu tez çalışmasının temel konusunu, başlangıcından günümüze kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde cüzzam hastalığıyla mücadele ve bu mücadelede ön plana çıkan kişi ve kurumlar oluşturmaktadır. Söz konusu kurumlar içerisinde ayrı bir yeri ve önemi olan Cüzzamla Savaş Derneği üzerinde detaylı bir şekilde durulmaktadır. Bunların yanı sıra cüzzam hastalarının yaşadığı sosyo-kültürel ve iktisadî sorunlara da odaklanılmaktadır.

Bu tezde, tarih Biliminin metodolojisine uygun olarak cüzzam hastalığının Cumhuriyet Dönemi'ndeki seyrini inceleyerek söz konusu dönemde bahsedilen hastalığın tedavisi ve hastalarının sorunlarını gidermeye yönelik hangi faaliyetlerin gerçekleştirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hastaların yaşadığı sosyo-kültürel ve iktisadî sorunlara odaklanılarak cüzzama dair nasıl bir toplumsal algının olduğu da belirlenmeye çalışılmıştır.

Cüzzam hastalığı insanlara sadece fiziksel zorluklar yaşatmamış, bunun yanı sıra psikolojik olarak da ciddi zorluklar çekmelerine sebep olmuştur. Cüzzam ilk ortaya çıktığı tarihlerden itibaren kendisinden korkuyla bahsettirmiş, edebiyat kitaplarında ve filmlerde korku unsuru olarak kendisine yer bulmuştur. Gazetelerde çıkan film tanıtımlarında dahi cüzzam hastalığı tedavisi olmayan bir hastalık olarak betimlenmiştir.¹ Ayrıca cüzzamlı hastaların tecrit edildiği ve onlara özel kulübeler yapıldığından da bahsedilmiştir.² Bu tezin yazılmasındaki en önemli unsur da tam olarak bu algının ortadan kaldırılması gerekliliğidir. Çünkü cüzzam ciddi bir hastalık olmakla birlikte tedavi edilebilen ve bulaşıcılığı az olan bir hastalık türüdür. “Cüzzam, sadece çocuklara ve direnci zayıf kişilere bulaşır, yetişkinlere bulaşmaz. Kesin tedavisi 6 ayla iki yıl arasında sürer, ama tedaviye başladıktan 2 hafta sonra bulaşıcı özelliği geçer. Hastalık ilerleyince sinirler bozulduğu için sakatlık ve görünüm bozuklukları oluşur. Tedavi, hastalık

¹ “Büyük Bir Masal Filmi”, *Akşam*, 11 Şubat 1935, s.7.

² “Yeşil Elmalar”, *Akşam*, , 30 Mayıs 1936, s.6.

ilerlemeden yapılırsa hastada hiçbir sakatlık olmaz.”³ Görülme sıklığına bakıldığında korkulacak düzeyde bir durum ortaya çıkarmamaktadır. İnsanlık üzerinde büyük etkilere neden olan cüzzam hastalığının tedavisi birçok bilim uzmanı tarafından araştırılmış ve sonucunda bu hastaların tecrit dahi gerekmeden tedavisinin mümkün olacağı sonucuna varılmıştır.

Cüzzam ve cüzzamlılara dair şimdiye değin yapılan çalışmalar konuyu daha çok tıp bilimi açısından ele almıştır. Yine sosyoloji ve psikoloji alanlarında yapılan çalışmalar ise cüzzam hastalarının günümüzdeki sorunlarına ve bu sorunların çözüm yollarına odaklanmaktadır. Türk tarihinde cüzzam ve cüzzamlılara dair yapılan çalışmalar ise daha çok Osmanlı Devleti Dönemi’ne odaklanmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nde cüzzam hastalarının yaşadığı sorunlar ve bu sorunların çözülmesine ilişkin dönemin hükümetlerinin yürüttüğü politikalara dair bütüncül bir çalışma yapılmamıştır. Bunun yanı sıra tarihi süreçte Türkiye’de cüzzamla mücadele konusunda ön plana çıkan kişi ve kurumlara dair de literatürde önemli bir boşluk söz konusudur. Bu doğrultuda tezimizin bu boşluğu kapatmada önemli bir rol üstleneceği ve Cumhuriyet Dönemi sağlık politikaları ve kurumları tarihiyle sosyal tarih araştırmaları literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Cüzzam her zaman korkulan bir hastalık olmuş ve hastaları toplumdan uzak tutulmuştur. Tedavi edilemediği görüşünde olunması bu korkuları daha da kuvvetlendirmiştir. Yıllar süren çalışmalar ve araştırmalar neticesinde bu durumun doğru olmadığı ve cüzzamın tedavi edilebilen bir hastalık olduğu kanaatine varılmıştır.

Cüzzamın kolay bulaşmayan bir hastalık olduğu, tecrit ve korku gerektirmediği tezde bilimsel kaynaklarla desteklenerek çalışmanın önemini oluşturmuştur.

B. LİTERATÜR ÖZETİ VE KAYNAK TAHLİLİ

Cüzzam hastalığının tedavisi ile cüzzamlıların sosyolojik ve psikolojik sorunları ve bu sorunların tespiti ve giderilmesine dair şimdiye değin çeşitli

³ Türkan Saylan, “Cüzzam Hastalığı Yetişkiye Bulaşmaz”, *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1996, s.18.

bilim dallarında tezler hazırlanmıştır. Bu tezler arasında hastaların psikolojik ve sosyolojik alanda değerlendirmelerinin yapıldığı çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan Ümmü Gülsüm Gürzihi'nin "*Cüzzamlının Toplumsal Serüveni*" başlıklı tezinde cüzzamlı hastaların toplumda kendilerine edindikleri rolden bahsedilmiştir.⁴ Psikoloji Ana Bilim Dalı'nda Cengiz Özbesler'in "*Lepra (Cüzzam) Hastalarının Sosyal Hizmet Alanında Değerlendirilmesi*" adlı çalışmasında ise cüzzam hastalarının sosyal, psikolojik ve ekonomik sorunlarının değerlendirilmesine yer verilmiştir.⁵ Tarih Ana Bilim Dalı'nda Mehmet Orçun Karacan tarafından kaleme alınan "*19. Yüzyılda Anadolu'da Frengi ve Cüzzam*" isimli tezde ise 19. yüzyılda Anadolu'daki cüzzam hastalığının durumuna yer verilmiştir.⁶ İktisat Anabilim Dalında Özlem Dikeçligil tarafından kaleme alınan "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Miskinler: Üsküdar Miskinler Tekkesi'nin Sosyal ve İktisadi Etkileri*" isimli tezde Osmanlı Devleti'nde hastaların tecrit edildiği miskinler tekkesinden ve hastalığın genel durumdan bahsedilmiştir.⁷

Editörlüğünü Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Çağrı Büke ve Eren Akçiçek'in yaptığı "*Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cüzzam*" isimli kitap bu konun başlıcalarından olup cüzzamın tarihçesini, bu konuda çalışmış doktorları ve cüzzam ile ilgili önemli konuları ele almaktadır.

Basımını Cüzzamla Savaş Derneği'nin gerçekleştirdiği "*Merhaba Yaşamak*" Türkan Saylan'ın *Kıymetlileri*" isimli kitap cüzzam hastalığının dünyada üzerindeki durumu, Türkiye'deki durumu, hastalığın tanısı, tedavisi ve bulguları gibi önemli konuları içermemektedir. Bu önemden ötürü kaleme alınan çalışmada rehberlik niteliği taşımaktadır.

⁴ Ümmü Gülsüm Gürzihi, *Cüzzamlının Toplumsal Serüveni*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

⁵ Cengiz Özbesler, *Lepra(Cüzzam) Hastalarının Sosyal, Psikolojik Ve Ekonomik Sorunlarının Sosyal Hizmet Açısından Değerlendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.

⁶ Mehmet Orçun Karacan, *19. Yüzyılda Anadolu'da Frengi Ve Cüzzam*, Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2021.

⁷ Özlem Dikeçligil, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Miskinler: Üsküdar Miskinler Tekkesi'nin Sosyal ve İktisadi Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s.61.

Hastalığın Cumhuriyet dönemindeki seyrini anlayabilmek adına, topraklarını olduğu kadar hastalıklarını da miras bırakmış olan Osmanlı Devleti'ndeki cüzzam hastalığının durumunu anlayabilmek adına, Hamit Şafakçı'nın "*Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği*", Uğur Akbulut'un "*19. Yüzyılda Hastalıklar Karşısında Devlet ve Toplum*"⁸, Erdem Aydın'ın "*19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması*"⁹, Meriç Aybar'ın "*İlet-i Cüzzam: "Osmanlı Dağılma Dönemi"*"¹⁰, Gülfem Uysal'ın "*Geç Osmanlı Salattepe Populasyonu ve Cüzzam*"¹¹ isimli makalelerinden yararlanılmıştır.

Celal Cansu'nun kaleme aldığı Lepra isimli kitap cüzzam ile alakalı tıbbi bilgiler vermekte olup literatür için önemli bir değere sahiptir.

Lepra Mecmuasının yayınlamış olduğu kitaplar ise bilimsel çalışmaların yapı taşları niteliğini oluşturmaktadır.

Süheyl Ünver'in Tıp Alemleri dergisinde yayınlanan "Türkiye'de Cüzzam ve Tarihi" adlı makale, Türkiye'de Lepralı hastaların durumu ve hastalık hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Türkan Saylan'ın vefatından önce onunla görüşerek bazı kişisel mektuplarına erişim ve kendisiyle sohbet imkânı bulan Ayşe Kulin "*Tek ve Tek Başına Türkan*" isimli kitabı kaleme almıştır. Burada Türkan Saylan'ın hayatı ve cüzzam hastalığı ile nasıl tanıştığı anlatılmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmada bu kitaptan faydalanılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivi taranarak buradaki bilgilere ulaşılmış ve tez kapsamında değerlendirilerek kullanılmıştır.

⁸ Uğur Akbulut, "19. Yüzyılın Yarisında Salgın Hastalıklar Karşısında Devlet ve Toplum", *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, Nisan 2023.

⁹ Erdem Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi*, C.15, S.15, s.187, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114155>, 01.07.2004.

¹⁰ Meriç Aybar, "İlet-i Cüzzam: "Osmanlı Dağılma Dönemi"", *Tarih Okulları Dergisi(TOD)*, S.33, Mart 2018.

¹¹ Gülfem Uysal, "Genç Osmanlı Salattepe Populasyonu ve Cüzzam", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.30, S.2, 2013.

Cüzzamla Savaş Derneği Arşivinden derneğe ait tüzük, dernek tarafından alınan ilk kararlar, derneğe üye sayıları ve dernek bünyesinde bulunan Türkan Saylan Anı Evi'nin ziyaret defterine yazılan notlardan faydalanılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi, Gaste Arşivi, Resmi Gazete, Milliyet, Ulus, Akşam, Hürriyet gibi gazeteler başta olmak üzere gazete arşivlerinden yararlanılmıştır. Tezde dönemin gazete kupürlerinden yararlanılması hastalık hakkındaki gelişmelerin yakından takip edilmesine olanak sağlamıştır. Lepra Hastanesi başta olmak üzere birçok internet dokümanından faydalanılmış olup, kullanılan tıp mecmuaları, hastalığın gelişimi, tanımı ve vücutta bıraktığı etkileri incelemek adına oldukça katkı sağlamıştır. Hastalık hakkında yazılan kitaplar bize geçmişten günümüze cüzzam hakkında doğru bilinen yanlışları, çeşitli illerde hastalığın yayılma oranlarını, hangi yaş aralığında daha sık hastalığa rastlanıldığı, belirtilerin kendini nasıl gösterdiği ve tedavi yöntemlerinin neler olabileceği anlatılmakla birlikte hastalık sürecinde nelere dikkat edilmesi gerektiği ve hastalığı neyin tetiklediği sorularının cevabına da ulaşılabilmemizi sağlamaktadır.

Teze katkı sağlaması açısından hastalık için büyük bir öneme sahip olan *Cüzzamla Savaş Derneği* bünyesinde araştırmalar yapılmış ve Türkan Saylan Anı Evi incelenmiştir. Burada hastalara ait olan ve dernek bünyesinde sergilenen mektuplara bakılmış ve hastaların bu yolla destek bulduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Cüzzam hastalığı ile savaşta büyük öneme sahip olan Prof. Dr. Türkan Saylan'ın hem yakın arkadaşı hem de bu süreçteki yol arkadaşı olan bugün *Cüzzamla Savaş Derneği*'nin başkanı Prof. Dr. Ayşe Yüksel ile röportaj gerçekleştirilmiş ve Türkiye'de cüzzam hastalığının geçmişinden ve bugününden bahsedilerek teze katkı sağlanmıştır. Ayrıca derneğin yönetim kurulu üyesi, yazmanı ve Lepra Hastanesinde hemşirelik yapmış olan İlğün Gül ve dernek bünyesinde gönüllü olarak çalışan Gülşah Gümüş Akın ile de sözlü mülakat gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında cüzzam hastalığına sahip olan H.K. ve A.K. isimli hastalarla da hastalıklarının seyri, onları nasıl etkilediği, tedavilerinin durumu gibi konularda sözlü mülakat yapılmıştır.

C. CÜZZAM VE CÜZZAMIN TARİHÇESİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

C.1. Cüzzam Nedir?

Cüzzam, verem mikrobuna çok benzeyen fakat daha az etkili olan lepra basilinin neden olduğu bir hastalık türüdür. Cüzzam ve verem hastalığına neden olan mikroplar aynı ailedendir.¹² Halk dilinde “miskin hastalığı, baba, cüdam, dönük, kötü yara, yenirce” olarak adlandırılan cüzzam, bilimsel olarak Lepra veya 1874 yılında Norveçli bir doktor olan Gerhard Armauer Hansen tarafından keşfedildiği için “Hansen Hastalığı” olarak da bilinmektedir.¹³ Cüzzam hastalığına tutulmuş hastalara ise meczum denilmektedir.¹⁴ Hansen Hastalığı aslında sakin seyreden bir hastalıktır. Bazı sebepler bu sükûneti bozar hastalık birden feveran eder, işte bu safhaya lepra reaksiyonu denilmektedir.¹⁵ Bulaşma yolu kesin olarak bilinmemekle birlikte solunum yolu ile bulaşabileceği var sayılmaktadır. Ancak, zayıf bünye, açık yara, ileri sağlık sorunları olan ve bunun yanında cüzzamlı hastalarla sürekli etkileşimde bulunan insanlara geçmektedir. Sanıldığı gibi aksine temas yolu ile kolayca bulaşan bir hastalık türü değildir. Geçmişten bugüne kadar cüzzam hastalığının tedavisinde görevli olan hiçbir sağlık çalışanına hastalığın bulaştığı görülmemiştir. Hastalığın belirtileri arasında ellerde ve ayaklarda küçülmelerin ve uzuv kayıplarının yaşanması, vücuttaki kılların ve dişlerin dökülmesi, hastalığa bağlı olarak uykuya düşkünlük, şiddetli baş ağrısı ve baş dönmesi görülmektedir.¹⁶ Yüzde şekil bozukluklarının da ortaya çıkması neticesinde yüz, aslan yüzünü andırdığı için bu şekle aslan yüzü adı verilmektedir.¹⁷ Cüzzam bir cilt hastalığı değildir ve sinirlere nüfuz eder.¹⁸ Genellikle toplumun %95’inin hücresel sistemi güçlü olduğu için daha çok solunum yoluyla alınan mycobacterium leprae bu

¹² “Verem ve Cüzzam Tedavisi”, *Tanin*, 3 Şubat 1945, s.8.

¹³ Aylin Koç, “Hastalık İsimlerinde Örtmece”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 188, Ekim 2010, s.82.

¹⁴ M. Zeki Palalı, “Cüzzam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, , İstanbul, 1993, s.150-152.

¹⁵ İsmet Barutçu, “Lepra Özel Sendromları ve Tedavileri”, *Lepra Mecmuası*, C.3, S.1, 1972, s.5.

¹⁶ Rıfat Güngör, “Cüzzam Hastalığı Veyahut Miskin İlleti”, *19 Mayıs*, C.3, S.31, 1938, s.22-23.

¹⁷ Fatih Ölçü, “Sosyal Hastalıklar (Cüzzam)”, *Trakya Birlik*, C.2, S.20, 1985, s.12.

¹⁸ “Miskin İlleti Hakkında Neler Biliyoruz?”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1935, s.7.

bağışıklık sistemi tarafından yok edilmektedir. Dolayısıyla bakteri vücuda girmiş olsa bile hastalık genellikle gerçekleşmemektedir.¹⁹ Toplumun %5 inde ama daha çok çocuklarda henüz bu bağışıklık sistemi gelişmediği için anne baba gibi tedavi olmamış bir hastayla uzun süre birlikte yaşayan çocuklarda defalarca bu bakterinin alınması sonrasında bakteri bağışıklık sistemi tarafından yok edilemediği takdirde kan ve lenf yoluyla bütün vücuda yayılmaktadır.

*“Hastalığın birincil belirtileri deri ve periferik sinirlerde ortaya çıkar.”*²⁰ Hastalığın kuluçka dönemi 2-7 yıl arasındadır. Ender vakalarda bu süre 30 yıla kadar çıkmaktadır. Kuluçka dönemini tamamladıktan sonra kişinin hücresel sisteminin gücüne bağlı olarak bakteri vücutta yayılmaya başlamaktadır. Vücutta yerleşen lepra basili birkaç yıl içerisinde vücutta pembe lekeler ve duyu kaybına neden olmaktadır. Hastalık fark edilmediği takdirde ilerleme göstererek kaş dökülmesi, dirsek ve dizde yaralar, sinir kalınlaşması ve vücudun birçok yerinde çıkıntılı pembe lekeler meydana getirmektedir. Hastalık tedavi edilmediği takdirde burunda ve yüzde çökme, el ve ayak parmaklarının kısılması gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.²¹ Hücresel sistemi daha güçlü olan bireylerde ise sadece birkaç leke görülmektedir. Cüzzam hastalığı deyince aklımıza daha çok gelen deri döküntüleri olmaktadır. Bu döküntülerin karakteri yine bireyin bağışıklığıyla alakalı olup döküntülerin olduğu yerlerde his kayıpları yaşanmaktadır. “Üç türe ayrılan cüzzam hastalığı arasında en bulaşıcı ve tehlikeli olarak “lepromali cüzzam” gösterilir. Bu türün kırmızı deri üzerindeki yarattığı kırmızı şişliklere “leproma” denilmektedir. Vücutta en ağır tahribatı bırakan birinci tür cüzzam vakalarında, hastalık aşamalı bir şekilde tüm vücudu kaplar. İkinci tür olarak gösterilen “sinir cüzzamı” birinci türe göre daha az bulaşıcılık gösterir ve hastanın sinir sistemini deforme eder. Üçüncü tür

¹⁹ Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021Tarihli Mülakat.

²⁰ Ayşe Yüksel, İzzet Çeleğin, “*Merhaba Yaşamak*” Türkan Saylan’ın Kıymetlileri, Cüzzamla Savaş Derneği Yayınları, s.57.

²¹ Cüzzam tedavisi mümkün olmakla birlikte tedavinin tamamen başarılı olabilmesi için erken teşhis gerektiren bir hastalık türüdür. Çünkü sakatlıklar meydana geldikten sonra yapılacak tedavi her ne kadar hastalığın ilerlemesini durdurup tedavi etse de gerçekleşmiş olan sakatlıklar kalıcı olmaktadır. Bu yüzden cüzzam hastalığında en önemli unsur erken teşhis oluşturmaktadır.

olarak ise “tüberkülozumsu cüzzam” basili tüberküloz mikrobuyla benzerlik gösterir ve her iki hastalık reaksiyonları arasında ortak belirtiler vardır.”²²

Cüzzam tedavisi mümkün olan ve tedavi edildiği takdirde lepra basilinin ortadan kaybolduğu bir hastalıktır. Lepra basili zayıf bir mikrop türüdür. Her kişide aynı etkiyi yaratmadığı gibi bazı vücutlara hiçbir tesiri olmaz. Bu yüzden ki lepralı hastalarla temasta bulunmak herhangi bir sıkıntıya neden olmamaktadır.²³ Cüzzam hastalığı sanılanın aksine vücutta şekil bozukluğuna neden olmamaktadır.²⁴ Ancak uzun yıllar tedavi edilmediği takdirde his kaybına yol açmaktadır. Bunun neticesinde herhangi bir dış etkenden dolayı oluşan yaralar büyür ve farklı mikroplara maruz kalınırsa vücutta bozukluklar ortaya çıkabilir. “Cüzzamlılarda sakatlıklar, kitle halinde üreyen mikropların organlara saldırması veya sinir kısılması harabiyeti sonucu ortaya çıkmaktadır.”²⁵ Hastalığın böyle bir seyrinde ilerliyor olması cüzzam hastalarının tecrit edilmesinin gerekli olmadığı durumunu ortaya çıkarmaktadır. Cüzzam hastalığının her evresi tedaviye açıktır ve hiçbir zaman tedavi için geç kalma durumu söz konusu değildir. Hastalığın gelişmesi sosyal yetersizlik yaşayan ve tedavisiz kalmış hastaların yanında bulunan çocuklarda gözlemlenmektedir.

1979 yıllarında ülkemizde kayıtlı lepralılarda çocuk hasta sayısı yok gibidir. “*Bu da çocukta lepra belirtilerinin bilinmemesi ve en önemlisi akla getirilmemesi ile açıklanmaktadır.*”²⁶ Çocuklarda lepra genellikle 0-14 yaşları arasında görülmektedir ve lepra belirtisi genellikle indetermine (kararsız) lepra şeklinde olmaktadır. “*Ciltte belli belirsiz, sınırları net olmayan, normal deri renginden biraz açık genellikle hipopigmente (renksiz deri) bir plaktan ibarettir*

²² Serap Sarıbaş, “Hansen’in Evlatları: Avrupa’nın Son Cüzzam Hastanesi Sakinlerinin Hikayesi”, *Molesto Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C3, S.1, Ocak 2020, s. 230.

²³ Türkan Saylan, Lepralı hastaları teşhis için yaptığı yurt gezisinde bir köye uğrar ve burada köylülerin gözü önünde Lepralı bir hasta ile tokalaşır. Türkan Saylan’ın buradaki amacı Lepranın bulaşıcı bir hastalık olmadığını göstermektir. Çünkü Lepra hastası olan kişiler, hastalığın bulaşıcı olduğu düşüncesi ile toplumdan tecrit edilmiştir. Bu durum hastaların sosyal hayatlarını ciddi ölçüde etkilemiştir.

²⁴ Atıf Taşpınar, *Cüzzamı Tanıyalım Cüzzam Konusunda On Yanlış İnanışın On Doğrusu*, Lepra Eğitim ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayını, Ankara 1978.

²⁵ “Öldürmeyen Korkunç Hastalıklara Yol Açan Hastalık Cüzzam”, *Darülaceze*, 1979.

²⁶ Türkan Saylan, “Çocukta Lepra ve Lepralı Ana ile Çocuk İlişkisi”, *Sağlık Kurultayı-79*, Yy 1979, s.24.

ve tanı koymak çoğu kez kolay olmaz.”²⁷ “Burunda çocuklukta başlayan tıkanma, kanama, şişme, kaşların uçlardan dökülmesi, yüzde, kol, bacaklar ve gövdede çok sayıda kabartılar, lekeler, halkalar, diz ve dirseklerde yara izleri ve ağrılar cüzzam belirtilerinin en başlıcalarıdır.”

Tablo 1 Lepra Hastalarının Sosyo-Demografik Özelliklerinin Dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Kadın	22	37.3
	Erkek	37	62.7
Yaş Grubu	20-64	23	39.0
	65 ve Üzeri	36	61.0
Medeni Durumu	Evli Olan	37	62.7
	Olmayan	21	37.3
Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	19	
	İlköğretim	35	32.2
Çalışma Durumu	Çalışmıyor	50	84.7
	Çalışıyor	9	15.3
Meslek	Serbest		49.2
		29	20.3
Hastalığının Vücutta Bıraktığı Hasar	Var	32	54.2
	Yok	27	45.8
Hasarın Yeri	El Ya Da Göz/Hem	12	37.5
	El Hem Göz	9	28.1
	Hem El Hem Ayak		
	Toplam	59	100

Yalçınöz Baysal Hasret, Bilgin Sonay, Köktürk Kaşıkçı Çağla, “Lepralı Hastaların Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, Dicle Tıp Dergisi, C.45, S.1, 2018, s.58, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/443044>, Erişim Tarihi: 12.01.2018.

Teşhis ve Tedavi Süreci

Türkiye’de hastalığın belirlenmesinde diğer ülkelerde olduğu gibi somut belirtiler beklenmekteydi. Bu da hastalığın tedavisinde çoğu zaman geç kalındığının bir gerekçesidir. Fakat yıllar ilerleyip araştırmalar derinleşip tetkiklerinde yöntemler geliştirilince hastalar için durum umut verici olmuştur.

²⁷ Türkan Saylan, “Çocuklarda Lepra, Lepra sınıflandırılması ve Tedavisinde Son Durum”, *Lepra Mecmuası*, C.11, S.1, 1980, s. 70.

Hastalığın teşhisi için temel olan 3 ana kriter bulunmaktadır. Bunlardan ilki, hastanın vücudundan, kaş üstü, kulak memesi veya sırtından deri yayması alınarak tıbbi yöntemlerle incelenmektedir ve burada lepraya rastlanırsa teşhis konmaktadır.

İkinci kriter olarak hastanın kol ve bacaklardaki periferik sinirlerde bir kalınlaşma olup olmadığına bakılmaktadır. Çünkü cüzzam hastalığı dışında hiçbir hastalıkta bu sinirlerde kalınlaşma görülmemektedir.

Üçüncü kriter ise vücutta bulunan büyük lekelerde duyu kaybı olup olmadığını anlamak için hastanın gözleri kapatılarak duyu testi yapılmaktadır. Eğer leke üzerinde his kaybı yaşıyorsa cüzzam teşhisi konulabilmektedir. Çünkü bu durum sadece bu hastalığa yönelik bir durumdur.

“Dr. Bahar Forta, burun kanaması, baş ağrısı, deride kuruluk, pullanma ve duyu kaybı gibi belirtilerle görülen bu hastalığın zamanında tedavi edilmediği takdirde vücutta çeşitli sakatlıklara neden olabileceğine dikkat çekmiştir.”²⁸

Lepra hastalığının belirlenmesinde özellikle askerlik taramaları yararlı olmuştur. Bu yüzden ki günümüzde dahi bu hastalığın en çok erkeklerde görüldüğü kabul edilir. Çünkü hastalık belirtileri itibarıyla kendisini belli eden bir hastalık değildir. Ancak ilerleyen zamanlarda iyileşmeyen yara ve dökülmeler görüldüğü zaman şüphe uyandırmaktadır.

“Türkiye’de lepranın tedavisi “Sağlık Bakanlığı Hansen Hastalığı Teşhis ve Tedavi Yönetmeliği’ne (1983) göre yapılır ve lepra tedavisi ücretsizdir.”²⁹ Çoklu ilaç yöntemiyle tedavi edilen hastaların büyük oranda iyileşme sağladığı görülmektedir. Hastalığın tedavisi oldukça basit olmaktadır. Tedavi süresi bol basil bulunan hastalarda en fazla 2 yıl olmaktadır. Tedaviden sonra hasta 5 yıl gözetim altında tutulmaktadır. Eğer 5 yılın sonunda hiçbir belirti görülüyorsa birey artık hasta sayılmamaktadır.

²⁸ “Çağdışı Hastalık Cüzzam Tedavi Edilmediğinde Sakatlıklarla Sonuçlanıyor”, *Son Havadis*, 8 Şubat 1985.

²⁹ Yüksel, Çeleğin, *age.*, s.66.

Hastalığın engellenmesi için herhangi bir aşı üretilmedi mi sorusunun cevabına bakacak olursak, cüzzam mikrobi laboratuvarda incelemeyi mümkün kılacak kadar çoğaltılamamıştır. Mikrop, en besleyici sıvılar içinde bile ürememektedir. Bu gerçekleşmediği sürece de aşı bulunamamıştır.³⁰

Yine hastalıklara çare bulmak için laboratuvar hayvanları kullanılmaktadır. Ancak cüzzam hastalığı hiçbir hayvanda bulunmamaktadır. Sadece Güney Amerika’da “Armadillo” isimli bir hayvanda bu hastalığa rastlanılmıştır. Fakat bu hayvanda laboratuvar ortamında yaşayamamaktadır. Sadece doğada yaşamını sürdürebilmektedir. Mikrop hayvana verilse dahi üremesi en az iki yıl sürmektedir ve hayvanların üçte ikisi cüzzama yakalanmamaktadır.³¹

1949 yılında Pakistan’da cüzzamlı hasta sayısının artması neticesinde İngiliz Cüzzam Cemiyeti Pakistan’da özel bir grupla buradaki hasta insanları tespit etmiştir.³²

C.2. Cüzzam Hastalığının Tarihçesine Genel Bir Bakış

Hastalığın bazı dillerdeki adı şu şekildedir;

- Türkçe: Miskin Hastalığı, Cüzzam
- Arapça: Cüzzam
- Almanca: Maalzen
- Fransızca: La Lepre, Larderie, Mal de Saint-Lazere
- İngilizce: Leprosy
- Farsça: Pisege
- Yunanca: Lova

Cüzzamın kaynağı insanlardır. Cüzzam bu durumda insanlık tarihi kadar eski bir hastalıktır. Hastalığın ortaya çıkış yeri tam olarak bilinmemekle birlikte Asya menşeli olduğu düşünülmektedir. “Orta ve Güney Asya kavimlerinin göçleriyle Hindistan, İran, Mezopotamya, Mısır ve Afrika’ya oradan da

³⁰ Vehbi Belgil, “Cüzzama Çare Bulunabilecek Mi?” *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1986, s.30.

³¹ Vehbi Belgil, “Cüzzama Çare Bulunabilecek Mi?” *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1986, s.30.

³² “Cüzzam Hastalığı”, *Akşam*, 15 Temmuz 1949, s.4.

*Avrupa'ya yayıldığı düşünülmektedir.*³³ Ayrıca hastalığın ilk defa Avrupa'ya Asya ve Afrika'dan eski Roma askerleri tarafından getirildiği de düşünülmektedir.³⁴

İlk Çağlarda da var olduğu bilinen cüzzam, tarihî eserlerdeki terminoloji tam bilinmediğinden ve yeterli bulgu olmadığından hastalığın bu dönemdeki gelişimi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak geriye bırakılan yazılı eserler, heykel ve resimlerden faydalanılmaktadır. M.Ö. 1411-1314 yılları arasına tarihlenen bir küp üzerine tasvir edilmiş insan silueti cüzzamlı bir kişiyi andırmaktadır. *“Hintlilerin M.Ö 1400 senelerinde yazılmış Vedas adlı kitabında lepraya “Kušta” denilmektedir.”*³⁵ Yine M.Ö. 600 yılında Hintliler tarafından yazılmış olan *Sushruta Samhita* adlı eserde cüzzama dair bilgilere yer verilmiştir. Hindistan'ın en eski tıp abidelerinden olan bu eserin tetkikinden anlaşılan muhakkak olan bir şey varsa o da bu ülkede lepranın ilk çağlarda mevcut olduğudur. *“Bu ise hastalığın buradan yayılabileceğini veya en azından Hindistan'ın ilk odaklardan biri olduğu kanısını vermektedir.”*³⁶

İskitler, Orta Asya'dan İran yolu ile Anadolu, Irak, Basra Körfezi ve Arabistan'ı istila ederek yayılma göstermişler ve neticesinde cüzzam hastalığını da beraberlerinde taşımışlardır. Asya menşeli olan bu hastalık Mısır'da da görülmüş ve hatta mumyalanan bir insanın derisinde cüzzam lezyonlarına rastlanmıştır. *“Firavunlar devrinde çoğu cüzzamlı olan İbranilere Musa Peygamber öncülük etmiş ve onları Filistin'e getirmiştir. Hastaların tecridini ilk olarak kendisi sağlamıştır.”*³⁷

Filistin'de Musevilik dinini yaşayan İbraniler, bu bölgenin Romalılar tarafından işgal edilmesinin ardından İspanya'ya gönderilmişlerdir. Bunun akabinde İspanya'da Hristiyanlığa zorlanan halk bu bölgeden de ayrılarak Avrupa'nın çeşitli bölgelerine yayılmışlardır. İşte böylelikle cüzzam hastalığı taşıyan İbranilerin Avrupa'ya cüzzamı yaymış oldukları kabul edilmektedir.

³³ Türkan Bilgin, “Tarih Boyunca Cüzzam ve Türkiye'deki Hastaların Durumu”, *Milliyet*, 26 Ocak 1976.

³⁴ “Cüzzam Hastalığı Nedir?”, *Akşam*, 11 Aralık 1938, s.5.

³⁵ Etem Utku, *Lepra ve Modern Anlamı*, San Matbaası, Ankara, 1961, s.11.

³⁶ “Lepranın Tarihi”, *Lepra Mecmuası*, 1973, C.4, S.1, s.9.

³⁷ Yüksel, Çeleğin, *age*, s.58.

Asya kıtasında cüzzamın yayılma alanına bakıldığında bu bölgeye cüzzamın Persler tarafından getirildiğine inanılmaktadır. Perslerin kutsal kitabı olan Averta’da büyük tanrı Sin’in insanları cezalandırmak için cüzzam hastalığını kullandığı ve bu şekilde dünyadaki varlığını hissettirdiği kabul edilmektedir.

Fenikeliler M.Ö. 1000-300 yılları arasında yaşamış olan bir topluluktur. Deniz ticareti ile uğraşan Fenikelilerin, ticaret sahaları boyunca cüzzam hastalığını taşıdıkları bilinmektedir. İyonların yaşadığı coğrafyaya da bu hastalığı taşımışlardır. Bunun akabinde Roma imparatorluğu zamanında da cüzzam hastalığı göze çarpmaktadır.³⁸

Haçlı seferlerinin gerçekleşmesiyle yaşanan etkileşimden ötürü cüzzam Avrupa kıtasına kadar ulaşmıştır. Söz konusu hastalık 600’lü yıllarda ferman ve yasaklarda da yerini almaya başlamıştır. 13. yüzyıla gelindiğinde cüzzam vakaları Avrupa’da zirveye ulaşmış ve kentlerde 19.000 cüzzamlı evi bulunmuştur. *“Ortaçağ için uzmanlar her ne kadar dönemin hastalığı olarak cüzzamı görmeseler de araştırmacılar cüzzamın 12. ve 13. yüzyıllarda bilhassa İngiltere’de zirve noktasına çıktığından hem fikirlerdir.”*³⁹ Bu tarihlerde cüzzamlılar ile ilgili çeşitli kısıtlamalar ve kurallar uygulanmaya başlanmıştır. Salgının ilerlemesiyle birlikte, “Üçüncü Lateran Meclisi”, 1179 yılında, cüzzamlı hastaları “yaşayanların arasında ölümler” olarak sınıflandırmış “sefil” hastanelere göndermişlerdi. Cüzzamlı insanlara taş atmak, boyunlarına zil takmak, sevap olarak gösterilir ve ayrıca cüzzam hastalarının göğüslerine sarı büyük takılır ve diğer insanların onları gördüğü yerde “Günahkâr!” diye bağırımları mecburi olarak gösterilirdi.”⁴⁰ 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise cüzzamlı hasta sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır.⁴²

³⁸ Geniş bir coğrafyada hâkimiyet süren Romalıların gittikleri yerlere de cüzzam hastalığını taşıdığı sonucuna ulaşabiliriz. Böylelikle hastalığı geniş bir alanda görebilmekteyiz.

³⁹ Murat Serdar, “Ortaçağ Avrupa’sında Tanrının Laneti Cüzzam ve Cüzzam Evleri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.2, 2014, s.105.

⁴⁰ Sarıbaş, agm, s.235.

⁴¹ Müslümanlarda ise cüzzam hastalığına bakış Hristiyanlara göre farklılık göstermiştir. Bu hastalığa maruz kalmış kişileri duacı olarak görmüşler ve hastaların dualarının alınmasına önem vermişlerdir.

⁴² Agm, s.104.

Avrupa’da 14. ve 15. yüzyıllardan itibaren cüzzam hastalığında ciddi bir düşüş sağlanmıştır. Bugün birçok ülkede hastalık görülmemektedir. Hastalığa bağışıklık kazanmak mümkün gözükmemektedir. Bu durum bazı sağlıkçılar tarafından ortaçağda alınan kararlar ve uygulamaların, sıkı tedbirlerin neticesi olarak değerlendirilirken, farklı görüşlere göre ise özellikle 16. yüzyılın sonuna doğru halkın refah içerisinde yaşaması, besin malzemelerinin tazeliği ve çokluğu, hijyenik ortamlarda yaşam sürdürmenin etkisinin çok olduğu savunulmuştur. Bugün dahi iyi beslenemeyen, düşük bağışıklık sahibi olan ve yeterince hijyenik ortamda bulunamayan insanlarda cüzzam görülmektedir.⁴³

---

⁴³ Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021Tarihli Mülakat.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. TÜRKİYE’DE CÜZZAMLA MÜCADELENİN TARİHÇESİ VE BU MÜCADELEDEKİ ÖNCÜ İSİMLER

I.1. Türkiye’de Cüzzamla Mücadelenin Tarihçesine Genel Bir Bakış Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Cüzzam Ve Cüzzamla Mücadele

Sağlık, insan hayatını etkileyen en önemli unsurlardandır. Bir devletin tam anlamıyla gelişmişlik düzeyine ulaşabilmesi için sağlık hizmetlerinin toplumun her sınıfına ulaştırılabilmesi gerekir. Ayrıca toplumun dezavantajlı kesimlerine temel sağlık hizmetlerinin ücretsiz bir şekilde verilmesi sosyal devletin bir gereğidir. *“Her ne kadar uygulamada, bugün birçok ülkede mükemmelleşmiş bir hizmet sunumu gözlemlenemese de ilkesel olarak devletler halkın sorunlarına çözüm getirebilmek amacıyla kaynak ayırmakta, hizmet teşkilatlanmasına gitmekte ve bu alanda çeşitli hizmetleri üretmektedirler. Tüm bunların yaşama geçirilmesi her bir ülkenin kendi benimsediği sosyo-ekonomik mekanizmalar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle sağlık hizmetinin üretim ve sunumu ülkeden ülkeye kendine özgü nitelikler göstermektedir.”*⁴⁴

Selçuklu Devleti zamanında çağının ilerisinde sayılabilecek tıbbi hizmetler mevcuttur. Sosyal devlet anlayışına sahip olan Selçuklular, hastalara ücretsiz tedavi imkanı da sağlamıştır.⁴⁵ Yine bu anlayışa uygun olarak neredeyse her şehrin çıkışında cüzzamlıların bulunduğu miskinhaneler inşa etmişlerdir. Halk cüzzamlıların şehirlerden uzak olması görüşünü benimseyerek el birliği ile bu miskinhaneleri kurmuş ve cüzzam hastalığına yakalanmış olanları derhal bu miskinhanelere götürmüşlerdir. Bu yıllarda Hasan Bey adında bir kişinin Kayseri civarında bir cüzzamlılar zaviyesi bağışladığı bilinmektedir.⁴⁶ Selçukluların cüzzama dair bilgisi ve kurumsal birikimi Osmanlı Devleti’nde devam etmiştir.

⁴⁴ Aydın, Age., s.187.

⁴⁵ Muharrem Kesik, “Selçuklular’da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi”, Tarih Dergisi, S.71, Ocak 2020, s.116.

⁴⁶ H. Reşat Sığındım, “Lepranın Türkiye’deki Tarihçesi”, II. Ulusal Dermatoloji Kongresi 9- 12 Eylül 1968-Ankara, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara 1969, s.9.

Hastalıkların ilerleyişi ve teşhisi için en önemli unsurlardan biri sağlık teşkilatlanmasıdır. 19. Yy.'a gelene kadar dünyanın neredeyse hiçbir yerinde devlet yönetimleri tarafından üstlenilmiş sistemli, planlı ve bilinçli bir sağlık hizmet politikasının varlığından söz etmek imkânsızdır. Osmanlı Devleti de bu ülkelerden biridir.⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde 1838 yılında kurulan Karantina⁴⁸ Örgütü, koruyucu sağlık uygulamaları adına atılan önemli bir adımdır. Bu örgüt Doğu'dan Batı'ya salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla, önemli ölçüde Batı ülkelerinin inisiyatifiyle kurulmuştur.⁴⁹ Karantina teşkilatının merkezi olan Sıhhiye Meclisi, bütün limanlarıyla yerleşim birimlerindeki karantina istasyonları kanalıyla ülkeyi salgın ve bulaşıcı hastalıklardan korumuştur.⁵⁰ Osmanlı Devleti, 19.yüzyılın ilk yarısında toprakları dışında ortaya çıkan salgın hastalıkların ülke içinde yayılmasını önlemek amacıyla Karantina Meclisini kurmuştur.⁵¹

Cüzzam hastalığının Osmanlı Devleti'nde ilk ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte kuruluş döneminde rastladığı kesindir. Zira Osmanlılar döneminde ilk cüzzamhane II. Murat tarafından Edirne'de yaptırılmış ve burası 1627 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.⁵²

19. ve 20. yüzyıllarda cüzzam hastalığı ile uğraşan yerlerin başında İstanbul gelmektedir.⁵³ Çünkü 1905/1906 (1323 hicri) tarihli Osmanlı arşiv belgesine bakıldığında, Dersaadet'te köprü üzerinde bulunan dilencilerin toplanıp bir kısmının Darülaceze'ye cüzzamlı olanların Üsküdar Miskinler Dergahına yerleştirilmesi ve taşralı olanların memleketlerine gönderilip geri dönmelerine fırsat verilmemesi istenmektedir.⁵⁴ Cüzzamdan etkilenen bir diğer

⁴⁷ Aydın, agm., s.187.

⁴⁸ Bulaşıcı hastalıklardan korunmak için insan veya hayvanların belli bir yerde gözetim altında tutulması. Bkz; Güliden Sarıyıldız, "Karantina", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, , İstanbul, 2001, s.463-465.

⁴⁹ Agm. S.189.

⁵⁰ Dikeçligil, *Age.*, s.61.

⁵¹ *Age.*, s.61.

⁵² Aybar, *Age.*, s.507.; Nevin Tüzün, "XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti'nde Cüzzam Hakkında Bazı Tespitler", *History Studies*, C.13, S.1, Şubat 2021, s.203. ; Dikeçligil, *age.*, s.77.

⁵³ Aybar, agm., s.507.

⁵⁴ Agm., s. 508.

şehir ise İzmir'dir. 1893-1894 (hicri 1311) tarihli bir belgede İzmir'de bulunan sıhhiye müfettiş umumiyesi Koçoni Efendi'nin gönderdiği telgrafnamede hastalığa yeni yakalanan bir kişinin ve daha önce yakalanan içerisinden de iki kişinin vefat ettiği toplam vefat miktarının on kişiye ulaştığı belirtilmektedir.⁵⁵

Osmanlılar, tedavileri mümkün olmayan ve insanlara sirayet şekli, zamanı ve sebebi bilinmediğinden cüzzam hastalığına yakalanmış olanları tekke ve zaviye adıyla yad ettikleri miskinler yurdunu yaparak tecride önem vermişlerdir.⁵⁶ Cüzzam hastalarının tecrit edildiği bu miskinhanelere aynı zamanda tekke denilmesinin sebebi, genellikle tarikat pirinin türbesi yanında bulunan ve insanların müstakil bir grup halinde yaşamalarına elverişli olan tekkelere benzetilmesi, cüzzamlıların da topluma karışmayarak tekke sakinleri gibi tek başına yaşamayı sevmelerinden ötürüdür.⁵⁷

1421- 1451 yılları arasında II. Murat zamanında Edirne'de bir miskinler tekkesi açılmıştır.⁵⁸ Bu miskinhaneden yaklaşık bir asır sonra İstanbul'da bir tesisin kurulduğu bilgisine rastlanmaktadır.⁵⁹

1514 tarihinde Yavuz Sultan Selim tarafından Karaca Ahmet Mezarlığı içinde de bir miskinhane inşa edilmiştir. Bu miskinhaneye aynı zamanda Dedeler Mescidi adı da verilmektedir.⁶⁰ Burada hastaların yiyecek, içecek ihtiyaçları karşılanmış ve hastalar için bakıcılar temin edilmiştir.⁶¹ *Cüzzam olan kadın, erkek, çocuk, Müslüman veya Hristiyan kim olursa olsun tekkeye gönderilmekteydi. Bu konuda din, ırk veya cinsiyet ayrımı yoktur*⁶². Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Üsküdar Miskinhanesinden, “ *Üsküdar “Miskinler Tekkesi” Tarihi âm üzere şehir haricinde bir tekkedir. Cümle miskinler anda sakin olup nezir ile geçinirler. Şehir içre bir miskin haber alınsa derhal aman vermeyüp tekkelerine götürürler. Çünkü diyar-ı Rum'un cüzam marazı saridir*

⁵⁵ Agm., s. 508.

⁵⁶ Hamit Şafakçı, “Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği”, Vakıflar Dergisi, S.50, Aralık 2018, s.118.

⁵⁷ Agm., s.118.

⁵⁸ Agm., s.118.

⁵⁹ A. Süheyl Ünver, “Türkiye’de Cüzzam Tarihi Hakkında”, *Poliklinik*, C.1, S.7, 1934, s.219.

⁶⁰ Türkiye’de Cüzam Hastalığı Tarihine Ait, A.Süheyl, s.6.

⁶¹ M. Turhan Tan, “Miskinler Tekkesinden Saraya”, *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1935, s.12.

⁶² Şafakçı, agm, s.123.

deyu şehir içinde durmak yasak edilmiştir. O cihetle her şehrin haricinde ayrıca miskinhaneler vardır ki miskinler kimse ile ihtilat etmeyüp başkaca sakin olurlar.” diye bahsetmektedir. Bu bize Üsküdar Miskinhanesi ile ilgili birçok bilgi vermektedir.⁶³ Üsküdar Miskinhanesi 1925 yılına kadar varlığını sürdürmüş, ardından kullanılamaz hale geldiği için yıkılmıştır.

Müslüman devletlerde cüzzam hastaları hiçbir zaman kötü muamele görmemişlerdir.⁶⁴ Osmanlı Devleti, cüzzamlı hastalara yönelik olan zorbalıklara karşı merkez ve taşra teşkilatlarındaki tüm kurumlarıyla cüzzamlı hastanın yaşam hakkına yönelik tecavüzlere kayıtsız kalmayarak cüzzamlının ikamet, barınma ve sosyal haklarını korumaya yönelik bir tavır benimsemiştir.⁶⁵ Bahsi geçen dönemde hastalığın bulaşıcı olduğu düşüncesi ile şehir içinde yada yaşadıkları yerlerde serbestçe dolaşmaları yada dilenmeleri kanunlarca yasaklanmıştır.⁶⁶

Osmanlı Devleti’nde hastalığa dair incelemelerde bulunulmuştur. 1831 ile 1913 tarihleri arasında Dr. Lorenz Rigler ile II. Abdülhamid’in doktoru olan Zamboko Paşanın Üsküdar miskinler tekkesinde gözlemler yaparak hastalığın patolojik süreçlerini inceledikleri bilinmektedir.⁶⁷ Zamboko Paşa cüzzam ve cilt hastalıkları üzerine bir eser kaleme almıştır ve bu eserde cüzzamın tedavisi hakkında bir takım bilgiler vermiştir. Ancak Brezilya’da bu eser duyulmuş ve Zamboko Paşa’nın cüzzam hastalığını tedavi edecek bir ilaç bulduğu hikayesi ülkede yayılmıştır. Bunun üzerine Brezilya Hükümeti Osmanlı Devleti’nden bu konu hakkında bilgi istemiş ancak bu durumdan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanenin bile bir bilgisi olmadığı anlaşılmıştır.⁶⁸

Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı dönemlerine bakıldığında da birçok hastalık kendine yayılma alanı bulmuştur. Savaş döneminde hijyenik bir ortam

⁶³ A. Süheyl Ünver, “ Türkiye’de Cüzzam ve Tarihi”, *Yeni Tıp Alemi*, C.10, S.115-120, 1961, s.479.

⁶⁴ Şafakçı, agm., s.118.

⁶⁵ Dikeçligil, agm., s.68.

⁶⁶ Agm., s.72.

⁶⁷ Agm., s.75.

⁶⁸ Aybar, agm., s.512. ; *BOA, İHUS*, Cüzzam ile cild hastalıklarının tedavisi için her tarafta yapılan keşiflerin müzarekesi hususunda Berlin’de toplanacak olan Etıbbıa Kongresine Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane muallimlerinden Doktor Fon Dornig’in gönderilmesi, H-24-03-1315, 55-83.

beklenemeyeceği için bu hastalıkların yayılması da oldukça kolay olmuştur. Fakat içerisinde bir hastalık vardı ki ölüm sayısı çok olmamasına rağmen duyulduğunda verdiği korku neticesinde bu hastalığa yakalanmış insanlar diğerlerinden tecrit edilip ayrıştırılmıştır. Cüzam adı verilen bu hastalığa yakalanan hastalar öldüklerinde bile diğer insanlardan ayrı olarak gömülüyorlardı.⁶⁹

Cüzam hastalığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bulaşıcı ve tedavi edilemeyen bir hastalık olarak kabul edildiği için söz konusu hastalığa yakalanan insanlar kendilerini gizlemişlerdir. Hastalığı tespit edilen insanlar ise miskinhanelere yerleştirilmiş ve diğer insanlardan tecrit edilmişlerdir.

1914-18 yılları arasında ise cüzamlı hastaların bir kısmı Gülhane Hastanesinde tedavilerine devam etmişlerdir. 1937 yılında Türkiye'deki bütün cüzamlıların tek bir yerde toplanıp tedavi edilmesine karar verilmiştir. Bunun için en uygun yerin de Elazığ olduğu kanaatine varılmıştır.⁷⁰

Elazığ Cüzam Hastanesi

20 Haziran 1938 yılında temelleri atılan Elazığ Cüzam Hastanesi 1941 yılında faaliyete başlamıştır.⁷¹ Elazığ Cüzam Hastanesi, cüzamlıların tedavisi amacıyla 265 yataklı olarak açılmıştır.⁷² Bu yıllarda hastane cüzam hastalarına oldukça imkân tanımaktadır. Fakat uzak şehirlerde olan hastaların Elazığ'a gelmesi, ailesinden ve akrabalarından uzun bir süre ayrı kalması anlamına gelmektedir. Bu yüzden birçok cüzam hastası hastalıklarını gizlemiştir ve hastaneye tedavi olmaya gitmediği gözlemlenmiştir. Bu yüzden hastalık yayılmaya devam etmiştir. Türkiye'de cüzamlı hastaların tam teşekküllü olarak tedavi edildiği ilk hastane olma niteliğini taşımaktadır. İlk Başhekimlik görevini Dr. İsmail Hakkı Günhan yapmıştır.⁷³ Hastaneye Dr. Etem Utku sayesinde

⁶⁹ Uysal, *Age*, s.219.

⁷⁰ "Cüzamlılar Toplanarak Elazığ'da Tedavi Edilecek", *Haber*, 8 Mart 1937, s.4.

⁷¹ "Elazığ Cüzam Hastanesinin Temeli Atıldı", *Akşam*, 20 Haziran 1938, s.5.

⁷² Kardaş, *age*, s.217-240.

⁷³ Arif Fazıl Edis, "Elazığ Cüzam Hastanesinin Tarihçesi", "Merhaba Yaşamak" Türkiye'de Cüzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını, Yayıncı Hazırlayanlar: Türkan Saylan,-Mustafa Sütlaş, Cüzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.37.

rehabilitasyon merkezi açılmıştır.⁷⁴ İstanbul ve Ankara’da da faaliyet göstermeye başlayan Lepra Uygulama ve Araştırma Merkezleri ile Elazığ Cüzzam Hastanesi bağlantılı çalışarak hastaların tedavilerini yürütmüşlerdir. Bu hastanede tedavi olan hastalar çıktıktan sonra diğer hastalara da burada gördükleri tedaviyi ve memnuniyetlerini anlattıkları için birçok hasta memleketlerinden bu hastaneye gelmişlerdir.⁷⁵ İkinci Dünya Savaşı sırasında da faaliyetlerini yürüten hastane insanlara şifa dağıtmaktan biran olsun vazgeçmemiştir.⁷⁶ Günümüzde hala varlığını sürdürmekte olan Elazığ Cüzzam Hastanesi hala birçok hastaya umut ışığı olmaya devam etmektedir. Cüzzam hastalığı nedeniyle Elazığ hastanesinde hala tedavi görmekte olan hastalar mevcuttur. Tedavi karşılığında hiçbir ücret talep edilmemektedir.⁷⁷

Tablo 2 Yıllara Göre Türkiye’de Tespit Edilebilen Cüzzamlı Hastaların Sayısı

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1980	29	34	63
1981	18	26	44
1982	10	29	39
1983	25	51	76
1984	40	62	102
1985	23	36	59
1986	21	35	56
1987	17	30	47
1988	15	20	35
1989	11	19	30
1990	15	23	38
1991	9	14	23
1992	2	12	14
1993	4	13	17
1994	8	14	22
1995	5	10	15
1996	11	10	21
1997	7	5	12
1998	9	12	21
1999	9	5	14

⁷⁴ Agm, s.37.

⁷⁵ İsmail Hakkı Gürhan, “ Cüzzam ,tedavisine Umumi Bir Bakış”, *Elazığ Kliniği*, S.1, 1942, s.28.

⁷⁶ Ercan Çağlayan, “*Chp İntihab Ve Teftiş Bölgesi Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Elazığ*”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, C.2, 2018, s.21.

⁷⁷ Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021Tarihli Mülakat.

2000	5	10	15
2001	7	9	16
2002	1	6	7
2003	2	5	7
2004	4	3	7
2005	0	3	3
2006	1	5	6
TOPLAM	308	501	809

Yüksel, Çeleğin, age, s.63-64.

I.2. Cüzzam Hastalığının En Çok Görüldüğü Şehirler

Cüzzam hastalığı ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösteren bir hastalık niteliği taşımaktadır. Sosyo-ekonomik durumları düşük olan ülkeler veya şehirlerde cüzzam hastalığının seyri artmaktadır.⁷⁸ “Türkiye’de andemi (belli bir bölgede sık sık ortaya çıkan hastalık) bölgeleri genellikle Doğu, Güney ve Güney – Doğu vilayetleridir.”⁷⁹ “Türkiye’de iller bazında en çok hasta Van’dadır. 2 bin 596 hastanın 400’e yakını Van’da bulunmaktadır.”⁸⁰ “Türkan Saylan’ın ekibi ile birlikte yıllarca süren çalışmaları sonucunda, lepra hastalığı artık ülkemiz için önemli bir sağlık sorunu olmaktan çıkmıştır.”⁸¹

1954 yıllarında önem sırasına göre Türkiye’deki iller;

- Güney Anadolu: Mardin, Urfa, Siirt, Hakkâri
- Kuzey-Doğu Anadolu: Çoruh, Erzincan
- Kuzey-Batı Anadolu: Çankırı, Çorum, Zonguldak, Sinop, Kastamonu
- Orta Anadolu: Afyon, Konya, Burdur, Isparta
- Güney-Batı Anadolu: Adana, İçel⁸²

Lakin Güneydoğu Anadolu’dan, büyük illere göç nedeniyle, hastaların bir kısmı İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Mersin ve Adana’da yaşadığı bilinmektedir.⁸³

⁷⁸ Cüzzam hastalığı bağışıklık sisteminin düşük olduğu vücutta kendine hızlı bir şekilde yayılma alanı bulabilecek bir hastalıktır. Barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanamadığı vücutlarda eğer Lepra basili de mevcutsa hastalık kendine yayılma alanı bulur. Bu yüzden ki sosyoekonomik durumu düşük olan ülkelere hastalık daha çok görülür.

⁷⁹ Utku, age, s.25.

⁸⁰ “En Çok Cüzzamlı Van’da Bulunuyor” Yaşam, 29 Ekim 2002.

⁸¹ “Yine Bir Dünya Cüzzam Gününden Sesleniyorum”, Cumhuriyet, 1 Şubat 2019, s.2.

⁸² Utku, age, s.29.

Hastalık oranının yüksek olduğu şehirlerde tedaviyi sağlamak sadece ilaçlarla mümkün olmamaktadır. Burada yaşayan insanların sosyal yaşamlarının kalitesinin yükselmesi tedavi için oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü hastalığın tedavi edilebilmesi için sosyal yeterliliğinin de olması gerekmektedir.

I.3. Türkiye’de Cüzzam İle Savaş

Cüzzam, bulaştığı vücutta tedavi edilmediği takdirde ciddi hasarlara ve duyu kaybına yol açan bir hastalıktır. Eskiçağlardan bu zamana kadar varlığını devam ettirmiştir. Özellikle Ortaçağ Dönemi’nde salgın hastalık olarak kabul görmüş ve bu hastalara toplum içerisinde uzaklaştırmaya yönelik tecritler uygulanmıştır. Ülkelerin sergiledikleri sağlık politikaları sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılık göstermektedir. Devletler genelinde sağlık hizmetleri ve politikaları 19. yüzyılın 2. yarısından itibaren gelişme göstermeye başlamıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mikrobiyoloji alanındaki gelişmeler sonucu koruyucu sağlık hizmetlerinin önemi anlaşılmış ve Batı'daki devletler sağlık teşkilatları kurmaya başlamışlardır.⁸⁴ “Ülke genelinde sağlık teşkilatlanması konusuna, belki de, Osmanlı' da 1840'larda kurulan Karantina Örgütü ile başlamamız gerekebilir. Bu örgüt Doğu'dan Batı'ya salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla, önemli ölçüde Batı ülkelerinin inisiyatifiyle kurulmuştur.”⁸⁵ Bu dönemlerde hayata geçirilmiş uygulamalar, sağlık politikaları açısından önemli bir adım olsa da istenilen ölçüde ülkeye katkı sağlamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğu yıllarda, Osmanlı Devleti’nden sağlık sorunlarını da miras olarak almıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarını savaştan geriye kalan yoksulluk, kıtlık ve salgın hastalıklarla mücadele ile geçirmiştir. Buna rağmen izlediği politikalar sayesinde kısa sürede kendini toparlamıştır. Türkiye’de cumhuriyetin ilanından önce ve Türkiye Büyük Millet

⁸³ Sibel Bahçetepe, “Saylan Dünya’ya Örnek Oldu”, *Cumhuriyet*, 28 Ocak 2014, s.16.

⁸⁴ Erdem Aydın, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 2004, Ankara, s.187.

⁸⁵ Agm, s.189.

Meclisinin açılışından on gün sonra, 3 Mayıs 1920 tarihinde ilk kurulan bakanlık, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı olmuştur.⁸⁶

Cumhuriyet hükümetleri sıtma, trahom, frengi gibi halkı yok eden veya sakat bırakan salgın hastalıklarla mücadeleye yoğunlaşmıştır.⁸⁷ En çok korkulan hastalıklardan biri olan cüzzam hastalığı da bu dönemde oldukça yaygındır.

24-26 Eylül 1927’de Ankara’da II. Millî Türk Tıp Kongresi toplanmıştır. Burada halkın sağlığını olumsuz etkileyen ve devletin imkânlarını zorlayan salgın hastalıklardan trahom, verem ve cüzzam ele alınmıştır.⁸⁸ 1929 yılında Sivas’ta Frengi ve cüzzam mücadelesi hakkında rapor yazan İçişleri Bakanı, cüzzam ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur; *“Cüzzamlılara gelince; memleketimizde bulunan cüzzamlılar için yapılacak tedbir onların tecridini temin etmekten ibarettir. Şimdiye kadar bu hastalık musapları için Emrazi Akliye ve Asabiye Hastanesinde tahsis edilmiş olan mahdud yatak, maksadı temine kafi bulunmadığı cihhetle ayrıca hususi bir leprozeri tesisi mukarrer bulunmaktadır. Bu müessesenin teessüsüne kadar cüzzamlılardan Emrazi Akliye ve Asabiye Hastanesi’ne yer bulunmaması sebebiyle kabul edilemeyenleri mahallelerince müşahede ve nezareti tıbbiye altında bulundurulması zaruri bulunmaktadır.”*⁸⁹ Bakan, ekonomik olarak yeterli olunamadığından ve ayrıca yetişmiş doktor bulunmamasından dolayı her kazaya doktor göndermek ve dispanser açmanın gerekli olduğunu fakat olumsuz olan koşullar nedeniyle bunun mümkün olmadığını belirtmiştir.

Osmanlı Devleti döneminden itibaren varlığını sürdüren Üsküdar Miskinhanesi, bir süre hastalara ev sahipliği yaptıktan sonra harap olan miskinhaneden hastalar ayrılmak zorunda kalmıştır. Prof. Dr. Mazhar Osman Usman söz konusu hastaları, Toptaşı’nda bulunan bir akıl hastanesinde misafir etmiş, bu hastanenin taşınmasının ardından da cüzzamlı hastalara hastanenin

⁸⁶ Hüseyin İleri, Betül Seçer, Handan Ertay, “Sağlık Politikası Kavramı Ve Türkiye’de Sağlık Politikalarının İncelenmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, S.12, 2016, s.179, <http://sosyoteknik.selcuk.edu.tr/sustad/article/view/93>.

⁸⁷ Abdulaziz Kardaş, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Sağlık Politikalarında Cüzzam”, *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Cüzzam*, Ed. Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Çağrı Büke, Eren Akçiçek, Gece Akademi, Ankara 2018, s.217-240.

⁸⁸ *Age*, s.218.

⁸⁹ BCA, 30.10.0.0/177.220.8., 22.07.1929.

yanında yaptırdığı barakalarda yer vermiştir. Nuran Yıldırım'ın verdiği bilgiye göre Mazhar Osman Usman; *“Toptaşı Bimarhanesi başhekimliği sırasında Kadıköyde’ki evinden işine yürüyerek giderdi. Bir gün Karacaahmet Mezarlığı’nın önünden geçerken Miskinler Tekkesine uğramış ve burada on üç cüzzamlı ile çoluk çocuk kırk elli kadar sağlıklı göçmenin bir arada yaşadığını görmüştü. Durumu yetkililere anlattıysa da bir şey yapılamayacağı cevabını aldı. Bunun üzerine cüzzamlıları önce kendi inisiyatifiyle bimarhanede bir daireye koydu ve akıl hastaları Bakırköy’e taşınırken onları da birlikte götürüp ahşap binaya yerleştirdi(1927).”*⁹⁰ Daha sonra dış memleketlere yaptığı seyahatlerde öğrenip getirttiği Antileprol denilen ilaçla Prof. Uzman, Türkiye’de ilk modern lepra tedavisini uygulayan kişi olmuştur.⁹¹ 1935’te yapılan yeni çalışmalarla Bakırköy Akıl Hastalıkları hastanesinde 22. Çocuklar ve 23. Cüzzamlılar Pavyonu açılmıştır.⁹² Bu dönemde Cumhuriyet’in sağlık politikaları çerçevesinde salgın hastalıklarla mücadeleye devam edilmiş ve bu çerçevede cüzzama gereken önem verilmiştir.⁹³ Cumhuriyet Dönemi’nde cüzzam hastalığının tedavi edilebilecek bir hastalık olduğu ilk kez Prof. Dr. Mazhar Osman Usman tarafından ele alınmıştır. Bakırköy’de yer alan hiçbir doktorun cüzzamlılarla ilgili tedavilere katılmak istememeleri neticesinde, Mazhar Bey daha fazla bilgi edinebilmek amacıyla Mısır’a gitmiştir ve burada cüzzamlı hastaları tedavi yöntemlerini öğrenmiştir. Bunun neticesinde Türkiye’ye geri dönen Mazhar Osman yirmiden fazla cüzzamlı hastayı tedavi etmiş ve cüzzamın tedavi edilebilecek bir hastalık olduğunu göstermiştir. Türkiye’nin ilk bağımsız cüzzam hastanesinin Elazığ’da açılmasına da öncülük etmiştir. 1951 yılında hayata veda eden Mazhar Osman Usman açtığı aydınlık yolda birçok hastaya umut ışığı olmuştur.⁹⁴

1932 yılında Arjantin’de bulunan M. Arturo Despotin İstanbul’a gelmiş ve Türkiye’de cüzzam hastalığının yaygın olmadığı kanaatine varmıştır.⁹⁵ Yine

⁹⁰Nuran Yıldırım, “ Mazhar Osman Usman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.42, , İstanbul, 2012, s.189-191.

⁹¹ Utku, *age*, s.19.

⁹² Kardaş, *age*, s.222.

⁹³ *Age*, s.217-240.

⁹⁴ Agm, s.191.

⁹⁵“Cüzzam İçin Tetkikat”, *Milliyet*, 12 Ağustos 1932, s.3.

bu yılları takiben bazı cüzzam hastalarının toplumda sağlıklı insanlardan ve ileri derece cüzzam hastalarından dahi tecrit edilmek istedikleri görülmektedir.⁹⁶ Hatta bu yıllarda cüzzam hastaları için ayrı bir köy oluşturulması kararı gündeme gelmiştir.⁹⁷

Türkiye’de cüzzam hastalığının durumunu Sağlık Bakanlığının istatistiksel verilerinin, bu konuda araştırma yapan yerli ve yabancı doktorların verilerine uymadığı anlaşılmıştır. Buna göre Sağlık Bakanlığının verileri, aslında olan hastalık istatistiklerinin çok altında kalmıştır. ⁹⁸

Türkiye’yi cüzzam hastalığı bakımından üç bölgeye ayırabiliriz; Endemik⁹⁹ bölge (hastalığın üstün olduğu bölgeler), Endemo- Sporadik Bölge(Hastalığın üstün ama az görüldüğü bölgeler), Sporadik Bölgeler(hastalığın zaman zaman görüldüğü bölgeler).

Endemik Bölgeler;

Tokat, Sivas, Kayseri, Maraş, Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Hatay, Elazığ, Tunceli, Diyarbakır, Bingöl, Muş, Erzurum, Ağrı, Kars, Van.

Endemo -Sporadik Bölgeler;

Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Konya, Mersin, Adana, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Çorum, Erzincan, Artvin, Urfa, Mardin, Siirt, Hakkari.

1938 yılında Kastamonu Valisinin, dönemin Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü’den bir istekte bulunduğunu biliyoruz. Daha önce Kastamonu’da bir köyde iki hanede cüzzam hastalığı varken dört yıl sonra bu hane sayısının on

⁹⁶ Toplum içerisinde sağlıklı insanların cüzzam hastaları ile bir arada bulunmak istemediği gibi aynı şeyi cüzzamlı hastalarda talep etmişlerdir. Bunun nedeni ise cüzzam hastalığının bulunduğu kişide yorgunluk, uyku, hissizlik yaşıyor olmasıdır. Bu durumda olan bir hasta günlük hayatına devam etmekte zorluk yaşayabilmektedir ve iyi bir bakıma ihtiyacı vardır. Bunun yanı sıra toplumda dışlanmak psikolojik olarak da kişiye zarar vermektedir. İşte bu yüzden ki bazı hastalar bu ihtiyaçlarının karşılanması ve psikolojik olarak da yıpranmamak için toplumdan tecrit edilmeyi istemişlerdir.

⁹⁷ “Cüzzamlılar İçin Köy”, *Milliyet*, 12 Mart 1934, s.4.

⁹⁸ Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021Tarihli Mülakat.

⁹⁹ Endemi, Bir enfeksiyon etkeninin veya hastalığın belirli bir coğrafyada veya toplulukta sürekli görülmesi durumu. Bkz.; <https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-78032/endemi.html>.

sekize çıktığını ve kırk haneye de bulaşmış olduğundan bahsetmiş ve bu konu hakkında bir tedbir alınmasını rica etmiştir.¹⁰⁰

Sporadik Bölgeler;

Kırklareli, Tekirdağ, Edirne, İstanbul, Bursa, İzmit, Çanakkale, Balıkesir, Kütahya, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Antalya, Denizli, Uşak, Eskişehir, Bilecik, Sakarya, Bolu, Ankara, Nevşehir, Niğde, Yozgat, Amasya, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize.

Türkiye’de andemik bölgelerde, merkezi yerlere konumlandırılmış hastaneler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi ve modern anlamda bir cüzzam savaşı gerçekleştirmeye öncülük etmiş olan Elazığ Cüzzam Hastanesidir. Bu hastaneyi önemli yapan özelliklerden biri Kars, Ardahan, Kastamonu ve Adana illerinin tam ortasında bulunmasıdır.¹⁰¹ 1966’da Türkiye’de cüzzamın dağılışı ile ilgili yapılan araştırmada hastalığın Doğu Anadolu bölgesinde daha yaygın olduğu tespit edilmiştir.¹⁰²

1964 yıllarına bakıldığında sağlık dergilerinde cüzzam hastalığının dünya üzerinde görülmemiş oranda yaygın olduğuna yer verilmiştir.¹⁰³ Türkiye’de cüzzam hastalığı ile olan savaşta, hastalara daha faydalı olabilmek, hastaların bu süreçte yapmaları gerekenler hakkında bilgi vermek ve ülkenin her yerinde bu savaşı sürdürebilmek için bir derneğe ihtiyaç duyulmuştur.

Ankara Cüzzamla Savaş Derneği

1 Haziran 1957 yılında Ankara’da Doç. Dr. Etem Utku tarafından Cüzzamla Savaş ve Araştırma Derneği kurulmuştur.¹⁰⁴ 1959 tarihli *Resmî*

¹⁰⁰ “İhmal Edilir Şey Değil...”, *Akşam*, 11 Aralık 1938, s.3.

¹⁰¹ Sevim Başer, “İstanbul Lepra Hastanesi”, *Türkiye’de Cüzzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını*, Yayına Hazırlayanlar: Türkan Saylan, Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.56.

¹⁰² *Age.*, s. 226.

¹⁰³ “Sağlık”, *Akis*, 19 Ocak 1963, s.20.

¹⁰⁴ Nihal Kundakçı, “Ankara Lepra Eğitim ve Araştırma Merkezi ve Ankara Cüzzam Savaş Dispanseri”, *Türkiye’de Cüzzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını*, Yayına Hazırlayanlar: Türkan Saylan, Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.39.; “Cüzzam Savaş Araştırma Derneğinin Kurulması Hakkında Kararname” T.C. Resmi Gazete, S.12834, 23 Şubat 1968, s. 3.

Gazete’ye bakıldığında dernek, Celal Bayar tarafından kamu yararına çalışan dernekler arasında sayılmıştır.¹⁰⁵ “Dernek, 1962’de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Cebeci Kampüsü içinde yer alan Lepra Eğitim ve Araştırma Merkezi binasını yaptırmış ve Sağlık Bakanlığı ile 4 Mayıs 1962’de yapılan anlaşma gereği aynı bina içinde dispanser hizmetleri verilmeye başlanmıştı.”¹⁰⁶ Cüzzamla Savaş ve Araştırma Derneğinin kuruluş amaçları;

- Türkiye hudutları içinde Lepra hastalığını yok etmek için, bu hastalığa karşı ilmi ve modern metotlarla savaş açmak ve açılmasını temin etmek,
- Lepra hastalığı mevzuunda çalışmalar ve ilmi araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bu sahada çalışanları her veçhile teşvik etmek,
- Lepra araştırmaları ve savaş metotları hakkında milli ve milletlerarası komisyonlar, resmi ve hususi teşekküller ile ilmi temas temin etmek ve bunların Derneğe faydalı ilmi bulgularından istifade etmek,
- Yukarıda yazılı maksatlarla çalışan ve çalışacak olan elemanları yurt içinde ve dışında yetiştirmek ve bunların yetiştirilmemelerini sağlamak,
- Lepra ve Lepra savaşının her türlü ilmi, sıhhi ve içtimai meseleleriyle uğraşmak,
- Yukarıda belirtilen maksatlarla alakalı müesseseler kurmak kurdurmak ve bunların kurulmasına yardım etmek, bu maksatla kurulan müesseselerin idare ve idamesini temin etmek
- Lepra ve Lepranın korunma ve savaş mevzuları hakkında her türlü ilmi ve popüler yayınlar yapmak, toplantılar tertip etmek, yurt içinde ve yurt dışında Lepra ile ve Lepra savaşı ile ilgili toplantılara katılmak.¹⁰⁷

Dernek hedeflediği ölçüde faaliyetlerine devam etmiştir. 1964 yılında doğudaki birçok ilde cüzzam taramaları gerçekleştirilmiştir. Derneğin kurucusu Doç. Dr. Etem Utku aynı yıl bir kaza sonucu hayatını kaybetmiştir. Dernek sonraki yıllarda sağlık personellerine cüzzam kursları düzenleyerek gerekli

¹⁰⁵ “Cüzzam Savaş Araştırma Cemiyeti Hakkında Kararname” T.C. Resmi Gazete, S.10393, 29 Aralık 1959, s. 337.

¹⁰⁶ Kardaş, *age*, s.217-240.

¹⁰⁷ Utku, *age*, s.138-139.

kadroyu sürekli olarak dinamik tutmuştur. Ülkenin birçok yerinde lepra seminerleri düzenlenerek buradaki insanlar cüzzam hastalığına karşı bilinçlendirilmiştir. Atılan en önemli adımlardan biride bu dernek içerisinde *Lepra Mecmuası*nın çıkarılmasıdır. 1970 yılında çıkarılmaya başlayan *Lepra Mecmuası*, cüzzam hastalığı ve tıbbi araştırmalara yer vermiştir. Cüzzam Savaş ve Araştırma Derneğinin yaptığı çalışmalarla uluslararası kuruluşların desteği sağlanmıştı.¹⁰⁸ Mesela United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), cüzzamla mücadele kampanyalarında derneğin taşıma araçları, laboratuvar malzemesi ve ilaçlarını vermiştir.¹⁰⁹ Kurulan bu dernek ve verilen emekler sonucunda Türkiye'de cüzzamla mücadele ciddi oranda başarıya ulaşmıştır. Hastalık büyük ölçüde kontrol altına alınmış ve hastalar için bilinçlendirme çalışmaları düzenlenmiştir. Hastalığın belirli ölçüde azalması ve başvuruların gerilemesi neticesinde dernek 2007 yılında kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.¹¹⁰

Ayrıca cüzzam hastalığı ile mücadele için tıp fakülteleri bünyesinde Lepra Enstitüsü ve araştırma uygulama merkezleri açılmıştır. Bu merkezlerin genel amacı, hastalığın tanı, tedavi ve korunma yollarının bu merkezlerde öğrencilere daha iyi öğretilmesi ve zamanla hastalığın tamamen ortadan kalkmasıdır.¹¹¹

I.4. Cüzzam İle Savaşta Öncü Doktorlar

Cüzzam çağlar boyunca kendisinden korkulan bir hastalık olmuştur. Çoğu zaman cüzzamlı hastalara yaklaşılmamış ve bu hastalar toplumdan tecrit edilmiştir.. Cüzzamlılarla temastan, aynı ortamda bulunmaktan kaçınan insanlar günümüzde de hala mevcuttur. Durum böyle iken aksini göstermek isteyen doktorlar cüzzamla savaşta ön plana çıkmış ve bu hastalar için canla başla çalışmaya başlamışlardır. Bahsedilen doktorlardan öncü olan bir kaçı, Ahmet Akçaboy, Atıf Taşpınar, Etem Utku ve Türkan Saylan'dır.

¹⁰⁸ Kardaş, *age*, s.217-240.

¹⁰⁹ *Age*., s.228.

¹¹⁰ <http://hastane.ankara.edu.tr/2021/01/25/lepra-cuzam-hastaligi/>, 25.01.2021.

¹¹¹ "İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Lepa Enstitüsü Yönetmeliği" T.C. Resmi Gazete, S.16325, 23 Haziran 1978, s. 8.; "Fırat Üniversitesi Lepa Araştırma ve Uygulama Merkezi Yönetmeliği" T.C. Resmi Gazete, S.21542, 4 Nisan 1993, s. 7.

I.4. 1. Ethem Utku

Prof. Dr. Etem Utku 1912 yılında Eskişehir’de dünyaya gelmiştir.¹¹² Babası gazi bir binbaşısıdır. 1942-1943 yıllarında Askeri Tıbbiye giden Etem Utku daha sonra Ankara’da eğitimine devam etmiş ve enfeksiyon hastalıkları uzmanı olarak Elâzığ’a atanmıştır. Buraya atanması ile birlikte adeta hayatı değişmiştir. Zira Elazığ’da cüzzam hastalarını ziyaret etmiş ve onlara bulunulan muamelelerden son derece rahatsızlık duymuştur. Bunun neticesinde cüzzamlılara yardım etmeyi kendisine görev bilmiştir. Daha sonra Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü Araştırma Şubesine şef olarak atanmış ve burada görevini yerine getirmiştir.¹¹³ Bir görevlendirmeye Frans’a giden Utku burada cüzzam dernekleri ile ilişki kurmuş, araştırmalar yapmış ve yeni bilgiler edinerek yurda geri dönmüştür. Döndüğünde arkadaşlarıyla cüzzamı tartışmış ve bu hastalığın kolay bulaşmayan bir hastalık olduğunu kabul ettirmiştir. 1957 yılında Cüzzam Savaş ve Araştırma Derneğini kurmuş ve ardından Ankara Tıp Fakültesinin bahçesine Cüzzam Savaş ve Araştırma Enstitüsünü yaptırmıştır. Cüzzamlı hastaların hayatlarına dokunmuş ve onlara birçok imkân sunmuştur.

Okuma-yazma bilmeyenlere eğitim vermiş, yeteneklerine uygun işler yapmalarına olanak sağlamıştır. Kontrollü bir biçimde evlenmelerini sağlamış ve cüzzamlı hastaları toplum içine katmıştır. El ve ayak parmakları dökülen hastalara protez yaptırmış, cüzzam hastalarının her türlü sorunlarıyla canla başla ilgilenmiştir. Cüzzamlılar ile yaptığı önemli çalışmalarla tanınan Fransız Doktor Raul Follereau Türkiye’ye geldiğinde “bizim 35 senede yaptığımızı siz 5 senede başarmışsınız” sözünden sonra çalışmalar daha da ilerlemiş ve daha çok cüzzamlı hastanın hayatına dokunulmuştur. 1961 yılında yayınladığı “*Lepre ve Modern Anlamı*” kitabını, hiçbir telif ücreti beklemezsin, kurucusu ve başkanı olduğu, Cüzzam Savaş ve Araştırma Derneğine armağan etmiştir.¹¹⁴ Etem Utku

¹¹² Dilruba Utku, “Doçent Dr. Etem Utku’nun Hayat Hikayesi”, *Türkiye’de Cüzzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını*, Yayına Hazırlayanlar: Türkan Saylan,-Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.44.

¹¹³ Utku, *age*, s.45.

¹¹⁴ A. Gürhan Fişek, “Cüzzamlıların Babası Etem Utku”, Ed. Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Çağrı Büke, Eren Akçiçek, *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Cüzzam*, Gece Akademi, Ankara 2018, s.11.

yazdığı kitapların gelirini Cüzzam Enstitüsüne hediye etmiştir. Bu konuda yazdığı birçok makale bulunmaktadır.¹¹⁵

Etem Utku 1964 yılında cüzzam taraması için Doğu Anadolu'ya gitmiştir. Fakat burada çok büyük bir talihsizlik gerçekleşmiş ve “Cüzzamlıların Babası” olarak bilinen Etem Utku bir trafik kazasında yaşamını yitirmiştir. “Türkiyede lepra sorunu bu tarihten sonra yavaş yavaş unutulmaya terk edilmiş, konuya ilgisizlik giderek artmış, hekimlerin konuya yaklaşımı silinmiş, bunu bilgisizlik izlemiş, hastalara tanı koymasına zorlaşmış ve yeni vaka saptamaları giderek azalmıştır.”¹¹⁶

I.4. 2. Ahmet Akçaboy

Prof. Dr. Ahmet Akçaboy, Kilis'in Yazlıhecer köyünde 1915 yılında dünyaya gelmiştir. 1934 yılında İstanbul Tıp Fakültesini kazanmıştır. 1945 yılında ihtiyat askerliğe çağırılmış ve bir süre Gelibolu'da kıta hizmeti yapmıştır. 1951 yılında Trabzon'da Sağlık Müdürlüğü ve Sıtma Savaş Başkan Vekilliklerinde görev yapmıştır. 1952 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deri ve Zührevi Hastalıklar Kliniğine girmiş ve burada uzmanlığını tamamlamıştır. Bir süre yüzeysel ve derin ışınlarla röntgen tedavisi uygulamış ve bu alanda kendisini daha fazla geliştirebilmek adına 1957 yılında Almanya Göttingen Üniversitesi Tıp Fakültesi Dermatoloji Kliniğinde çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1961 yılında doçent, 1968 yılında ise profesör unvanını almıştır. Lepra Eğitim ve Araştırma Enstitüsü kurucusu Etem Utku'nun 1964 tarihinde vefatından sonra Ahmet Akçaboy görevi devralmış ve 1976 tarihine kadar bu görevi sürdürmüştür. Bu görevde iken hayatını cüzzam hastalığı ve bu hastalık ile ilgili güncel bilgileri paylaşmaya adanmıştır. Cüzzamlı hastaları ve çevresindeki insanları hastalık ile ilgili bilinçlendirmiştir. Ülkenin birçok yerinde seminerler düzenlemiş, radyolarda konuşmalar yapmış ve birçok sergi düzenlenmiştir. Hastalığın önüne geçilmesindeki en önemli etkenin halkın bilinçlendirilmesi gerekliliğini savunmuş ve buna dair toplantılar çalışmalar sürdürmüştür. 1970 yılında *Lepra Mecmuasını* kurmuş ve düzenli bir yayın

¹¹⁵ Utku, *age*, s.45.

¹¹⁶ Türkan Saylan, “Türkiye’de Lepra Problemi ve Özellikleri”, *Tüberküloz*, C.32, S.1-4, 31.12.1981, s.76.

hayatı başlatmıştır. Kendisine devredilen görevi başarı ve layıkıyla yerine getirmiştir.¹¹⁷

I.4. 3. Atıf Taşpınar

Prof. Dr. Atıf Taşpınar 1936 yılında Ankara’da dünyaya gelmiştir. 1954 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesini kazanmıştır. 1963 yılında dermatoloji uzmanı olmuştur. 1969 yılında doçent 1975 yılında ise profesör unvanını almıştır. Daha sonra Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde Dermatoloji Anabilim Dalı ve Türk Dermatoloji Derneği Genel Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Atıf Taşpınar Cüzzam hastalığı üzerine de çalışmalar yürütmüştür. Prof. Dr. Ahmet Akçaboy ile çalışan Atıf Taşpınar, cüzzam üzerine konferanslar düzenlemiş, araştırmalar yapmış ve 1972 yılında Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Lepra Enstitüsünü kurmuştur. 1996 yılında vefat etmiştir.¹¹⁸

I.4. 4. Türkan Saylan

Prof. Dr. Türkan Saylan 1935 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. 1957 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini kazanmıştır. 1963 yılında İstanbul üniversitesi Tıp Fakültesi’nden deri ve zührevi hastalıklar uzmanı olarak mezun oldu.¹¹⁹ 1964 yılında SSK Nişantaşı Hastanesinde deri ve zührevi hastalıkları uzmanlığını almıştır ve 1971 yılında İngiltere’de eğitim görmüştür.¹²⁰ Saylan 1972 yılında doçentlik, 1977 yılında ise profesör unvanını almıştır. Türkan Saylan cüzzamla ilk olarak öğrencilik yıllarında yüz yüze gelmiştir. 1958 yılında tıp fakültesinde öğrenciyken cüzzamlı hastaları ziyaret etmiş, burada onlara yapılan muamelelerden ötürü rahatsız olmuş ve yapılması gereken uygulamaların, davranışların, muamelelerin farklı olması gerektiğini düşünmüştür.¹²¹ 2004 yılında bir gazeteye verdiği röportajda cüzzamla ilgilenmeye ne zaman başladınız sorusuna; “Üniversitede, staj döneminde bizi

¹¹⁷ <http://www.cuzzam.org.tr/index.php/tr/lepra/lepra-alaninda-calismis-oncu-hocalar>

¹¹⁸ Nihal Kundakçı, “Prof. Dr. Atıf Taşpınar (1936-1996) Öğrencileri ve Çalışma Arkadaşlarının Gözünden Anı Belgeleriyle Atıf Hoca’mız”, *Türk Dermatoloji Dergisi*, S.7, s.262, <https://www.proquest.com/docview/1648337326>, 2013.

¹¹⁹ Doğan Yücel, “Türkan Saylan’a”, *Bilim Teknik*, 18 Eylül 2009, s.13.

¹²⁰ Türkan Saylan, “Prof. Dr. Türkan Saylan”, “Merhaba Yaşamak” Türkiye’de Cüzzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını, Yayına Hazırlayanlar: Türkan Saylan,-Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.51.

¹²¹ Agm.

akıl hastanesine götürmüşlerdi. O zamanlar akıl hastaları demir parmaklıklar arkasındaydı. “size cüzam pavyonlarını gösterelim” dediler. Cüzam kelimesini ilk defa orada duydum... Onları korkulacak bir yaratık gibi göstermeleri, onlara “uzak durun, yaklaşmayın” demeleri, komut verir gibi “Elinizi ayağınızı gösterin” demeleri beni çok incitti. “Burada bir adaletsizlik, bir haksızlık var, onlar da insan, biz de insanız, üstelik biz tıp insanıyız, bize bir şeyler yanlış anlatılıyor” dedim. Bu duygu, harekete geçmeme neden oldu.”¹²² Cevabını vermiştir. Bundan sonra ilk olarak hayatını cüzzamlı hastalara adanmış olan Etem Utku hocanın kitaplarını okumakla işe başlayan Türkan Saylan araştırmaları sonucunda hastalığın bir tedavisi olabileceği ışığını görmüştür.¹²³ Cüzzam derslerini üstlenerek öğrencilerine bu hastalara nasıl yaklaşılması gerektiğini, korkulacak bir durum olmadığını öğretmeye çalışmıştır.

1976 yılına geldiğinde Seyhan Çelikoğlu’nun da desteğiyle Cüzzamla Savaş Derneğini kurmuştur. Çalışmalarına sahada devam eden Saylan, her yıl on kişilik bir ekiple cüzzam taraması için Doğu Anadolu’daki illere gitmiş ve burada bulunan yıkık duruma gelmiş cüzzam haneleri de onarmışlardır. Hastaların her türlü sorunlarıyla ilgilenen Türkan Saylan, birçok hastaya umut olmuştur. “*Türkan Saylan hoca, hastaların sadece tıbbi tedavileri ile ilgilenmiyor, onlara iş buluyor, çocuklarını okutuyor, ev, bark, düğün dernek kuruyordu.*”¹²⁴ 1986’da kendisine Hindistan’da “Uluslararası Gandhi Ödülü” verilmiştir. “*Prof. Dr. Türkan Saylan Cüzzamla Savaş Vakfı Başkanı olarak, yıllarını bu hastalığın kökünü kazımaya adanmıştır.*”¹²⁵¹²⁶

¹²² İpek Yezdani, “Zaman Benim Emrimde”, 1 Ağustos 2004, s.1.

¹²³ Ayşe Kulin, *Tek ve Tek Başına Türkan*, Everest Yayınları, İstanbul 2022, 138.

¹²⁴ Ayşe Yüksel, “Türkan anne ve Lepra”, *Cumhuriyet*, 29 Ocak 2018, s.14.

¹²⁵ “Cüzzamla Savaş”, *Nokta Mecmuası*, 19 Nisan 1992.

¹²⁶ Türkan Saylan’ın aldığı ödüller;

- 1996’da İstanbul Üniversitesi kendisine “Atatürk İlke ve Devrimleri” ödülünü vermiştir.
- İngiltere dermatologlarının derneği olan Dowling Kulübü (1978) ve "Kuzey Amerika Klinik Dermatoloji Derneği" (1996) tarafından onur üyesi seçilmiştir. Bugüne kadar çok sayıda ödüle layık görülmüştür.
- “Atatürk İlke ve Devrimleri Ödülü” İstanbul Üniversitesi (1996)
- “Ülkemizde Yılın Kadını Ödülü” (1990)
- “Melvin Jones Ödülü” (1991)
- “Atatürkçü Düşünceye Hizmet Ödülü” İncirli Lions (1996)
- “Kuvayi Milliye Ödülü” Haliç Rotary (1997)
- “Fahrettin Kerim Gökay Ödülü” Türk Lions Vakfı (1997)

Saylan sadece cüzzam hastalığı ile savaşmakla kalmamış, kız çocuklarını okutmak içinde büyük bir emek harcamıştır. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) kuruculuğunu ve genel başkanlığını üstlenen Saylan, bu dernek sayesinde kız çocuklarının okumasında etkili bir isim haline gelmiştir.¹²⁷

Türkan Saylan'a ait 440 yayın bulunmaktadır. Bunların 50'si yabancı dergilerde yayımlanmış tıbbi çalışmalar, 204'ü tıbbi, sosyal ve siyasal içerikli gazete makaleleri, 186'sı ise Türkçe tıbbi dergilerde ve kongre kitaplarında yayımlanmış araştırma, derleme ve olgu bildirimlerinden oluşmaktadır.¹²⁸

Türkan Saylan 18 Mayıs 2009 tarihinde kanser hastalığı nedeniyle vefat etmiştir. Cenazesi cüzzam hastalarının, destek verdiği insanların ve onu sevenlerin katılımıyla gerçekleşmiştir. 19 Mayıs tarihinde binlerce kişinin katılımıyla defnedilmiştir.¹²⁹

-
- “Türkiye Ziraatçılar Birliği Dayanışma Ödülü” (1998)
  - “75. Yıl Ödülü” Türk Kadınlar Birliği Şişli Şb. (1998)
  - “Uğur Mumcu – Muammer Aksoy Ödülü” ADD İstanbul Şubesi (1999)
  - “Rıfat Ilgaz Kültür Merkezi Onur” Ödülü” (2000)
  - İtalya “Foyer des Artistes Kurumu Ödülü” (2001)
  - Cüzzamlı Hastalara verdiği uzun süreli hizmet ve getirdiği bakış açısı nedeniyle “Hasta ve Hasta Yakını Hakları Derneği 2001 Yılı Ödülü”
  - “Atatürk Ödülü” Amerika / Atatürk Topluluğu (2001)
  - “Sanat Kurumu Onur Ödülü” (2002)
  - “Atatürk / Çağdaşlık Ödülü” Dünya Atatürkçü Kuruluşları (10 Kasım 2003)
  - “Üstün Hizmet Ödülü” Yıldız Teknik Üniversitesi (2004)
  - Eğitime yaptığı katkılar nedeniyle “Eğitim Ödülü” TED Koleji
  - “Kendinden önce hizmet” ilkesine örnek davranışı nedeniyle “100. Yıl Mesleki Başarı Ödülü” Rotary Kulübü
  - “İnsan Hakları Ödülü” İzmir Karşıyaka Belediyesi (2004)
  - “Türkiye’nin En İyi Eğitimcisi” Ödülü - Tempo Dergisi (2004)
  - Kültür Üniversitesi’nin İstanbul genelindeki üniversitelerin öğrenci ve öğretim üyeleri arasında yaptığı anket sonucunda “Yılın En Yürekli Kadını Ödülü” (2004)
  - “Puduhepa Ödülü” - Adana Kültür Sanat Derneği (2005)
  - “Meslek Hizmetleri Ödülü” Ankara Emek Rotary Kulübü (Ekim 2005)
  - “Toplumsal Barış Ödülü” Barış Radyo
  - “İnsan Hakları, Demokrasi, Barış ve Dayanışma Ödülü”
  - Sosyal Demokrasi Vakfı İnsan Hakları Demokrasi Barış ve Dayanışma Ödülü (2005)
  - “İyi Kalpli Ol Ödülü” Türk Kalp Vakfı (2006)
  - “Yılın Başarılı İş Kadınları Ödülü” Dünya Gazetesi (2006)
  - “ÇEK Eğitim Ödülü”, Çağdaş Eğitim Kooperatifi (2006)
  - Vehbi Koç Ödülü (2009)

Kabataşlılar Derneği Ahmet Taner Kışlalı " Aydın İnsan" Onur Ödülü (2009)

¹²⁷ “Cüzam ve Cehaletle Savaş”, *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 2009, s.9.

¹²⁸ “Mücadelelerle Geçen Yaşamı Başarılarla Dolu”, *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 2009, s.8.

¹²⁹ “On Binler Uğurladı”, *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 2009, s.7.

Ethem Utku, Ahmet Akçaboy, Atıf Taşpınar ve Türkan Saylan cüzzamla mücadelede en ön saflarda bulunan doktorlardır. Fakat daha niceleri ömrünü cüzzam hastalığının tedavisine ve araştırmalarına adanışlardır. Bu araştırmalar neticesinde doğru bilinen yanışlar yerini saf gerçeklere bırakmıştır. Böylelikle birçok hasta tedavi şansına ulaşmıştır. Bunun yanı sıra artık hayatlarına daha insancıl bir şekilde devam etmek şansına ulaşmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL CÜZZAMLA SAVAŞ DERNEĞİ

II.2. Derneğe Üye Olma Hakkı Ve Üyelik İşlemleri

Dernek tüzüğüne göre bir kişinin derneğe üye olabilmesi için fiil ehliyetine sahip olması, derneğin amaç ve kapsamına uygun olarak çalışmayı kabul etmesi gerekmektedir.

Derneğin asıl üyeleri, müracaatları üzerine yönetim kurulunca üyeliğe kabul edilen kişilerdir. Onursal üyelik ise derneğe maddi ve manevi bakımdan önemli destek sağlamış kişiler için verilen bir üyelik şeklidir.¹³⁰

Derneğin yıllara göre toplam üye sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

YILLAR	ÜYE SAYISI (kişi)
1976 (kuruluş tarihi)	29
1977	12
1978	5
1979	14
1980	19
1981	20
1984	23
1985	13
1986	25
1987	5
1988	5
1989	2
1990	4
1991	5
1992	3
2000	39
2001	4
2002	8
2010	6
2011	2
2012	2
2014	7
2016	4
2017	1
2018	3

¹³⁰ CSDA, Cüzzamla Savaş Derneği Tüzüğü, s.3.

2019	4
2020	3
2021	9

¹³¹ CSDA

Eğer dernek üyeleri dernek tüzüğüne aykırı davranış ve faaliyetlerde bulunurlarsa, verilen görevlerden sürekli kaçarlarsa, yazılı uyarılara rağmen üyelik aidatını altı ay içinde ödemezlerse, dernek organlarınca verilen kararlara uymazlarsa ve üye olma şartlarını kaybetmiş olurlarsa üyelikten çıkarılmaktadırlar.¹³²

II.3. İstanbul Cüzzamla Savaş Derneğinin Kuruluşu ve Aldığı İlk Kararlar

“Cüzzamla Savaş Derneği ilk toplantısını, Dünya Cüzzam Günü olan 25.1.76’da Yeniköy Carlton otelinde yaptı. Toplantı saat 15.30’da açıldı. Sağlık bakanı Dr. Kemal Demir, Müsteşar Ahmet Üstünoğlu, Verem Savaş Genel Müdürü Hamdi Açı, üniversite öğretim üyeleri, doktorları ve seçkin devletler toplantıyı izlediler ve çeşitli konuşmalar yaptılar. Cüzzamla savaşın devam ettirilmesi için dernek ve bakanlıkça çalışmalar yapılmasına karar verildi.”¹³³

“Cüzzamla Savaş Derneği kurucu üyeleri toplandılar ve oy birliği ile aşağıdaki kararları aldılar.

1. Bakırköy’deki lepra pavyonlarını geliştirmek ve hukuki sorunları gidermek için görüşmelerde bulunmak
2. İstanbul dahilinde bir dispanser ve rehabilitasyon merkezi için yer aranması için girişimde bulunmak
3. Derneğin bir vakıf haline getirilmesine
4. Kamu yararına dernek olabilmesi için Dr. İzzet İmre’nin hukukçularına danışmasına

¹³¹ CSDA.

¹³² CSDA, Cüzzamla Savaş Derneği Tüzüğü, s.3.

¹³³ Cüzzamla Savaş Derneği Arşivi (CSDA), Cüzzamla Savaş Derneğinin 30.01.1976 tarihli yönetim kurulu kararı.

Oy birliği ile karar verildi.”¹³⁴

Yukarıda gördüğümüz iki karar derneğin açılışından itibaren alınmış olunan ilk iki karardır. İlk toplantıda derneğin kurulmasına yönelik alınan kararı ve bu toplantıda kimlerin bulunduğunu görebilmekteyiz. Dernek, ikinci toplantısını ise kuruluş tarihinden beş gün sonra yapmış ve söz konusu toplantıda dört önemli karar almıştır.

II.4. Dernek Kurulunun Teşkilî, Görev Ve Yetkileri

Yönetim kurulu toplam on kişiden oluşmaktadır. Bunların beşi asıl beşi yedek olmak üzere seçilmişlerdir. Yönetim kurulu üyeleri tüm üyelere haber verilmesi şartıyla her zaman toplantıya çağırılabilirler.

Gerekli durumlarda yönetim kurulundaki üyeler derneği temsil ederler veya üyelere birkaçına yetki verebilirler. Derneğin gelir ve gider hesaplarını kontrol ederler, derneğin çalışmalarını genel kurul onayına sunarlar, gerekli görülen yerlerde temsilcilik açılmasını sağlarlar, genel kurulda alınan kararı uygularlar, bütçenin uygulanmasını sağlarlar, derneğin üyelik işlemleri ile ilgili konuları çözümlerler.¹³⁵

II.5. Dernek Genel Kurulunun Toplanma Zamanı

Derneğin tüzüğüne göre olağan genel kurul, 2 yılda bir Mart ayı içerisinde, yönetim kurulunca belirlenecek gün yer ve saatte toplanmaktadır.¹³⁶

II.6. Derneğin Gelir Kaynakları

Derneğin başlıca gelir kaynakları aşağıdaki gibidir:

- Üye olan bireylerden giriş ödentisi ve aylık aidatlar,
- Bağışta bulunmak isteyen kişilerin yaptıkları ödemeler,
- Derneğin düzenlemiş olduğu çay ve yemekli toplantı, gezi ve eğlence, temsil, konser, spor yarışması, konferans gibi faaliyetlerden sağlanan gelirler,

¹³⁴ CSDA, Cüzzamla Savaş Derneğinin 30.01.1976 tarihli yönetim kurulu kararı.

¹³⁵ CSDA, Cüzzamla Savaş Derneği Tüzüğü, s.5.

¹³⁶ CSDA, Cüzzamla Savaş Derneği Tüzüğü, s.4.

- Derneğin mal varlığından elde edilen gelirler,
- Derneğin, amacını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu geliri temin etmek amacıyla girdiği ticari faaliyetlerden elde ettiği kazançlar.

Gelirler, hem dernek için gerekli olan ihtiyaçları karşılamak hem de bu dernekten yardım isteyen hastalar için kullanılmaktadır.¹³⁷

II.7. Derneğin Çalışma Alanları ve Faaliyetleri

Derneğin kurulma amaçları arasında bulunan hastalığın yurt genelinde tamamen ortadan kaldırılması, tedavi gören hastaların veya tedavisi bitmiş olan hastaların sosyal yaşantısından, psikolojik durumuna kadar her türlü sorunlarına çözüm bulmak genel hedeflerden olmuştur.¹³⁸ Bu kapsamda yurt genelinde cüzzam taraması yapmak için gerekli girişim ve faaliyetlerde bulunan dernek özellikle Doğu Anadolu'ya giderek taramaları gerçekleştirmiştir.¹³⁹

Cüzzamla Savaş Derneğinin çalışmaları kapsamında hastalığın az bilinmesinden ötürü halkın ve özellikle doktor ve öğretmenlerin cüzzamın aslında korkulacak bir hastalık olmadığına dair aydınlatılması büyük bir önem taşımaktadır.¹⁴⁰ Bunun için dernek tarafından kurslar açılmış yerli ve yabancı uzmanlar davet edilerek seminerler, konferanslar düzenleyip, bilimsel kongreler düzenlenmiştir. Her yıl ocak ayının son haftasının Cüzzam Haftası olarak kutlanması sağlanmıştır. Ayrıca cüzzamla ilgili broşürler, afişler hazırlamak, çeşitli haber organlarıyla yayınlar yapmak, dergi ve kitaplar basmak, cüzzamla ilgili bilimsel çalışmaları desteklemek, uzmanlar yetiştirmek ve yurt içi ve dışı burslar vermek de derneğin faaliyet alanları içerisinde.

Dernek, hastalığın tedavisinde kullanılan yeni ilaçları temin ve dağıtmada, bilimsel araştırmalar için gerekli olan araç ve gereçleri sağlamada önemli bir rol üstlenmektedir. Bununla birlikte hastaların tıbbî ve ekonomik sorunlarını çözümlmek için gerekli her türlü faaliyeti sürdürmek de derneğin amaçlarından. Bunun için dispanser, hastane, rehabilitasyon merkezi gibi

¹³⁷ Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021 Tarihli Mülakat.

¹³⁸ CSDA, Cüzzamla Savaş Derneği Tüzüğü, s.1.

¹³⁹ Türkan Saylan, "Prof. Dr. Türkan Saylan", "Merhaba Yaşamak" Türkiye'de Cüzzamla Savaşın Dünyü-Bugünü-Yarını, Yayına Hazırlayanlar: Türkan Saylan,-Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.53.

¹⁴⁰ CSDA, Cüzzamla Savaş Derneği Tüzüğü, s.1.

üniteler kurmak ve çeşitli dallardan uzmanları bir araya getirerek hastalar için tüm imkanları sağlamak da derneğin başlıca görevlerindendir.

Hastalığın yol açtığı tahribata maruz kalan hastalar için “Cüzzam Huzurevleri” kurmak veya mevcut kuruluşların bu şekle dönüştürülmesi için resmi yoldan girişimlerde bulunmak da dernek tüzüğünde yer ver verilen amaçlar arasındadır.

Hastaların, resmi kurumlarla olan ilişkilerinde , aile kurmalarında, çocuk yetiştirmelerinde ortaya çıkacak sorunlarla ilgilenmek de hedeflenmiştir.¹⁴¹

Hastalıktan etkilenen insanlar için yaşam koşullarının iyileştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bunun için öncelikle hastalara iş sahaları açmak derneğin sağladığı desteklerdendir. Bu konuda Türkan Saylan verdiği bir demeçte; “ Tedavi görmüş bir hastanın toplum içinde saygın bir birey olarak yaşamını sürdürmesi onun ekonomik durumuyla doğrudan ilgilidir. Bu nedenle böyle hastaların kendi durumlarına uygun bir işe sahip olmaları çok önemlidir.” Sözlerini kullanmıştır.¹⁴² Cüzzam hastalarının önemli bir kısmının maddi sorunları olduğu için bu sorunların giderilebilmesi için de Cüzzamla Savaş Derneğinin tüzüğüne maddeler eklenmiştir. Buna göre; arsa ve para bağışıyla ya da devletin katkısıyla rehabilitasyon üniteleri, atölye veya fabrikalar kurarak hastaların sorunlarını çözümüyle çalışmak ve gerekirse aynı yerlerde lojmanlar ve aşevleri kurmak da derneğin amaçları arasındadır. Devletin cüzzamlılara tahsis edeceği hastane ve dispanserleri yönetmek veya yönetimlerine konsültan hekim olarak katılmak da hedeflenmiştir.

Dernek tüzüğüne göre yukarıda belirtilenler dışında, Cüzzamla Savaş Derneğinin diğer amaçları ve faaliyet sahaları şu şekilde özetlenebilir:

1. Faaliyetlerin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi için araştırmalar yapmak,
2. Kurs, seminer, konferans ve panel gibi eğitim çalışmaları düzenlemek,
3. Amacın gerçekleştirilmesi için gerekli olan her türlü bilgi, belge, doküman ve yayınları temin etmek, dokümantasyon merkezi oluşturmak, çalışmalarını

¹⁴¹ CSDA, Cüzzamla Savaş Derneği Tüzüğü, s.1.

¹⁴² “Lepra Hastalarını Dışlamayın”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1998, s.7.

- duyurmak için amaçları doğrultusunda gazete, dergi, kitap gibi yayınlar ile üyelerine dağıtmak üzere çalışma ve bilgilendirme bültenleri çıkarmak,
4. Amacın gerçekleştirilmesi için sağlıklı bir çalışma ortamını sağlamak, her türlü teknik araç ve gereci, demirbaş kırtasiye ve malzemelerini temin etmek,
  5. Gerekli izinler almak şartıyla yardım toplama faaliyetlerinde bulunmak ve yurt içinden ve yurt dışından bağış kabul etmek,
  6. Tüzük amaçlarının gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyduğu gelirleri temin etmek amacıyla iktisadî, ticarî ve sanayî işletmeler kurmak ve işletmek,
  7. Üyelerinin yararlanmaları ve boş zamanlarını değerlendirebilmeleri için lokal açmak, sosyal ve kültürel tesisler kurmak ve bunları tefriş etmek,
  8. Üyeler arasında beşeri münasebetlerin geliştirilmesi ve devam ettirilmesi için yemekli toplantılar, konser, balo, tiyatro, sergi, spor, gezi ve eğlenceli etkinlikler vb. düzenlemek veya üyelerinin bu tür etkinliklerden yararlanmalarını sağlamak,
  9. Dernek faaliyetleri için ihtiyaç duyulan taşınır, taşınmaz mal satın almak, satmak, kiralamak, kiraya vermek ve taşınmazlar üzerinde aynî hak tesis etmek,
  10. Amacın gerçekleştirilmesi için gerek görülmesi durumunda vakıf kurmak, federasyon kurmak veya kurulu bir federasyona katılmak, gerekli izin alınarak derneklerin izinle kurabileceği tesisleri kurmak,
  11. Uluslararası faaliyette bulunmak, yurt dışındaki dernek veya kuruluşlara üye olmak ve bu kuruluşlarla proje bazında ortak çalışmalar yapmak veya yardımlaşmak,
  12. Amacın gerçekleştirilmesi için gerek görülmesi halinde, 5072 Sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun hükümleri saklı kalmak üzere, kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütmek,
  13. Dernek üyelerinin yiyecek, giyecek gibi zaruri ihtiyaç maddelerini ve diğer mal ve hizmetlerle kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sandık kurmak,
  14. Gerekli görülen yerlerde dernek faaliyetlerini yürütmek amacıyla temsilciik açmak,

15. Derneğin amacı ile ilgilisi bulunan ve kanunlarla yasaklanmayan alanlarda, diğer derneklerle veya vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek için platformlar oluşturmak.

II.8. Cüzzamla Savaş Derneğinin Tarihçesi

Cüzzamla Savaş Derneği; Dr. Seyhan Çelikoğlu, İmran Aykut, Dr. Türkan Saylan, Dr. Özden Mürtezaoğlu, Dr. Yüksel Çetiner, Mesut Salih Beykent, Niyazi Kurtsan Dr. İzzet İmre ve Nebahat Kesepli'den oluşan ilk Yönetim Kuruluyla 25 Ocak 1976 tarihinde yani 23. Dünya Cüzzam Günü'nde Yeniköy Carlton Oteli'nde ilk toplantısını yaparak çalışmalarına başladı.¹⁴³ Derneğin kurulmasındaki amaç cüzzam ile etkin bir şekilde mücadele etmektir. Türkan Saylan'ın kurmak için öncülük yaptığı bu kuruluş ona hocası Prof. Dr. Cihat Yemni¹⁴⁴ tarafından vasiyet edilmişti.¹⁴⁵

Cüzzamla Savaş Derneği 1977 tarihinde Bakanlar Kurulunca kamu yararına çalışan derneklerden sayılmıştır.¹⁴⁶ Verem Savaş Dispanseri binası kiralandıktan sonra dernek adına kullanılmaya başlanmıştır. 24. Dünya Cüzzam Günü toplantısı 1977 yılında dernek tarafından düzenlenmiştir ve bu yılda dernek Bakırköy'deki yerleşim yerinin onarımı için çeşitli faaliyetlerde ve görevlendirmelerde bulunmuştur. Bu faaliyet ve görevlendirmeler ile Bakırköy'de İstanbul Tıp Fakültesine bağlı Lepra Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuştur.¹⁴⁷ Cüzzamla Savaş Derneği, Bakırköy'de kullanılması için cerrahi aletler, hastalara bayram harçlığı, kaza sonucu bir bacağını kaybeden bir hastaya protez taktırmak gibi giderleri kendi bünyesinden karşılamıştır.

Daha fazla destek görmek isteyen dernek bunu bildiren çıkartmalar yaptırıp dağıtmıştır. Toplanan bağışlarla hastaneye mutfak, çamaşırhane,

¹⁴³ Mustafa Sütlaş, "Merhaba Yaşamak", *Cüzzamla Savaş Derneği Tarihinden Kısa Notlar*, Hazırlayan: Türkan Saylan, Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, 1998, İstanbul, s. 91.; Cüzzamla Savaş Derneği Kurucuları, *Cüzzamla Savaş Derneği*, İstanbul Tabip Odası, 22.01.1976.

¹⁴⁴ Cihat Yemni aynı zamanda Osman Yemni olarak da bilinmektedir.

¹⁴⁵ Hipokratist Sağlık Ansiklopedisi, , <https://hipokratist.com/cuzzamla-savas-dernegi-ve-vakfi/>, 29 Kasım 2017.

¹⁴⁶ BCA, 30.18.1.2/369.88.2., 13.10.1977.

¹⁴⁷ Hipokratist Sağlık Ansiklopedisi, <https://hipokratist.com/cuzzamla-savas-dernegi-ve-vakfi/>, 29 Kasım 2017, .

ameliyathane eklenmiştir.¹⁴⁸ Hastanede çalışmak üzere eski hastalar personel olarak görevlendirilmiştir ve daha sonra Lepralı hastalar için fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezi açılmıştır.¹⁴⁹ Lepralı hastaların ortopedik ayakkabılara sahip olmaları için hastane bünyesinde ayakkabı atölyesi açılmıştır. Zaman içerisinde ilavelerle büyüyen pavyonlar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile İstanbul Tıp Fakültesi ve Cüzzamla Savaş Derneği arasında düzenlenen bir protokolle hastane statüsüne geçmiştir(16 Ocak 1981).¹⁵⁰ 1983 yılına Sağlık Bakanlığı nezdinde artık bağımsız bir özel dal hastanesi olarak girilmiştir.¹⁵¹ Cüzzamla Savaş Derneğinin uğraşları ile açılan bu özel dal hastanesinin polikliniğinde 1985 yılında 2.518 hasta muayene edilmiştir ve ameliyatları yapılmıştır.¹⁵² Şuanda Lepradan Etkilenmiş Kişi (LEK) olarak baktığımızda Türkiye’de yaklaşık olarak 600 kişi vardır.¹⁵³ Aynı zamanda her yıl Lepra Hastanesine başvuran hastalardan 2-3 kişiye yeni tanı konmaktadır. Hastaneye yeni tanı dışında farklı sağlık sorunları, yara bakımları ve sosyal endikasyonlar ile başvuran ve yatan LEK’ler de mevcuttur.¹⁵⁴ Hastaların her türlü sorununda yanında olan dernek, onların tedavi için gidiş geliş ücretlerini karşılamış; vefat eden hastaların ailelerine yardımda bulunmuşlardır. Hastalığın tedavi sürecinde kullanılan ilaçlar dernek tarafından karşılanmıştır.

Lepra Hastanesi şuan sadece İstanbul’da faaliyet göstermektedir. Elazığ ve Ankara’daki hastaneler kapatılmıştır. Hastalar Lepra Hastanesinde ücretsiz olarak tedavi görmektedir. Kullanmaları gereken ilaçlar ücretsiz olarak temin edilmektedir. Burada hastalara ağız ve diş sağlığı, cerrahi hizmetlerde verilmektedir.¹⁵⁵ Daha önce hastane bünyesinde cüzzamlı hastaların deforme olmuş ayakları için özel olarak üretilmeyi sağlayan ayakkabı atölyesi faaliyet göstermiştir. Burada özel yapım ayakkabıların üretilmesi için Türkan Sayla, ortopedist Dr. Paul Brand’ı Lepra hastanesine davet etmiştir ve burada bir hafta

¹⁴⁸ <https://istanbullepra.saglik.gov.tr/TR-97/tarihcemiz.html>, Belirtilmemiş Tarih.

¹⁴⁹ <https://istanbullepra.saglik.gov.tr/TR-97/tarihcemiz.html>, Belirtilmemiş Tarih.

¹⁵⁰ <https://istanbullepra.saglik.gov.tr/TR-97/tarihcemiz.html>, Belirtilmemiş Tarih.

¹⁵¹ Saylan, Sütlaş, *age*, s. 98.

¹⁵² <https://istanbullepra.saglik.gov.tr/TR-97/tarihcemiz.html>, Belirtilmemiş Tarih.

¹⁵³ İlgin Gül İle Gerçekleştirilen 14 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

¹⁵⁴ İlgin Gül İle Gerçekleştirilen 14 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

¹⁵⁵ Hilal Köse, “ Cüzzam Hastası da Duruşmada”, *Cumhuriyet*, 4 Şubat 2011, s.3.

eğitim yapmıştır. Sonrasında Saylan, hemşire arkadaşı olan Ayşe Yüksel'e Carville Lepra Merkezi'nde ayakkabı yapımını öğrenmesini önermiştir ve burada ayakkabı yapımını öğrenen Yüksel, Türkiye'de bu bilgileri ustalara öğretmiştir.¹⁵⁶ Üretimin devamlılığını sağlayabilmek adına ise hastanede bulunan ve özellikle basilsiz hastalara üretim aşaması öğretilmiştir. Böylelikle usta çırak ilişkisi içerisinde üretim sürekli olarak devam etmiştir. Bu sırada Cüzamla Savaş Derneği hastalara kıyafet, para ve ihtiyaçları olan her şeyi sağlamıştır. Ayakkabı için lazım olan malzemeler dernek tarafından karşılanmaya devam etmiştir. Böylelikle hastaların en büyük ihtiyaçlarından olan ayakkabı sorunu ortadan kalkmıştır. Bu ayakkabılar ücretsiz olarak hastalara verilmiştir. Fakat bir süre sonra hastane bünyesinde faaliyet gösteren bu atölye devlet tarafından kapatılmıştır. Bu durum hastaları daha zor bir sürece sokmuştur. Çünkü hastaların hayatlarını devam ettirebilmesi için en temel ihtiyaçlardan biri ayakkabıdır. Bu sorun için artık yeni çareler aramaya başlamışlardır. Kişisel olarak satın alınmaya kalkındığında fiyat hastaların karşılamayacağı meblağlarda seyretmektedir. En basit ulaşmaları gereken sargı bezlerinin dahi şuan onlar için bir lüks haline gelmeye başladığı görüşüne sahip olan hastalar, dönem gereği en sıkıntı yaşadıkları konunun bu olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁵⁷

Cüzamla Savaş Derneğinin özellikle Türkan Saylan zamanında lepralıları için bir yuva niteliği taşıdığından bahseden hastalar, oradaki ilişkinin anne, baba, kardeş sevgisi gibi olduğunu belirtmişlerdir. Derneğe gelen hastaların yol paralarından yedikleri yemeğe kadar bütün ihtiyaçlar dernek tarafından karşılanmıştır. Hastanede tedavi görüp iyileşen hastalar dernek tarafından kendilerine uygun çeşitli işlere yerleştirilmiş ve hastalar için bir gelir kapısı oluşturulmuştur. Aynı zamanda hastaların engellilik durumlarını

¹⁵⁶ Ayşe Yüksel, "Sağlık Bakan'ına Acil Çağrı", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 2022, s.2.

¹⁵⁷ Cüzam Hastası A.K. İle Gerçekleştirilen 17 Şubat 2023 Tarihli Mülakat; Cüzam Hastası H.K. İle Gerçekleştirilen 16 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.; Sibel Bahçetepe, "İyi ki Türkan Saylan Vardı", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 2022, s.16.

bildirmek içinde gerekli yerlere başvurularda bulunan dernek, hastaların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak için canla başla çalışmıştır.¹⁵⁸

Prof. Dr. Türkan Saylan bir taraftan hastalıkla ilgili taramalarına devam ederken diğer taraftan da derneğin kamu yararına bir kuruluş olabilmesi için yasal işlemler başlatılmıştır. 22-26 Ocak 1979 yılında ilk defa “Cüzzam Haftası” düzenlenmiştir. Bu sırada Türkan Saylan saha çalışmalarını yürüterek, Niğde, Ankara, İzmir ve Elazığ’da incelemelerde bulunmuştur. 9-11 Nisan 1980 tarihlerinde I. İstanbul Lepra Semineri düzenlenmiştir. Derneğin *Merhaba Yaşamak* adıyla yayımladığı derginin neşrine başlamıştır.

5 Şubat 1981 tarihinde genel kurul toplantısı yapılmıştır. Yine aynı yıl 30 kişilik verem savaş ekibine cüzzam kursu verilmiş ve yardımları istenmiştir, 1986 yılında Kahramanmaraş, Zonguldak, Sivas, Malatya, Bursa, Van illerinde alan çalışmaları yapılmıştır. Toplamda 855 hastanın 439’unun kontrolü ve değerlendirilmesi yapılmıştır. İstanbul’da II. Ulusal Lepra Semineri düzenlenmiştir.

Derneğin varlığı günümüzde de devam etmektedir.¹⁵⁹ Dernek, kurulduğu tarihten itibaren birçok hastaya umut ve destek kaynağı olmuştur. Dünyaca ünlü doktorların saha çalışmayla Türkiye’deki cüzzamlı hastaların çoğuna ulaşılmış ve kurulan hastanelerde tedavileri gerçekleştirilmiştir.

II.9. Derneğin Sunduğu İmkânlar

Cüzzamla Savaş Derneği, kurulduğu 1976 tarihinden itibaren başta cüzzamlı hastalar olmak üzere birçok hastaya kucak açmıştır. Tedavi ücretlerini ödemiş, yol masraflarını karşılamış ve ölen hastaların ailelerine yardımlarda bulunmuştur. Protez ihtiyacı olan hastalar bu imkândan yararlanabilmiştir. Dernek, Lepra Hastanesine de yaptıkları etkinliklerle birçok imkân sunmuştur. Düzenledikleri balo, tiyatro gösterileri ve yazı yarışmalarından elde edilen

¹⁵⁸ Cüzzam Hastası A.K. İle Gerçekleştirilen 17 Şubat 2023 Tarihli Mülakat; Cüzzam Hastası H.K. İle Gerçekleştirilen 16 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

¹⁵⁹ Cüzzamla Savaş Derneği günümüzde faaliyetlerine aynı şekilde devam etmektedir. Geçmiş yıllara göre derneğe başvuran hasta sayısını daha az olduğu bilinse de başvuran hastalara ve geçmişte yardım almaya başlayan hastalara hala her türlü yardım yapılmaktadır.

gelirle Lepira Hastanesinin eksikleri giderilmiştir.¹⁶⁰ Bu hastanelerde cüzzamlı hastalar tekrar hayata kazandırılmış, iş görebilir her birine kendine uygun iş imkânı sağlamıştır. Ayrıca cüzzamlılara özel olan ayakkabılardan üretilmiştir.¹⁶¹ Cüzzamla Savaş Derneği tıpkı adındaki gibi cüzzama karşı adeta bir savaş başlatmıştır. Sonunda kazanan, bu savaşı başlatan doktorlar, hemşireler, hastalar ve yardım sever insanlar olmuştur.

Cüzzam hastalığı bildirimi zorunlu bir hastalıktır. 1980’li yıllarda Türkiye’de 4 bin kadar cüzzamlı hasta bulunmaktadır. Bu hastaların 700’ünün Van’da olduğu bilinmektedir. Hastalığa geç teşhis konulduğu için Türkan Saylan Sağlık Bakanlığından ve İsviçre’deki Lepira Derneğinden aldığı destekle bir proje gerçekleştirmiş ve Van pilot il olarak seçilmiştir.¹⁶²¹⁶³

1984 yılında Van’ın Bahcesaray ilçesinde Türkan Saylan, ekip arkadaşları ve yanlarında götürdükleri on tıp öğrencisi ile birlikte bir tarama gerçekleştirmişlerdir. Dört gruba ayrılan ekip köy köy dolaşarak köylerde yaşayan herkesi muayene etmiş ve teşhisler koymuşlardır. Bu teşhisler sonucunda aileler incelendiğinde söz konusu kişilerin hepsinin cüzzamlı hastaların yakınları olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışma üç ay sonra Van’ın Çaldıran ilçesinde de gerçekleşmiş ve burada da yeni vakalar tespit edilmiştir. Bu hastalar da diğerleri gibi daha önce cüzzam hastalığı yaşayan hastaların yakınları çıkmıştır. Bakteri taşıyan hastalar tedavi altına alınmıştır.

Bahsedilen çalışmaların yetersiz kalacağını düşünen ve hastaların aile geçmişinde cüzzam hastalığının bulunmasından ötürü Türkan Saylan ve ekibi taramaları cüzzam hastalığı taşıyan ailelerin yakınları ile devam ettirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü’nün kararı ile hastalığın rastlandığı aileler 5 yıl boyunca gözetim altında tutulmuş ve bu dönemde her yıl ailelerin kontrolleri sağlanmıştır.

¹⁶⁰ Sütlaş, agm., s.92.

¹⁶¹ Mücella Soydan, “Merhaba Yaşamak”, *Sosyal Hizmetler Ünitesi*, Hazırlayan:Türkan Saylan, Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, 1998, İstanbul, s. 82-83.

¹⁶² Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021Tarihli Mülakat.

¹⁶³ 2002 yılında ekonomik kriz nedeniyle bağışlarda düşüş yaşanmıştır. İsviçre’den alınan desteğin ise “Siz artık AB adayısınız. O zaman hastalarınıza bakabilirsiniz” gerekçesiyle kaldırıldığı bilinmektedir. Bkz; Saadet Uslu, “Cüzzamlıdan Kaçmak Yanlış”, *Cumhuriyet*, 18 Ocak 2002, s.6.

Taramalar ve saha çalışmaları sadece bununla sınırlı kalmamıştır ve cüzzam hastalığının yoğun olduğu Muğla, Afyon, Zonguldak, Doğu ve Güneydoğu illeri başta olmak üzere 1984'den 1997'ye kadar saha çalışmaları devam etmiştir. Günümüzde Sağlık Bakanlığına kayıtlı bine yakın hasta bulunmaktadır ve her yıl 1-2 tane yeni vakaya rastlanmaktadır.

Saha çalışmaları sadece tedavi ve teşhis için yapılmamıştır. Hastanın yaşadığı yer, ekonomik koşulları ve çocuklarının eğitim durumlarının da yerinde gözlenebilmesi için gerçekleştirilmiştir. Bunun sayesinde her hastaya yönelik bir planlama yapılmıştır. Örneğin, bir ailelerin okula giden çocuklarına Cüzzamla Savaş Derneği tarafından burs bağlanıp okul ihtiyaçları giderilmiştir. Bu ailelerden geçim kaynağı olmayanlar için yeteneklerine göre işler tahsis edilmiştir. Bir aile on koyunu olursa geçimini sağlayabileceğini söylemiş, Ordu'da yaşayan bir aile on kovan, dikiş yeteneği olan bir hasta dikiş makinası istemiştir ve bu isteklere göre projeler gerçekleştirilerek hastaların istekleri gerçekleştirilerek onlar için geçim kaynağı oluşturulmuştur. Bu süreçte iki bine yakın öğrenciye burs verilmiş, meslek sahibi olmalarıyla birlikte ailelerinin sosyal yapısı gelişmiştir. Söz konusu saha çalışmaları sadece Cüzzamlı hastaların değil başka hastaların tedavisine de katkı sağlamıştır.

Cüzzam hastalığı nadir görüldüğü için doktorlar hastalığın teşhisinde geç kalmaktadırlar. Bunun için doktorlara saha eğitimleri verilmiş ve doktorların farkındalığı arttıkça tedaviler de hız kazanmıştır. Bununla birlikte televizyon programları gerçekleştirilmiş ve bu şekilde halkında farkındalığı artmıştır.

II.10. Derneğin Gerçekleştirdiği Sosyal Projeler

Cüzzamla Savaş Derneği, hastalara yardım edebilmek amaçlı çeşitli zamanlarda bazı projeler gerçekleştirerek gelir elde etmiştir. 1977 yılının Mayıs ayında tıp öğrencileri arasında yapılan yazı yarışmasının sonucunda bir ödül töreni düzenlenerek bu şekilde derneğe kırk bin liranın üzerinde bir gelir sağlanmıştır. 1978 yılında Harbiye Şehir Tiyatrosunda Çağdaş Bale Topluluğu tarafından geliri derneğe aktarılmak üzere bir gösteri düzenlemiştir. 22-26 Ocak 1979 yılında ilk defa Cüzzam Haftası düzenlenmiş ve bunun için etkinlikler planlanmıştır. Pera Palas'ta bir cüzzam balosu düzenlenmiş ve burada çeşitli

etkinliklerle büyük bir gelir elde edilmiştir. Resim yarışmaları düzenlenerek bunlar için de bir ödül töreni gerçekleştirilmiştir.

1992 yılında bir resim yarışması düzenlenmiş ve bu bir sanat şöleni şeklinde yapılmıştır.¹⁶⁴ “Harbiye’deki Cemal Reşit Rey Konser Salonu’nda *Beymen Status* dergisinin önderliğinde hazırlanan şölende, ressam Hüsamettin Koçan’ın 15 öğrencisi cüzzam hastalığıyla ilgili duygularını konukların önünde dev bir anonim tablo yaparak yansıtmışlardır.”¹⁶⁵ Söz konusu sosyal projelerden elde edilen paralarla hastaların ve Lepra Hastanesinin masrafları karşılanmıştır.

Cüzzamla Savaş Derneği aileleri ve çevreleri tarafından dışlanmış olan hastaların yanında olmak, onları topluma kazandırıp hayatlarını idame etmelerini sağlamak için iş kurmalarına yardımcı olmak, sosyo ekonomik yardım düzenlemeleri yapmak, hastaların çocuklarının okuması için burslar vererek kişileri cüzzamlı hasta statüsünden çıkarıp doktorun hemşiresinin öğretmeninin annesi babası statüsüne geçirerek topluma ettirmek temel hedefleri arasındadır.¹⁶⁶

Cüzzamla Savaş Derneği günümüzde varlığını sürdürmektedir ve hastalarla iletişimleri hiç kopmamıştır. Fakat dernek ilk yıllarındaki kadar bağış almadığı için yapabilecekleri bir yere kadar yeterli kalmaktadır. Hastalar özellikle Ramazan aylarında sosyal ihtiyaçları için başvuruda bulunmaktadırlar. Hala birçok öğrenciye burs ve tablet, bilgisayar yardımı sağlamaktadırlar.¹⁶⁷

II.11. Türkan Saylan Anı Evi Projesi

Cüzzamla Savaş Derneği Başkanı Prof. Dr. Ayşe Yüksel tarafından 2017 yılında gerçekleşmesi için başlatılan anı evi projesi, 2019 Nisan ayında tamamlanmıştır. “Cüzzamla Savaş Derneğinin uzun yıllar boyunca hizmet verdiği Bakırköy’deki dernek binasında oluşturulan Türkan Saylan - Lepra Anı Evi’nin amacı; ülkemizde lepraya karşı verilen mücadelenin tarihini ve bu mücadelenin simge ismi Prof. Dr. Türkan Saylan’ın hayatı ve çalışmalarının

¹⁶⁴ “Leprasız Bir Dünya İçin El Ele”, *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1992, s.19.

¹⁶⁵ “Cüzzamla Savaşta Büyük Başarı”, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1992, s.9.

¹⁶⁶ İlgin Gül İle Gerçekleştirilen 14 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

¹⁶⁷ Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021 Tarihli Mülakat.

anlatılarak hafızalarda bu konuyla ilgili bellek yaratılması çabasıdır.”¹⁶⁸ Ayrıca açılış konuşmasını yapan dernek başkanı Ayşe Yüksel “Lepra Anı Evi sayesinde; cüzzam hastalığı ve Türkan Saylan ile ilgili lisans ve lisansüstü araştırmalar yapacak kişilere ve etkinlik ortamı yaratılması amaçlanmıştır.” Sözlerini kullanmıştır.¹⁶⁹

Anı Evi, dernek bünyesi içerisinde yer almaktadır. Burada Türkan Saylan’a ait özel eşyalar ve çalışmalar bulunmaktadır. Duvarlarda Saylan’ın cüzzam taraması esnasında hastalarla, köylülerle, doktor arkadaşları ve hemşirelerle çekilmiş fotoğrafları ve hastalara ait fotoğraflar bulunmaktadır.¹⁷⁰ Birçok hastanın yazdığı teşekkür ve yardım mektupları anı evi içerisinde yer almaktadır. Türkan Saylan’ın yaptığı araştırmalar, kaleme aldığı her şey bir arşiv haline dönüştürülmüştür. En dikkat çekici ve önemli olanı da arşivin dijital ortama aktarılmış olmasıdır. Anı evinde cüzzamla savaşta öncülük etmiş olan Etem Utku, Ahmet Akçaboy, Atıf Taşpınar gibi hocalarla ilgilide bilgi sahibi olunabilecek bir köşe bulunmaktadır. Türkan Saylan’ın aldığı ödüllerin bir kısmı da bu anı evinde sergilenmektedir.

2017-2019 yılları arasında tamamlanan Türkan Saylan-Lepra Anı Evi Projesi sonrasında Lepra Anı Evini ziyaret etmek isteyen gruplara; ziyaretleri sırasında Cüzzam ile birlikte Derneğin kurucusu Prof. Dr. Türkan Saylan ile şu anda Dernek başkanı olan Prof. Dr. Ayşe Yüksel ve ekiplerinin çalışmalarını ve dernek olarak şu anda yapılan işler hakkında bilgiler verilmektedir.¹⁷¹

Türkan Saylan-Lepra Anı Evi, tarihin en önemli hastalıklarından biri olan cüzzamın üstesinden nasıl gelindiği, hasta olan insanların neler yaşadıklarını, cüzzamla savaşan doktorların tarihte nasıl büyük adımlarla ilerlediklerini gösteren adeta “Türkan annenin evi” niteliğini taşıyan özel kurumdur.

¹⁶⁸ Gülşah Gümüş Akın, Fatih Gümüş, “Türkan Saylan Lepra Anı Evi Projesi”, *International University Museums Association Platform*, C.2, S.1, 2019, s.23.

¹⁶⁹ “Saylan’ın Notları Müzede”, *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 2020, s.2.

¹⁷⁰ Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamla Savaş Derneği Ziyareti.

¹⁷¹ İlgin Gül İle Gerçekleştirilen 14 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

II.11. 1. Anı Evi Ziyaret Defterine Bırakılan Notlar

Cüzzamla Savaş Derneği bünyesinde Türkan Saylan'ın çalışmalarını ve ödülleri görebileceğimiz bir anı evi mevcuttur. Burası gezildiği zaman insanı cüzzamla verilen mücadelenin tam içerisine götürmektedir. Hastalardan gelen mektupların, Türkan Saylan'ın çalışmalarının ve saha çalışması gerçekleştirilirken çekilen fotoğrafların bir kısmı burada sergilenmektedir. Anı evini ziyaret edenler için bir defter bulunmaktadır ve buraya görüş ve duygularınızı aktarmanız mümkündür. Bu defterden birkaç örneği aşağıda görebiliriz;

“Merhaba yaşamak, merhaba yaşamı anlamlı kılanlara...

Kız kulesinin hikayesinden çok yaşanmışlığını bize öğreten sevgili hocamız Prof. Dr. Türkan Saylan iyi ki geçtiniz bu dünyadan. İyi ki yüreğinizle dokundunuz dokunulmayana...

Bugün cüzzamı sadece anıyor ve yaşanmışlıkları dinliyorsak, bugün sadece “yaşam” diyor ve devamında cüzzamı anmıyorsak bunu sizin cesur yüreğinize, emeğinize, insan sevginize borçluyuz. Ne mutlu ki sizin yolunuzdan yürüyenler olarak “Biz Buradayız”.

Işığınızın hep yolumuzu aydınlattığı, yaşanmışlıkların gölgesinde izininde olmak dileğiyle.

Bir günde değişebilir Dünya, bir günde yeniden yazılır tarih, bir anda yeniden başlar hayat... yarına karamsarlıkla bakan insanlara o bir günü sunmak “ hayatı”, avuçlarına bırakmak...

Sevgi, saygı ve derin bir özlemle...”

“Dokunulmazlara dokunan sevgili hocam Türkan Saylan,

Kimsenin dokunamadığı lepralılara, kimsenin dokunamadığı berdel verilen çocuk gelinlere dokunduğunuz,

Eğitim alamayan çocuklarımıza, yeterli olanağı olmayan ailelere, çağdaşlık bireyleri olmaları için dokundunuz, yol gösterdiniz.

Size borçlu olan kimse yok. Tüm dokunduklarınızın yürekleri kendilerini ülkemize, çağdaşlığa borçlu hissediyor.

alışıyoruz, çalışacağız, dokunuyoruz, dokunacağız.

Sizden öğrendiğimiz gibi

Işıklarda olun.”

“Sevgili Hocalarım;

Yaşadıklarınız, yaşattıklarınız, yaptıklarınız, bir ömür hatta daha fazlası. İnanılmaz bir halk sağlığı hizmeti. Sizleri tanımak okadar anlamlı ki, kelimeler ile ifade edilemez.

Bizler için hiçbir zaman sönmeyecek ışıklar oldunuz. Tüm yaptıklarınız ve yapacaklarınız için size minnettarız.”¹⁷²

---

¹⁷² CSDA, Anı Evi Ziyaret Defteri.

III. CÜZZAMDAN ETKİLENEN KİŞİLERİN SOSYO-EKONOMİK VE ENGELLİLİK DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

III.1. Toplumun Cüzzamlı Hastalara Bakışı

Cüzzam hastalığı, ilerlemesi dâhilinde vücutta ciddi hasarlara neden olabilmektedir. Yüzde yaralar, el ve ayak parmaklarında dökülmeler meydana getirmektedir. Diğer hastalıklar gibi hemen ölüme neden olmamakta ve tedavi edilmediği takdirde hasta, hayatına vücudunda meydana gelen kayıplarla yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle olsa gerek insanlar tarih boyunca cüzzam hastalarından köşe bucak kaçmışlardır ve cüzzam hastaları insanlar tarafından tecrit edilmiştir. Bu nedenle cüzzam hastaları çoğu kez toplum tarafından dışlanmamak için hastalıklarını gizlemek durumunda kalmıştır.

Hastalığa yakalananlara, tarih boyunca, toplumdan uzaklaştırma yöntemi uygulanmıştır. Fransa’da Cüzzam hastaları, kentler dışında, yol boylarında, tek kişilik kulübelere yaşamışlardır. Hastaların, kiliseye, değirmene, meyhaneye, panayırlara katılma hakları bulunmuyordu. Sokağa çıktıklarında belirli renkte bir kıyafet giyer, elinde çingırağa benzer bir alet bulundurarak her beş, on adımda bir çalar, geldiklerini haber verirlerdi. Hastalar dar sokaklara giremez, birisi ile konulurken rüzgarın estiği tarafta durur, satın alacağı şeylere dokunamaz, ancak başka cüzzam hastaları ile yemek yiyebilirlerdi.¹⁷³

Cüzzamlı hastaları yaşayan ölü sayılmışlardır. Bunun için bir tören düzenlenir, hasta üzerine bir ölü örtüsü alarak rahibin önünde diz çöker, kendisine artık ölü olduğu bildirilir, sonra kent dışında yaşayacağı yer gösterilmiştir. Gerçekten ölmüş olduğunu göstermek içinde başına toprak atılmıştır.¹⁷⁴

Özellikle ortaçağlarda cüzzam hastaları miskinhanelere kapatılmış ve diğer insanlardan tecrit edilmiştir. Her din için farklı anlamlar içeren bu miskinhanelerde, hastalar kimi zaman duacı ve şefaatçi olarak nitelendirilirken

¹⁷³ Vehbi Belgil, “Cüzzama Çare Bulunabilecek Mi?” *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1986, s.30.

¹⁷⁴ Vehbi Belgil, “Cüzzama Çare Bulunabilecek Mi?” *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1986, s.30.

kimi zamanda lanetli olarak nitelendirilmiştir. Asıl gerçek şudur ki bu hastaların dışlanması gerektirecek herhangi bir bulgu bulunmamaktadır. Aslında hastaların toplum içinden tecrit edilmesi daha fazla olumsuz sonuca neden olmaktadır. Çünkü hastalık kontrol ve tedavi edilmediği sürece vücutta ilerleme kaydetmekte ve çevresindekilerle yoğun etkileşim sonucunda bulaşma riskini artırmaktadır. Özellikle cumhuriyet dönemindeki doktorların çalışmalarına bakıldığında bu algıyı ortadan kaldırmak istedikleri ön plana çıkmaktadır. İnsanlar hastalık ile ilgili bilgisizlikten kaynaklı hastalığın kendilerine bulaşma korkusundan ve endişesinden dolayı hastalardan uzak durmaktadır. Türkan Saylan bu bakış açısını değiştirmek için mücadele etmiştir.¹⁷⁵ Gerek akademik çalışmalar ile gerekse saha çalışmaları ile bu konunun üzerinde önemle durmuşlardır. Hastalığın doğru bilinmesi ve tedavi edilmesi için sempozyumlar düzenlemiş, dergiler, makaleler yazılmış, köy köy gezerek buradaki hastaları incelemişlerdir. Tedavi edilebilmeleri için cüzzam hastaneleri kurmuş ve bu insanların sosyal hayatta daha rahat edebilmeleri ve destek bulabilmeleri için cüzzamla savaş dernekleri açmışlardır.

Eskiçağlarda cüzzamlı hastalara Tanrının laneti olarak bakılır ve cüzzam hastalığına yakalanan insanların günahkâr kullar olduklarını kabul etmişlerdir. Bu nedenle şehir dışına itilmişler, zindanlara hapsedilip, ıssız adalara bırakılmışlardır. Kaderleriyle baş başa kalmak zorunda kalmışlardır.¹⁷⁶

Tek tanrılı inançlarda ise insanlar, cüzzamlı kimselere yardım ederek onların duasını almayı ve günahlarından arınmayı içselleştirmişlerdir. Cüzzamlılar, insanların kendilerine farklı gözle bakmalarından duydukları rahatsızlıklardan ötürü, koloniler şeklinde yaşamayı benimsemişlerdir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammet'in "Cüzzamlıdan aslandan kaçır gibi kaçınız.", "Meczum ile aranızda bir mızrak boyu olduğu halde konuş." sözleri

¹⁷⁵ İlgin Gül İle Gerçekleştirilen 14 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

¹⁷⁶ Prof. Dr. Ethem Utku'nun kaleme almış olduğu bir eserde, milattan 2500 sene önce yaşamış Hintli bir şairin şu sözlerine rastlamaktayız. "Lepralılar saklansın ve uyuz köpeklerle çöplükte yaşasın. Onları şehirlerden taşlarla kovalamak lazımdır. Vücutları pisliklerle kaplanmalı, Allah'ın nehirleri kadavralarını kusmalıdır." Buradan da görüldüğü üzere cüzzam hastalığı çağlar boyunca korkutucu bir hastalık şeklinde tasvir edilmiştir.

ile birlikte İslamiyet'teki miskinhaneler ortaya çıkmıştır.¹⁷⁷ Değerli İslam alimi olan İbn-i Sina ve Razi'nin de eserlerinde Cüzzam hastalığını detaylı bir şekilde işledikleri bilinmektedir.¹⁷⁸ *“Lepra hastalığının yarattığı korku, Lepralı hastaların yazgısını başka hiçbir sosyal hastalıkta olmadığı kadar kötü koşullarda bugüne getirmiştir.”*¹⁷⁹ *“Artık cüzzam kesin tedavisinin yanında bulaşıcılığının da çok az, zor olduğu ve tedaviden birkaç hafta sonra tümüyle bulaşmaz hale getirildiği bilinmektedir.”*¹⁸⁰ *“Cüzzamlı hastaları dışlamak yerine onları topluma kazandırmaya çalışmalıyız.”*¹⁸¹

Çağlar boyu süregelen cüzzamlılara karşı bakış açıları farklılık göstermiştir. Örneğin bazı Hristiyanlar cüzzamlı hastalara Tanrının eli değdiği düşüncesi ile yardım etmiş ve onlara şefkat göstermişlerdir. Ama aynı dine mensup başka insanlarda, cüzzam hastası olan kişinin ailesini, hatta hamile olan bir kadını bile yakmışlardır.

Dünya üzerinde bakıldığında insanlar bu hastalığı tehdit unsuru olarak da kullanmışlardır. Örneğin 1937 yılında Viyana'da yaşayan ünlü aktör Paula Vasaley aldığı bir mektupta, belirli bir miktarda parayı belirlenen yere bırakmadığı takdirde kendisine cüzzam hastalığının mikrobunun aşılacağı tehdidine maruz kalmıştır.¹⁸²

“Antropolog Dr. Tolga Ersoy “Tıp Tarih Metafor” adlı kitabında Japonların ulusal dini olan Şinto dininin doğaya saygı çerçevesinde varlığını sürdürdüğünü ve birçok yerde “doğa ve sevgi” dini olarak anıldığını belirtmektedir. Oysa toplumun dilinde “cüzzam” ile “günah” ın aynı sözcüklerle anılmasını ilginç ve öğretici olarak nitelemektedir.”¹⁸³

¹⁷⁷ A. Süheyl Ünver, “Türkiye’de Cüzzam ve Cüzzamlılar”, *Tarih Hazinesi*, S.3, 1950, s.17-18.

¹⁷⁸ Türkan Bilgin, “Tarih Boyunca Cüzzam ve Türkiye’deki Hastaların Durumu”, *Çağdaş Hekim*, S.5-7, 1976, s.40.

¹⁷⁹ Türkan Saylan, “I. Ulusal Lepra Semineri” *Lepranın Sosyal Yönü 9- 11 Nisan 1980*, İstanbul, s.132.

¹⁸⁰ “Cüzzam İyi Ediliyor, Ya Bencillik?..”, *Milliyet*, 25 Ocak 1981, s.2.

¹⁸¹ “Cüzzamlılar Toplum Dışına İtiliyorlar”, *Olay Bursa*, 6 Ocak 1992.

¹⁸² “Viyanalı Yıldız Paula Vessely”, *Yeni Asır*, 17 Haziran 1937, s.6.

¹⁸³ Nazım Berath, “Kıbrıs Miskinhanesi Cüzzam ve Kıbrıs (1830-2001)”, *Dinlerin Lepra’ ya Yaklaşımı*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2013, s.27.

İnsanlar arasında cüzzam hastalığı ile ilgili bilinen birçok yanlış neticesinde hastaların sosyal hayatları ciddi derecede etkilenmiştir. Cüzzam, nereden, nasıl bulaştığı bilinmeyen bir hastalık olarak nitelendirilmesine karşılık aslında bu yanlış bir bilgidir ve halk arasında yayılarak insanların korkmasına neden olmuştur. Bu hastalık hakkında oldukça yanlış fikirlere sahip olunan uzunca bir dönem mevcuttur. Hasta olan insanların saçlarının birden bire beyazlaması, ellerinin ve ayaklarının bir mum gibi eriyip döküldüğü pek doğru sayılabilecek bir bilgi değildir.¹⁸⁴ Hastalığın, cüzzamlı birine yaklaşıldığında bulaşacağı düşüncesi mevcuttur. Fakat bu durumda tam tersidir. Cüzzamlı biriyle temas halinde dahi kolay kolay bulaşmayan bir hastalıktır. Cüzzam insanın şeklini hastalığı kapıldığı anda bozan bir hastalık olmayıp yıllarca tedavi edilmediği takdirde ortaya deride dökülmeler, kızarıklar ve şişkinlikler çıkaran, parmaklarda dökülmeye neden olan bir hastalıktır. Zamanında tedavi edilmişse hastada hiçbir vücut bozulması yaşanmaz. Bulaşması zor ve korunması kolay olan bu hastalıkta, tecrit gerekli olmadığı gibi hasta için oldukça da zararlı bir durumdur. Ölüm oranı çok düşük olan bu hastalık, tedavi edilmediği sürece tehlikeli olabilir. 57 yıldır cüzzamlı olan bir hasta bile bu nedenden dolayı vefat etmemiştir.¹⁸⁵ Hatta 1936 yılındaki bir habere göre Langudakis'in adında bir doktor cüzzama tedavi için bulduğu serumu denemek için kendisine bu hastalığı aşılamıştır.¹⁸⁶ Burada da görüldüğü gibi cüzzam hastalığı sanıldığı kadar korkutucu bir hastalık değildir.

Günümüzde ise her hastanın bu hastalığa bakış açısı farklı olabilmektedir. Bazı hastalar hastalığını gizlemek isterken bazıları bu durumdan rahatsızlık duymamaktadır. “Leprası olan yatan hastalarda depresyon görülme oranları genel toplumla benzerlik gösterirken diğer kronik hastalıklara oranla daha düşük bulunmuştur. Ancak yaygın anksiyete bozukluğu genel topluma oranla daha yüksek saptanmıştır.”¹⁸⁷ Türk hekimler tarafından gerçekleştirilen

¹⁸⁴ İzzet Tarhan, “Cüzzamlılar”, *Ulus*, 22 Temmuz 1947, s.5.

¹⁸⁵ İzzet Tarhan, “Cüzzamlılar”, *Ulus*, 22 Temmuz 1947, s.5.

¹⁸⁶ Herbert Ray, “Bulduğu Serumu Tecrübe İçin Kendine Cüzzam Aşılayan Doktor”, *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1936, s.5.

¹⁸⁷ Vesile Şentürk, Afşin Sağduyu, “Psychiatric Disorders and Disabilities among Leprosy Patients in Turkey”, *Kriz Dergisi*, C.18, S.3, 2010, s.10.

saha çalışmaları esnasında bazı hasta yakınlarının sert tutumlarına tanık oldukları bilinmektedir.

Hastaların genel durumlarına bakıldığında çocuk yaşlarda cüzzam hastalığını vücutlarında taşıdıklarını öğrenmişlerdir. Hastalık genelde aile bireylerinden geçmektedir. Görüşme sağlanan hastalardan birinin annesinde diğerinin babasında bu hastalık mevcuttur. Bazı hastaların çocuk yaşta tanışmış oldukları hastalığa aslında aile üyelerinden alışkın oldukları için kendilerinde olmasının onlar için çok yıpratıcı olmadığını öğrenmekteyiz.

Aynı zamanda basil taşıyan hastaların vücutlarında çeşitli deformeler meydana gelmektedir. El parmaklarında kısalmalar, ayak parmaklarında kısalmalar, kaşlarda dökülme ve kabarma şeklinde kendini göstermektedir. Hasta H.K.'da basil olmamasına rağmen toplumda farklı bakış açısıyla karşılaşmamak için hastalığını çevresindekilerle çok fazla paylaşmadığını öğrenmekteyiz. Basil taşıyan bir diğer hasta A.K. 'nın el ve ayaklarında deformeler bulunmaktadır. Bunun neticesinde etrafında bazı kişilerin görünüşten rahatsız olduğu için bazen kendisinden kaçındıkları ve böyle durumlarda kendisinin de bu kişilerle görüşmediği bilgisine ulaşmaktayız. Halk arasında hala bulaşıcı olarak düşünülen cüzzam hastalığı hastalar için toplum içerisinde çeşitli zorlukları yaşatmaya devam etmektedir. Basilli hastaların tedavilerin 2 yıldan 5 yıla kadar devam edebileceği durumlar olmaktadır ve bu durum hastaların çalışma olanaklarını olumsuz olarak etkilemektedir.¹⁸⁸

Türkiye’de gerçekleştirilen saha çalışmaları sırasında öğretmenlerinde Cüzzam hastalığı konusunda etkin bir bilgiye sahip olmadıklarına rastlanmıştır. Ailesinde Cüzzam hastalığı olan bazı öğrencilerin okula alınmadıkları göze çarpmaktadır. Bunun için öğretmenleri bilinçlendirmek adına eğitimler düzenlenmiştir.

¹⁸⁸ Cüzzam Hastası A.K. İle Gerçekleştirilen 17 Şubat 2023 Tarihli Mülakat; Cüzzam Hastası H.K. İle Gerçekleştirilen 16 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

Cüzzam hastalığı hakkında gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, evli hastaların yaşam kalitesinin evli olmayan hastalara karşı daha yüksek olduğu saptanmıştır.¹⁸⁹ Bu durumda hastalığın yaşam kalitesi düşük insanlarda görülme oranının daha yüksek olduğu bilgisini hatırlatmak gerekir.

Bazı ülkelerde Cüzzam hastalığına sahip olmak insan haklarından mahrum olmak anlamına gelmektedir. Hindistan’da Cüzzamlı hastalar hala seçme seçilme hakkına, evlenme hakkına ve toplu taşıma hakkına sahip değildir.¹⁹⁰

Türkiye’de ise bu durum farklıdır. 1930 yılında Hıfzıssıhha Kanununa baktığımızda cüzzamlı hastaların evlenmesinde herhangi bir engel yoktur ancak tedavi edilip sirayet tehlikesi geçmeden nikâh kısılması mümkün değildir.¹⁹¹ Eskiden hastalar polis gözetiminde evlerinden alınıp evleri damgalanırken, 1980 li yıllarda insan haklarına dair düzenlemeler yapılmış ve bu durum yerini hastalara karşı yeni ve daha adil bir düzene bırakmıştır. 2008 yılında Türkan Saylan tarafından insan haklarının ihlali önleme çalıştay düzenlenmiştir ve çıkan bildirinin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komiserliğine gönderilmesiyle uluslararası çalıştay zinciri başlamıştır.¹⁹² Hatta 1939 tarihinde Resmi gazetede yayınlanan kararnameye göre adam öldürmek suçundan hapis yatan Sadıkoğlu Hüseyin isimli bir mahkumun, cüzzam hastası olması nedeniyle suçunun affına karar verilmiştir.¹⁹³ Yine 1929 yılında alınan başka bir karara bakıldığında, cüzzam hastalığı taşıyan aileler için 1000 dönümlük bir yer tesis edildiğini görmekteyiz.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Hasret Yalçınöz Baysal, Sonay Bilgin, Çağla Köktürk Kaşıkçı, “Lepralı Hastaların Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Dicle Tıp Dergisi*, C.45, S1, Ekim 2018, s.56, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dicletip/issue/36203/407245>.

¹⁹⁰ Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021 Tarihli Mülakat.

¹⁹¹ “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”, *Resmi*, 6 Mayıs 1930, s.1077.; “Sadık Oğlu 1328 Doğumlu Hüseyin’in Cüzzam Hastalığı Dolayısıyla Cezanın Affı Hakkında Kararname” *T.C. Resmi Gazete*, S.4290, 21 Ağustos 1939, s. 12479.

¹⁹² Sibel Baahçetepe, “Saylan Lepralıları İçin Çalışıyor”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 2009, s.17.

¹⁹³ *BCA*, 30.18.1.2/88.72.8., 22.07.1939.

¹⁹⁴ *BCA*, 30.18.1.1/13.17.12., 18.03.1925.

III.2. Lepra Savaşı Yönetmeliği

Resmi gazetede yayımlanan 1962 tarihli Lepra Savaşı Yönetmeliğine baktığımızda, cüzzam hastalarının diğer bulaşıcı hastalıklara sahip olan hastalardan farklı olarak şiddet ve tecrit edilmek gibi mecburiyetlere maruz kaldıkları dönemin Lepra Savaşı Yönetmeliğinin ardından artık bu mecburiyetlere ve tecride maruz kalmayacakları kararı alınmıştır.¹⁹⁵ Bu durum hastalar için oldukça önemlidir. İnsani değerlerden uzak olan bu muameleye maruz kalmamak hastaları psikolojik olarak daha çok motive etmeye destek olmuştur.

Lepra Dispanserlerinde yardımcı personeller, genel hasta taraması, bu hastaların tedavi ve ilaçlarını teminden sorumludurlar. Bu işler periyodik olarak sürekli şekilde yapılmaya başlanmıştır.¹⁹⁶ Lepra Savaş Teşkilatı'nın olmadığı yerlerde, varsa Deri ve Tenasül Hastalıkları Dispanseri, Frengi, Trahom ve Verem Savaş Teşkilatı bu görevleri yapar.¹⁹⁷

Hastaların belirlenmesi için belirli dönemlerde halkın muayeneleri gerçekleştirilmektedir. Bu muayenelere katılmak zorunludur ve gelmeyenler para cezası veya hapis ile cezalandırılmaları kararı alınmıştır.¹⁹⁸

Lepralı hastaların nakilleri esnasında her türlü araç kullanılabilir. Fakat hastada fiziksel olarak hasar varsa ve çevreye endişe uyandırabilecek durumda ise geçici bazı ufak tedbirler alınabilmesi kararı alınmıştır.¹⁹⁹

Yönetmeliğin diğer maddelerine baktığımızda, tedavide kullanılabilecek ilaçlar ve hasta kişilerin evlenmelerine yönelik bazı kararlar alınmıştır.

III.3. Cüzzamlı Hastaların İş Olanakları

Cüzzamlı hastalar halk arasında yanlış bilinen bilgilerden dolayı toplum içerisinde bulunmaları istenmemiştir. Ne yazık ki bu oldukça yanlış bir

¹⁹⁵ “Lepra Savaşı Yönetmenliği” T.C. Resmi Gazete, S.11291, 25 Aralık 1962, s. 9483.

¹⁹⁶ “Lepra Savaşı Yönetmenliği” T.C. Resmi Gazete, S.11291, 25 Aralık 1962, s. 9483.

¹⁹⁷ “Lepra Savaşı Yönetmenliği” T.C. Resmi Gazete, S.11291, 25 Aralık 1962, s. 9483.

¹⁹⁸ “Umumi Hıfzıssıha Kanunu”, Resmi, 6 Mayıs 1930, S.1489 s.1071; “Umumi Hıfzıssıha Kanunu”, Resmi, 6 Mayıs 1930, S.1489 s.1095; “Lepra Savaşı Yönetmenliği” T.C. Resmi Gazete, S.11291, 25 Aralık 1962, s. 9483.

¹⁹⁹ “Lepra Savaşı Yönetmenliği” T.C. Resmi Gazete, S.11291, 25 Aralık 1962, s. 9483.

tutumdur. Kaynaklara göre tedavi görüp iyileşen birçok hasta, çalıştıkları yerlere cüzzam tedavisi geçirdiğini söylememektedir.²⁰⁰ Cüzzam kolay bulaşan bir hastalık olmadığı için tedavi edildiği sürece toplum içinde yer almaları tehlikeli değildir. Hastalığından ötürü birçok cüzzamlı hasta iş olanağına sahip değildir. Cüzzamlı bir hasta ile röportaj sırasında hastalığın ciltte ciddi bir hassasiyet oluşturduğunu ve bundan ötürü ağır işlerde çalışamadıklarını belirtmiştir.²⁰¹ Hastalık sinir uçlarında deformasyon yarattığı için acı hissini ortadan kaldırmaktadır ve buda hastaların vücutlarında yara ya da yanık olduğunda hissetmemelerine neden olmaktadır.²⁰² Buda hastaların yaşam koşullarını daha fazla zorlaştırmaktadır. Ekonomik sıkıntı içerisine düşen hasta bireyler yeteri kadar refah içerisinde yaşayamadıkları için hastalıkları olumsuz yönde ilerleme kaydetmektedir. Tam aksine bu hastalığa sahip olan insanların kendilerine uygun bir işte çalışmaları ve toplum tarafından dışlanmamaları gerekmektedir. Hastalık iyi bir bakım ve beslenme gerektirmektedir.²⁰³ Prof. Dr. Türkan'ın 1976 yılında açmış olduğu Cüzzamla Savaş Derneği sayesinde cüzzamlı hastalar kendilerine uygun yapabilecekleri işlere yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu durum hastalara sadece ekonomik özgürlük kazandırmamıştır. Kendilerine olan güvenleri yerine gelmiş ve toplum içerisinde kendilerine yer edinebilme imkânı da bulabilmişlerdir.

Cüzzam ile mücadelede gönül vermiş olan Dr. Nuray Ersoy'un, cüzzamlı hastaların yaşadığı zorlukları ve hayata tutunmak için verdikleri emekleri anlattığı "Merhaba Yaşamak 20 Yıllık Savaşımız" adlı dergi için yazdığı bir yazı:

"Upuzun karanlık bir yolda yürüyorlardı, kimisi topallıyordu kimisi görmüyordu. Bazıları bastonlarını destek almıştı, bazısına bir diğeri destek oluyordu.

Karanlıkta garip şekiller oluşturuyorlardı, saklanıyor gibi hareket ediyor zor seçilebiliyorlardı. Onlar cüzzamlıydılar.

²⁰⁰ "Cüzzamlılar", *Ulus*, 22 Temmuz 1947, s.6.

²⁰¹ Cüzzam Hastası A.K. ile gerçekleştirilen 17.02.2023 tarihli mülakat.

²⁰² Cüzzam Hastası A.K. ile gerçekleştirilen 17.02.2023 tarihli mülakat.

²⁰³ Cüzzam Hastası H.K. ile gerçekleştirilen 16.02.2023 tarihli mülakat.

Sonra ortalık sanki yavaşça aydınlanmaya başladı, çekindiler. Gün mü doğuyordu, oysa onlara günler de geceler kadar karanlıktı nereyse. Hayır gün doğmuyordu, üç beş insan beyaz önlükleriyle onlara doğru yaklaşıyordu. Onların parmaksız ellerini tuttular, onlar duymuyordu aslında ne acıyı, ne sıcaklığı, ne de soğuğu ayırt edemiyorlardı, ama anladılar beyaz önlüklü insanların elleri sıcaktı, bu sıcacık eller onların yüzlerinde dolaştı yanaklarını okşadı.

Arkadan başka beyaz önlüklü insanlar geldi, onların sayısı arttıkça ortalık iyice aydınlandı. Etrafta yemyeşil ağaçlar, renk renk çiçekler belirdi, böyle miydi etraf sonradan mı böyle oldu onu kimse bilemedi. Sonra bazıları bastonlarını attılar ve gerçeğine benzer yapma bacakları oldu, bu yapay bacakları üstünde dimdik gururla yürüdüler. Görmeyen gözlerin içi gülmeye başladı, ağaçların altından türkü sesleri geldi, önceleri biraz yanık sonradan daha neşeli. Şakalaşmaya bile başladılar kendi aralarında. İzin verseydi yapay bacakları, çocuklar gibi koşacaklardı da.

Bazıları zamanla üretmeye başladı, çalışmanın, başarmanın güzelliğini fark ettiler. Ayakkabı yaptılar ayakları kendilerinininki gibi olanlara, hamak ördüler, resim yaptılar. Artık karanlıklara sığınmıyorlardı, köylerinde yaşarken kollarıyla yaşama sarıldılar, yaşamda onlara. Yaşamak hala zordu ama artık buna değdi.”²⁰⁴

III.4. Cüzzamın Basına Yansımaları

Cüzzam hastalığı her alanda kendine bahsettirecek yer bulmuştur. Bunlardan en önemlilerinden biri olan basında da kendinden oldukça fazla bahsettirmektedir. Özellikle gazetelere bakıldığında zaman bu hastalıkla ilgili birçok ilgi çekici haberle karşılaşmak mümkündür. Bu haberlere kısaca bakıldığında;

1938 yılında İsveçli bir doktor olan Renstierna, antilepra adında bir serum bulmuştur ve cüzzam hastalarına aşılamıştır.²⁰⁵ Aynı zamanda yine aynı tarihli gazetelere bakıldığında, tütün yaprağından elde edilen nikotinden özellikle cüzzam hastalığına karşı bir panzehir elde edilebileceği haberlerine yer

²⁰⁴ Saylan, Sütlaş, *age*, s. 118.

²⁰⁵ “Cüzzamın Tedavi Çaresi Bulundu”, *Halkın Sesi*, 16 Temmuz 1938, s.4.

verilmiştir.²⁰⁶ 1939 yılında ise Profesör Kuznetsov adında bir Rus doktorun naftalin ile tedavi bulduğu ve birkaç hastanın bu tedaviyle iyileştiği gazetelerce yazılmıştır.²⁰⁷

1937 yılındaki bir habere göre Arjantin’de yaşayan bir çiftlik sahibinin cüzzam hastalığına tutulmasıyla birlikte, özellikle kızıl derililere ait batıl bir inanca göre temiz kanlı birinin kanı, hasta olan insana enjekte edildiğinde cüzzam hastalığı geçmektedir. Bu inanç sonucunda, 12 yaşındaki bir çocuğun haydutlar tarafından kaçırıldığını ve çocuğun on gün sonra kaçarak eve döndüğü haberine rastlamaktayız.²⁰⁸

Yine bir gazete haberine baktığımızda, 1938 yılında Kastamonu Valisinin bir konuşmasına rastlamaktayız. Burada yazılanlar şu şekildedir;

“Beş sene kadar eveldi. Akşamın değil, başka bir gündelik gazetenin yan odasında birkaç arkadaşım ile birlikte oturuyordum. Kapı vuruldu, “girin” dedik. Tokmak çevrildi. İçeriye, fakirce halli, çipilce gözlü bir adam girdi. Elime bir kağıt tutuşturdu ve gitti. Sık sık aldığımız kari mektuplardan olduğunu anladım.

Açarak, evvela altındaki imzaya baktım:

“İstanbul daki cüzzamlılar namına falanca.”

Şimdi isim de, mektubun cümleleri de harfiyen aklımda değil; fakat gazete koleksiyonlarında mevcuttur; o zamanlar yazmıştım; ararsam bulurum.

Mektupta maalen deniyordu ki: “Biz cüzzamlılar İstanbul şehrinde yirmi otuz kadarız. Başboş geziyoruz. Tophanedeki sabahçı kahvelerinde de sefalet içinde geceleyenlerimiz vardır. Ben rüştiye mezunuyum, kimseye bu illeti bulaştırmak istemiyorum. Fakat cahillerde fena hisler bulunabilir. Hatta cemiyetten intikam almak meyilleri bile bazı mariz ruhlarda doğarmış diye okuyorum. Rica ederim, yazınız; bizi bir yerde tecrit etsinler. Hem bu derde müptela olanlar, çalışamayacak derecede tembelleşirler. Bize bakmak her cihetçe lazımdır.”

²⁰⁶ “Nikotin İlaçtır!”, *Akşam*, 23 Temmuz 1938, s.5.

²⁰⁷ “Bir Alim Cüzzama İlaç Bulmuş”, *Servetifunun (Uyanış)*, 23 Şubat 1939, s.12.

²⁰⁸ “Cüzzam ve Kan”, *Akşam*, 27 Şubat 1937, s.5.

Hemen arkasından koşup adamı çevirdik. Evvela deli olup olmadığından şüpheleniyorduk. Fakat yaralarını gösterdi, makul konuştu, ayrıca tahkikatta bulunup hakikaten cüzzamlı olduğu kanaatini hasıl ettik. Gazeteye bunu böylece yazıp, aynı adamın müteakib ziyareti münasebetile de mevzuu tekrarladık.”²⁰⁹

Bu yazılanlara bakıldığında o dönemde cüzzam hastalığının tedavisinin tam olarak bilinmediği, hasta insanlardan bir kısmının tecrit ve bakım isteğinde bulunduğunu görmekteyiz.

1939 tarihli başka bir gazeteye baktığımızda ilginç bir haber dikkat çekmektedir. Bu habere göre, insanlar belirli bir dönem cüzzam hastalığının patatesten geçtiğine inanmışlar ve hatta bundan ötürü uzun bir süre Avrupa’da patates yetiştirilmemiştir. Ancak Fransız bir bilim adamı bunun aksini konferanslarda anlatarak bu uydurma bilgiye son vermiştir.²¹⁰

Dönem gazetelerinde yer alan bazı etkileyici hikâye ve haberler şu şekildedir;

En Büyük Aşk

Bir gazetecinin Asya’yı dolaştığı sıralarda Hindistan’da Hindi Çini arasındaki Birmanya’nın cüzzam hastanesini de gezer. Burada İskoçyalı bir doktorla burayı gezmeye başlamıştır. Ve gezdiği esnada çocuklu bir kadın görür ve doktordan bu kadının neden burda olduğunu anlatmasını ister. Doktorun anlattığı hikayeye göre; Mingala isimindeki bu kadın, şehrin en zengin adamının gelinidir. Esasen kendinin de serveti var. Bir aşk izdivacı yaptı. Karı koca çok seviyorlardı. Çocukları da oldu. İşte o gördüğünüz kız. Şimdi sekiz yaşındadır. Anne ise üç yıldır aramızda. Çocuk dünyaya geldiği zaman, Mingala o kadar zayıftı ki, yavrusunu emziremedi. Kaynanası köylü kadınlar arasındaki sıhhatli bir kadını sütne tuttu. İyi bakıma rağmen, çocuk, gürbüzleşeceğine, günden güne eriyor, halsiz düşüyordu. Gizli bir hastalıkla gerilediği belliydi. Telaşa düşen ebeveyn, Birmanya’daki bütün meşhur İngiliz doktorlarını çağırdılar. Kan tahlili yapıldı ve feci bir netice alındı: ‘Çocukta cüzzam bulaşkanı varmış’ uzun uzun

²⁰⁹ “İhmal Edilir Şey Değil...”, *Akşam*, 11 Aralık 1938, s.3.

²¹⁰ “Fransada Patatesin 150 Nci Yıldönümü”, *Akşam*, 15 Mayıs 1939, s.11.

tahkikattan sonra, sütnenin ecdadında cüzamlılar olduğu anlaşıldı. Kadının kendisinde bir şey yoktu. İşte bu hastalıkta en korkunç cihet budur. İğrenç illet bazen nesiller atlayarak, amansız bir şekilde tekrar hayat buluyor! Annesi geldi; bana yalvardı... kızını kurtarayım diye... kendisini memnun etmek için yavruyu senatoryoma aldım. Uzun müddet müşahede altında kaldı. Bunların hep boş olduğunu biliyordum; fakat gel de anneye meram anlat. Herkes kendi evladının başka türlü olduğunu, bir çare bulunacağını sanır... Allahtan mucize bekler... halbuki, tabiatile, sene besene hastalık arttı. Neticede kızcağızı da cüzamlılar arasına koymağa mecbur olduk. Annenin kederi tarif edilemez derecede feci oldu. Her gün çocuğunu görmeğe geliyordu. Parmaklıkların arkasından onunla saatlerce konuşur; ancak kocasının zorile oralardan ayrılırdı. Fakat bir gün, biçare adam, karısını evde bulamadı. Polise haber verildi, her taraf arandı. Neticede onu burada, bu şimdi gördüğünüz bahçede keşfettiler. Kızını kucağında tutuyordu. Kollarının, ellerinin tırmık içinde kanadığını hayretle gördüm. Dört adam kuvvetle onu buradan çıkarabildik. Muavinlerimle ben, bu yaraları tedavi etmeğe, illet kanda daha yayılmadan önünü almağa çabaladık. Fakat heyhat! Hiçbir şey yapamadık. Çünkü iki gün müddetle bahçede saklanmış kalmıştı: aşı tutsun diye! Bunu niçin yaptığını kendisine sorduğum zaman, meyüs ve tatlı bir tebessümle:

- Artık beni yavrumun yanından ayıramazsınız! Dedi.²¹¹

Bulduğu Serumı Tecrübe İçin Kendine Cüzam Aşılayan Doktor

Mısır'da oturan bir idealist, kahramanlık noktai nazarından, harb meydanındaki askerleri fersah fersah geride bırakan bir işle uğraşmaktadır. Bu idealist bir doktordur; büyük bir hayalin tahakkukuna hasrettiği bütün ömrünün mahsülü sayı olan serumun tesirini kendi vücudünde müşahede etmek için, kendine cüzam mikrobu aşılamıştır.

Bugün, Mısırlı entelektüeller, memleketlerinden uzak veya yakın yerlerde cereyan eden kanlı vakayii bir tarafa bırakıp, doktor Langudakis

²¹¹ Hatice Süreyya, “En Büyük Aşk”, *Akşam*, 11 Kasım 1938, s.9.

ismindeki bu adamın Posetta kasabasının asude, küçük bir hastanesinde afetlerin en dehşetlisine karşı açtığı mücadelenin safahatını, heyecanla takip ediyorlar.

Doktor Langudakis İskenderiyede tanınmış bir şahsiyettir. Bugün 73 yaşında bir ihtiyar olan bu zat, gençliğinde spor sahasındaki muvaffakiyetleri ve İskenderiye gazetelerinden birine yazdığı sosyoloji makaleleriyle şöhret bulmuştu. Sonra, sporu ve sosyoloji tetkiklerini bir tarafa bıraktı ve musab olan biçareleri cehennemi ve devasız bir can çekişmeye mahkum eden o müthim cüzzam illetiyle mücadeleye girişmeği gaye edindi. Doktor, senelerce müddet bütün vaktini cüzzamın tedavisi çaresini aramağa hasretmiş ve bir yandan iane toplayarak, bir yandan kendi varidatını sarfederek Mısırdaki ilk cüzzam hastanesini tesis etmiştir.

Mısırdaki yaşayan ve Posetta kasabasının küçük bir hastanesinde görev yapan Langudakis isimli bir doktor, senelerce bütün vaktini cüzzamın tedavisi için harcamış ve aynı zamanda Mısır'daki ilk cüzzam hastanesini de açmıştır. Hastanenin açılışından sonra kendini bu hastalığın tedavisine adanmış doktor cüzzamın tedavisini bulmak için kedisine cüzzamlı bir hastanın kanını aşılattır. Tedavi için bulduğu serumu kendine aşılayarak tedavi olabileceğini düşünmüştür. Bu durumdan haberi olan bir gazeteci ise hemen bu hastaneyi arayarak Doktor Langudakis ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Langudakis şu sözleri söylemiştir;

“Bundan birkaç sene evvel, Çinli haydutlar kendi memleketlerinde bir tüccarı dağa kaldırmışlar ve istedikleri fidyei necat vaktinde verilmediği için biçareye cüzzam mikrobunu zerkettikten sonra onu haftalarca oradan oraya dolaştırmışlar ve nihayet Yang-Çe-Kiang nehri kıyısında bir yere bırakmışlardı. Bu, epey eski bir vakıadır. Mamafih vücudüme cüzzam mikrobunu aşılamak hususunda, bu haydutların gayri insani hareketlerinden mülhem oldum. Size garib ve lüzumsuz görünen bu kararımın sebebini soruyorsunuz değil mi? Anlatayım. Cüzzamlıların doktoru olmak itibarile, cemiyetten zaten tardedilmiş gibiyim. Beşeriyet, bundan 5 bin yıl evvel, Ahdi Atiki yazanların bu afete müptela olanlar hakkında en şiddetli tedbirlerin alınması lüzumunu emrettikleri devirde cüzzam hastalığından nasıl korkuyor idise, bugün de, bu şiddet

karşısında aynı dehşete kapılmaktadır. Halbuki, beşer dehasının, sabır ve zeka ile çalışarak, bu hastalığın üstesinden gelmesine imkan yoktur. Hayattan umduğum herşeyi gördüm; bundan sonra hikmeti vücudüm ancak ilim sahasındaki mesaimden ibaret olabilir. Hazırladığım serumla yapacağım tedaviler üzerindeki tetkikatımın, kendi vücudümde daha mükemmel olacağını düşündüm ve cüzzam mikrobunu, vücudüme zerketim. Artık hastalarımın hayatına bende iştirak ediyorum. Muvaffak olabilirsem, bu afetle mücadele etmek için yaşıyacağım. Mesaim akim kalırsa, vazifemi ifaya azami gayretle çalışarak ölmüş olacağım..”

Doktor Langudakis’in yaptığı bu fedakârlıktan sonra cüzzam hastaları kaybettikleri ümide yeniden kavuşmuşlardır.²¹²

Gazetelere ayrıca bakıldığında, cüzzam hastalığı hakkında hangi yıl hangi kararlar alınmıştır, halkın bu hastalığa bakış açısı nedir, hastalar kendilerini toplum içerisinde nasıl görüyorlar gibi sorulara cevap bulmak mümkündür.

---

²¹² Herbert Ray, “ Bulduğu Serumu Tecrübe İçin Kendine Cüzzam Aşılayan Doktor”, *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1936, s.5.

SONUÇ

Günümüzde cüzzam, tedavisi olan, diğer hastalıklardan farkı olmayan bir hastalıktır. Geçmişten günümüze birçok evreden geçen cüzzam, son yüzyıllarda etkinliğini kaybetmiştir. İlk çağlarda Tanrının laneti olarak görülen cüzzam bazı dinlere göre de hastalara yardım ederek günah çıkarmanın mümkün olduğu düşünülmüştür. Yıllar boyunca toplumdan uzak tutulmuş ve bir köşeye kaderlerini yaşamaları için itilmişlerdir.

İş gücü sahibi olamayıp geçim sıkıntısı yaşayan hastalar için en önemli olan durumlardan biri de geçim sıkıntısı çekmemektir. Tedavinin ücretsiz olması işleri biraz daha kolaylaştırırsa da asıl önemli olan hastaların iyileşebilmesi için refah seviyelerinin yüksek olmasıdır. Çünkü hastalığın bağışıklık sistemi ile doğrudan ilgisi vardır. Bağışıklık sistemini güçlendirmenin başında ise iyi beslenme ve bakım gelmektedir. Bu nedenle hastalar Lepa Deri ve Zührevi Hastalıklar Hastanesinde tedavi olduktan sonra Cüzzamla Savaş Derneği tarafından belirli işlere yerleştirilmiş veya yapabilecekleri işler için kaynak sağlanmıştır. Bunun yanında hastaların çocukları burs ile desteklenmişlerdir. Destek gördükleri için daha rahat okuyabilen çocuklar meslek sahibi olmuşlar ve ailelerinin de refah seviyelerini yükseltmişlerdir. Daha önce “cüzzamlı” olarak nitelendirilen kişiler artık “doktorun babası/annesi”, “hocanın babası/annesi” olarak nitelendirilmeye başlanmışlardır.

Türkiye’de cüzzamın çözümü Etem Utku ile ortaya konmuş ve başarılı bir doktor olan Utku 1957 yılında Cüzzam Savaş ve Araştırma Derneğini kurmuştur. Okuma yazma bilmeyen hastalara eğitim vermiş, kendilerine uygun işler edinmelerini sağlamış ve hatta bu hastalardan evlendirdiği dahi olmuştur.

Cüzzam hastalığı ile savaştan bir diğer Doktor Türkan Saylan, öğrencilik yıllarında cüzzam hastalığı ile yüzleşmiş, hastalara yapılan insan dışı muamele onu bir hayli üzmüştür ve bu hastalara umut olmayı hedeflemiştir. İlk olarak Etem Utku’nun eserlerini okumakla işe başlayan Saylan araştırmaları sonucunda büyük bir heyecanla hastalığın tedavisini bulmuştur. Kısa zamanda hedeflerine ulaşan Saylan 1976 yılında Cüzzamla Savaş Derneğini kurmuş ve

Lepra hastanesinde birçok hastanın şifa bulmasına olanak tanımıştır. Bu hastane çok büyük olmamakla birlikte 50 yataklı bir hastanedir ve odalar 2 kişiliktir. Bir süre sonra Sağlık Bakanlığı tarafından bu hastane kapatılmıştır. Şuan destek görmeyen ve atıl olan bu hastane kış aylarında bazı hastalar tarafından huzur evi olarak kullanılmaktadır. Çok fazla vaka bulunmayan bu hastanede hastalar artık birkaç ay yatmakta ve ilaçların nasıl kullanıldığını öğrendikten sonra buradan ayrılmaktadırlar. Son zamanlarda hastanenin kapatılma ihtimalinin olduğu haberler hastaları ve doktorları endişelendirmiştir.²¹³ Hastanede hastalar sadece fiziksel olarak tedavi görmemekte aynı zamanda buradaki aile ruhu hastaların psikolojik olarak da kendilerini iyi hissetmelerini sağlamıştır. Aynı zamanda hastalara kıyafet yardımı, iş yardımı ve maddi yardımlarda yapılmaktadır. Saylan, il il gezip cüzzam hastalarıyla etkileşime geçip onları bulundukları ortamda ziyaret etmiştir. Cüzzamla Mücadele Derneği, birçok hastaya umut olmuş, çeşitli faaliyet ve sosyal etkinliklerle elde edilen gelirler cüzzamlı hastalar için harcanmıştır.

Bu kadar uğraşın sonunda günümüzde cüzzamın eskisi gibi yaygın bir durum sergilemediği ve Sağlık Bakanlığı verilerine göre ülkemizde 1000' e yakın cüzzamlı bulunduğu bilinmektedir.

Cüzzam hastalığı sadece fiziksel sağlıkla alakalı bir durum değildir. Toplumun sosyal bir sorunu haline dönüşen cüzzam, hastaları rahatsızlıklarından daha fazla sıkıntıya düşürmektedir. Sağlıklı insanlara hiçbir zararı dokunmayan cüzzam hastaları için yapabileceğimiz en önemli yardım, onları anlamak ve mücadelelerine destek olmaktır.

---

²¹³ Ayşe Yüksel, “Lepra Çılgılığı”, *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 2019, s.6.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (B.C.A), “*Kayseri Bünyan’da Boğmaca, Sivas’ta Frengi ve Cüzzam Mücadelesi Hakkında İçişleri Bakanı’nın Raporu*”, 22.07.1929, 177.220.8.

B.C.A, “*Cüzzamla Savaş Derneği’nin Kamu Yararına Çalışan Derneklerden Sayılması*”, 13.10.1977, 369.88.2.

B.C.A, “*Cinayet Suçundan 5 yıl 4 Ay Ağır Hapse Mahkum Olan Sadık Oğlu Hüseyin’in Cüzzam Hastalığı Sebebiyle Kalan Cezasının Affı*”, 22.07.1939, 88.72.8

B.C.A, “*Cüzzamlıların, Erzurum’un Pasinler Merkezine Bir Saat Uzaklıktaki Meryem Ana Manastırı’na Yerleştirilmesi ve Kendilerine Arazi Tahsisi*”, 18.03.1925, 13.17.12.

BOA, İ.HUS, “*Cüzzam ile cild hastalıklarının tedavisi için her tarafta yapılan keşiflerin müzarekesi hususunda Berlin’de toplanacak olan Etıbbı Kongresine Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane muallimlerinden Doktor Fon Dorniğ’in gönderilmesi*”, H-24-03-1315, 55-83.

CÜZZAMLA SAVAŞ DERNEĞİ ARŞİVİ

Cüzzamla Savaş Derneği Arşivi (CSDA), Cüzzamla Savaş Derneğinin 0.01.1976 tarihli yönetim kurulu kararı.

CSDA, Cüzzamla Savaş Derneğinin 30.01.1976 tarihli yönetim kurulu kararı.

CSDA, Cüzzamla Savaş Derneği Tüzüğü.

Cüzzamla Savaş Derneği Kurucuları, Cüzzamla Savaş Derneği, İstanbul Tabib Odası, 22.01.1976.

CSDA, Anı Evi Ziyaret Defteri.

KİTAPLAR

UTKU, Ethem, *Lepra ve Modern Anlamı*, San Matbaası, Ankara, 1961.

KARDAŞ, Abdulaziz, *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Cüzzam*, , Ed. Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Çağrı Büke, Eren Akçiçek, Gece Akademi, Ankara 2018.

KULİN, Ayşe, *Tek ve Tek Başına Türkan*, Everest Yayınları, İstanbul 2022, 138.

BERATLI, Nazım, *Kıbrıs Miskinhanesi Cüzzam ve Kıbrıs (1830-2001)*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2013.

FİŞEK, A. Gürhan, “Cüzzamlıların Babası Etem Utku”, *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Cüzzam*, Ed. Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Çağrı Büke, Eren Akçiçek, , Gece Akademi, Ankara 2018, s.11.

SÜHEYL, A. Türkiyede Cüzam Hastalığı Tarihine Ait, , s.6.
YÜKSEL, Ayşe, ÇELEĞEN, İzzet, “*Merhaba Yaşamak*” *Türkan Saylan’ın Kıymetlileri*, Cüzzamla Savaş Derneği Yayınları.

BAŞER, Sevim, “İstanbul Lepa Hastanesi”, “*Merhaba Yaşamak*” *Türkiye’de Cüzzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını*, Yayına Hazırlayanlar: Türkan Saylan, Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.56.

KUNDAKÇI, Nihal, “Ankara Lepa Eğitim ve Araştırma Merkezi ve Ankara Cüzzam Savaş Dispanseri ”, “*Merhaba Yaşamak*” *Türkiye’de Cüzzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını*, Yayına Hazırlayanlar: Türkan Saylan, Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.39.

UTKU, Dilruba, “Doçent Dr. Etem Utku’nun Hayat Hikayesi”, “*Merhaba Yaşamak*” *Türkiye’de Cüzzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını*, Yayına Hazırlayanlar: Türkan Saylan,-Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, İstanbul 1998, s.44.

SÜTLAŞ, Mustafa, “*Merhaba Yaşamak*” *Türkiye’de Cüzzamla Savaşın Dünü-Bugünü-Yarını*, *Cüzzamla Savaş Derneği Tarihinden Kısa Notlar*, Hazırlayan: Türkan Saylan, Mustafa Sütlaş, Cüzzamla Savaş Derneği Yayını, 1998, İstanbul, s. 91.

MAKALELER

RAY, Herbert, “ Bulduğu Serumu Tecrübe İçin Kendine Cüzzam Aşılayan Doktor”, *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1936, s.5.

BİLGİN, Türkan, “Tarih Boyunca Cüzzam ve Türkiye’deki Hastaların Durumu”, *Milliyet*, 26 Ocak 1976.

KANDEMİR, “ Mısırdaki Cüzzam”, *Tasviri Efkar*, 11 Ekim 1940, s.2.

TAN, M. Turhan, “Miskinler Tekkesinden Saraya”, *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1935, s.12.

YÜKSEL, Ayşe, “Türkan anne ve Lepra”, *Cumhuriyet*, 29 Ocak 2018, s.14.

TARHAN, İzzet, “ Cüzzamlılar”, *Ulus*, 22 Temmuz 1947, s.5.

SÜREYYA, Hatice, “ En Büyük Aşk”, *Akşam*, 11 Kasım 1938, s.9.

NEYYİR, “Filipinli Jozefina Cüzzam İlletine Tutulmuştu”, *Son Posta*, 29 Mart 1950, s.6.

ŞANTAL, Süzan, KARDEŞ, M., “Mülteciler”, *Vakit*, 17 Haziran 1945, s.2.

KOÇ, Aylin, “Hastalık İsimlerinde Örtmece”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 188 (Ekim 2010), s.82.

SÜRELİ YAYINLAR

SARIBAŞ, Serap, “Hansen’in Evlatları: Avrupa’nın Son Cüzzam Hastanesi Sakinlerinin Hikayesi”, *Molesto Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C3, S.1, Ocak 2020, s. 230.

SAYLAN, Türkan, “Çocukta Lepra ve Lepralı Ana ile Çocuk İlişkisi”, *Sağlık Kurultayı-79*, Yy 1979, s.24.

AYBAR, Meriç, “İlet-i Cüzzam: “Osmanlı Dağılma Dönemi””, *Tarih Okulları Dergisi(TOD)*, S.33, Mart 2018, s.507.

TÜZÜN, Nevin, “XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti’nde Cüzzam Hakkında Bazı Tespitler”, *History Studies*, C.13, S.1, Şubat 2021, s.203.

SAYLAN, Türkan, “Çocuklarda Lepra, Lepra sınıflandırılması ve Tedavisinde Son Durum”, *Lepra Mecmuası*, C.11, S.1, 1980, s. 70.

Lepra Mecmuası, “ Lepranın Tarihi”, 1973, C.4, S.1, s.9.

SERDAR, Murat, “Ortaçağ Avrupa’sında Tanrının Laneti Cüzzam ve Cüzzam Evleri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.2, 2014, s.105.

ŞAFAKÇI, Hamit, “Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi’nin Konya Örneği”, *Vakıflar Dergisi*, S.50, Aralık 2018, s.118.

KESİK, Muharrem, “Selçuklular’da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi”, *Tarih Dergisi*, S.71, Ocak 2020, s.116.

AYDIN, Erdem, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 2004, Ankara, S.187.

İLERİ, Hüseyin, SEÇER, Betül, ERTAŞ, Handan, “Sağlık Politikası Kavramı Ve Türkiye’de Sağlık Politikalarının İncelenmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, S.12, 2016.

AKBULUT, Uğur, “19. Yüzyılın Yarisında Salgın Hastalıklar Karşısında Devlet ve Toplum”, *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, Nisan 2023.

SAYLAN, Türkan, “Türkiye’de Lepra Problemi ve Özellikleri”, *Tüberküloz*, C.32, S.1-4, 31.12.1981, s.76.

GÜMÜŞ AKIN, Gülşah, GÜMÜŞ, Fatih, “Türkan Saylan Lepra Anı Evi Projesi”, *International University Museums Association Platform*, C.2, S.1, 2019, s.23.

ŞENTÜRK, Vesile, SAĞDUYU, Afşin, “Psychiatric Disorders and Disabilities among Leprosy Patients in Turkey”, *Kriz Dergisi*, C.18, S.3, 2010, s.10.

ÜNVER, A. Süheyl, “Türkiye’de Cüzzam Tarihi Hakkında”, *Poliklinik*, C.1, S.7, 1934, s.219.

SAYLAN, Türkan, “Cüzzam Kolay Bulaşmaz”, *Bilim Dergisi*, C.1, S.2, 1934, s.36.

UYŞAL, Gülfem, “Geç Osmanlı Salattepe Populasyonu Ve Cüzzam”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.30, S.2, 2013, s.219.

ÖLÇÜ, Fatih, “Sosyal Hastalıklar (Cüzzam)”, *Trakya Birlik*, C.2, S.20, 1985, s.12.

ÜNVER, A. Süheyl, “Türkiye’de Cüzzam ve Cüzzamlılar”, *Tarih Hazinesi*, S.3, 1950, s.17-18.

GÜNGÖR, Rıfat, “Cüzzam Hastalığı veyahut Miskin İleti”, *19 Mayıs*, C.3, S.31, 1950, s.22-23.

SAYLAN, Türkan, “Cüzzam Hastalığı Yetişkinine Bulaşmaz”, *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1996, s.18.

ÜNVER, A. Süheyl, “Türkiye’de Cüzzam ve Tarihi”, *Yeni Tıp Alemi*, C.10, S.115-120, 1961, s.479.

GÜRHAN, İsmail Hakkı, “Cüzzam Tedavisine Umumi Bir Bakış”, *Elazığ Kliniği*, S.1, 1942, s.28.

BİLGİN, Türkan, “Tarih Boyunca Cüzzam ve Türkiye'deki Hastaların Durumu”, *Çağdaş Hekim*, S.5- 7, 1976, s.40.

BELGİL, Vehbi, “Cüzzama Çare Bulunabilecek Mi?” *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1986, s.30.

BAHÇETEPE, Sibel, “Saylan Dünya’ya Örnek Oldu”, *Cumhuriyet*, 28 Ocak 2014, s.16.

YÜCEL, Doğan, “ Türkan Saylan’a”, *Bilim Teknik*, 18 Eylül 2009, s.13.

YEZDANİ, İpek, “ Zaman Benim Emrimde”, *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 2004, s.1.

BAHÇETEPE, Sibel, “Saylan Lepralılar İçin Çalışıyor”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 2009, s.17.

YÜKSEL, Ayşe, “Lepra Çılgılığı”, *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 2019, s.6.

USLU, Saadet “Cüzzamlıdan Kaçmak Yanlış”, *Cumhuriyet*, 18 Ocak 2002, s.6.

BAHÇETEPE, Sibel, “İyi ki Türkan Saylan Vardı”, *Cumhuriyet*, 1 Şubat 2022, s.16.

KÖSE, Hilal, “ Cüzzam Hastası da Duruşmada”, *Cumhuriyet*, 4 Şubat 2011, s.3.

YÜKSEL, Ayşe, “Sağlık Bakan’ına Acil Çağrı”, *Cumhuriyet*, 1 Şubat 2022, s.2.

Resmi Gazete, “Sadık Oğlu 1328 Doğumlu Hüseyin’in Cüzzam Hastalığı Dolayısıyla Cezanın Affı Hakkında Kararname” S.4290, 21 Ağustos 1939, s. 12479.

Resmi Gazete, “Cüzzam Savaş Araştırma Cemiyeti Hakkında Kararname”, S.10393, 29 Aralık 1959, s. 337.

Resmi Gazete, “İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Lepra Enstitüsü Yönetmeliği”, S.16325, 23 Haziran 1978, s. 8.

Resmi Gazete, “Fırat Üniversitesi Lepra Araştırma ve Uygulama Merkezi Yönetmeliği” S.21542, 4 Nisan 1993, s. 7.

Resmi Gazete, “Lepra Savaşı Yönetmenliği”, S.11291, 25 Aralık 1962, s. 9483.

Resmi Gazete, “Umumi Hıfzıssıha Kanunu”, 6 Mayıs 1930, S.1489 s.1071; “Umumi Hıfzıssıha Kanunu”, Resmi, 6 Mayıs 1930, S.1489 s.1095.

Resmi Gazete, “Lepra Savaşı Yönetmenliği” S.11291, 25 Aralık 1962, s. 9483.

Resmi Gazete, “Umumi Hıfzıssıha Kanunu”, 6 Mayıs 1930, s.1077.

Cumhuriyet, “Saylan’ın Notları Müzede”, 18 Mayıs 2020, s.2.

Milliyet, “Cüzzam İyi Ediliyor, Ya Bencillik?..”, 25 Ocak 1981, s.2.

Cumhuriyet, “Leprasız Bir Dünya İçin El Ele”, 12 Nisan 1992, s.19.

Olay Bursa, “Cüzzamlılar Toplum Dışına İtiliyorlar”, 6 Ocak 1992.

Yeni Asır, “Viyanalı Yıldız Paula Vessely”, 17 Haziran 1937, s.6.

Cumhuriyet, “Lepra Hastalarını Dışlamayın”, 26 Ocak 1998, s.7.

Cumhuriyet, “On Binler Uğurladı”, 20 Mayıs 2009, s.7.

Cumhuriyet, “Mücadelelerle Geçen Yaşamı Başarılarla Dolu”, 19 Mayıs 2009, s.8.

Cumhuriyet, “Cüzam ve Cehaletle Savaştı”, 19 Mayıs 2009, s.9.

Ulus, “Cüzzamlılar”, 22 Temmuz 1947, s.6.

Akşam, “Cüzzam ve Kan”, 27 Şubat 1937, s.5.

Akşam, “İhmal Edilir Şey Değil...”, 11 Aralık 1938, s.3.

Akşam, “Fransada Patatesin 150 Nci Yıldönümü”, 15 Mayıs 1939, s.11.

Günaydın, “Gelişmişlik Düzeyi Cüzzamla Ölçülüyor”, 20 Ocak 1989.

Yeni Yaşantı, “Cüzzamla Savaş Derneğinin Başarılı Çalışmaları”, 1986.

Cumhuriyet, “Leprasız Bir Dünya İçin El Ele”, 12 Nisan 1992, s.19.

Güneş, “Zülfiye Türkçeyi Hastanede Öğreniyor”, 24 Ocak 1984.

Gündem, “Yoksulluk Cüzzamı Tetikliyor”, 2 Şubat 2007.

Hürriyet, “Cüzzamlıların Annesi”, 15 Temmuz 1982.

Akşam, “Cüzzam ve Kan”, 27 Şubat 1937, s.5.

Son Posta, “Cüzzam Hastalığının İlacı Bulundu”, 2 Temmuz 1935, s.6.

Son Posta, “Dünyada Neler Oluyor”, 14 Haziran 1931, s.5.

Akis, “Sağlık”, 19 Ocak.

Son Posta “Miskinler Tekkesi”, , 29 Ağustos 1934, s.6.

Yeni Asır, “Cüzzamlılar Köyü Sınırında Müsademe Oldu”, 26 Temmuz 1936, s.4.

İNTERNETTE YAYIMLANAN DERGİ MAKALESİ

YALÇINÖZ BAYSAL, Hasret, BİLGİN, Sonay, KÖKTÜRK KAŞIKÇI, Çağla, “Lepralı Hastaların Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Dicle Tıp Dergisi*, C.45, S.1, 2018, s.58, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/443044> , 12.01.2018.

AYDIN, Erdem, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi*, C.15, S.15, S.187, <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Download/Article-File/114155>, 01.07.2004.

KUNDAKÇI, Nihal, “Prof. Dr. Atıf Taşpınar (1936-1996) Öğrencileri ve Çalışma Arkadaşlarının Gözünden Anı Belgeleriyle Atıf Hoca’mız”, *Türk Dermatoloji Dergisi*, S.7, s.262, <https://www.proquest.com/docview/1648337326>, 2013.

YALÇINÖZ BAYSAL, Hasret, BİLGİN, Sonay, KÖKTÜRK KAŞIKÇI, Çağla, “Lepralı Hastaların Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Dicle Tıp Dergisi*, C.45, S1, Ekim 2018, s.56, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dicletip/issue/36203/407245>.

Türkan Saylan,
<http://www.cuzzam.org.tr/index.php/tr/component/sppagebuilder/?view=page&id=27>.

<http://hastane.ankara.edu.tr/2021/01/25/lepra-cuzam-hastaligi/>

<https://istanbullepra.saglik.gov.tr/TR-97/tarihcemiz.html>

<https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-78032/endemi.html>

BİLDİRİLER

SİĞİNDİM, H. Reşat, “Lepranın Türkiye’deki Tarihçesi”, *II. Ulusal Dermatoloji Kongresi 9- 12 Eylül 1968-Ankara*, Ogun Kardeşler Matbaası, ANKARA 1969, S.9.

SAYLAN, Türkan, “I. Ulusal Lepra Semineri” *Lepranın Sosyal Yönü 9-11 Nisan 1980*, İstanbul, s.132.

TEZLER

GÜRZİHİN, Ümmü Gülsüm, *Cüzzamlının Toplumsal Serüveni*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

ÖZBESLER, Cengiz, *Lepra(Cüzzam) Hastalarının Sosyal, Psikolojik Ve Ekonomik Sorunlarının Sosyal Hizmet Açısından Değerlendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.

KARACAN, Mehmet Orçun, *19. Yüzyılda Anadolu’da Frengi Ve Cüzzam*, Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2021.

DİKEÇLİĞİL, Özlem, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Miskinler: Üsküdar Miskinler Tekkesi’nin Sosyal ve İktisadi Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

ANSİKLOPEDİ

YILDIRIM, Nuran “ Mazhar Osman Usman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.42, İstanbul, 2012.

PALALI, M. Zeki, “ Cüzzam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, , İstanbul, 1993, s.150-152.

Hipokratist Sağlık Ansiklopedisi, 29 Kasım 2017, <https://hipokratist.com/cuzzamla-savas-dernegi-ve-vakfi/>.

BROŞÜR

Lepra Eğitim ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, “Cüzzamı Tanıyalım Cüzzam Konusunda On Yanlış İnanışın On Doğrusu ”, Ankara 1978.

Cüzzamla Savaş Derneği Bülteni, “Merhaba Yaşamak”, İstanbul 1981.

MÜLAKATLAR

İlgin Gül İle Gerçekleştirilen 14 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

Ayşe Yüksel İle Gerçekleştirilen 11 Haziran 2021 Tarihli Mülakat.

Cüzzam Hastası A.K. İle Gerçekleştirilen 17 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

Cüzzam Hastası H.K. İle Gerçekleştirilen 16 Şubat 2023 Tarihli Mülakat.

EKLER

St. Francis of Assisi'nin
bir lepralı hastayı tedavi
ederken gösteren 15.
yüzyıl kilise minyatürü.
(Perugia, City Library).

(Ek2)²¹⁴

²¹⁴ Age, s. 48.

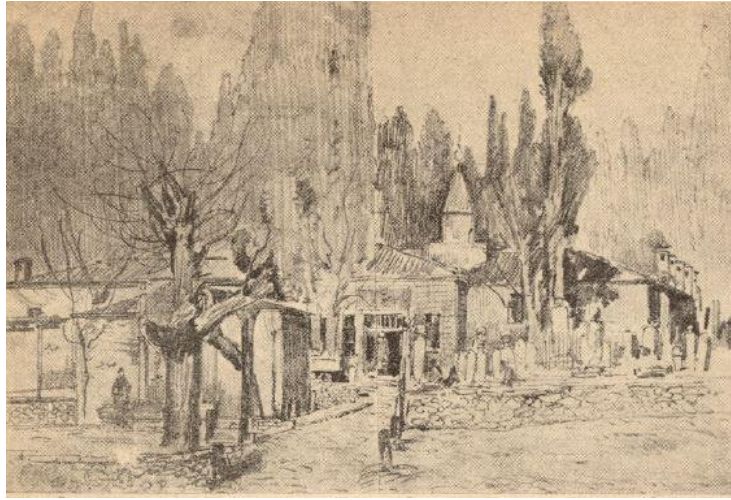
(Ek3)²¹⁵

Ekol Kâsım tedavisini Zahravî'nin et-Tasrif eserinden yararlanıp kendi deneyimlerini de iç içe geçiren 1465'te Tıbbiye'ye yazdığı Cemalîyyet adl. (ta-niye) adlı eserinde çeşitli dermatolojik hastalıkların ve bilhassa lepranın tedavisinden söz etmektedir. Bu eserin Millet Kütüphanesi'ndeki yazının kırık kırık olduğu olan nüshasının 47. faslının çözümü'nü (iezanın) başla, iyi olamazsa dağlamakla tedavisine gösterdiği önem.

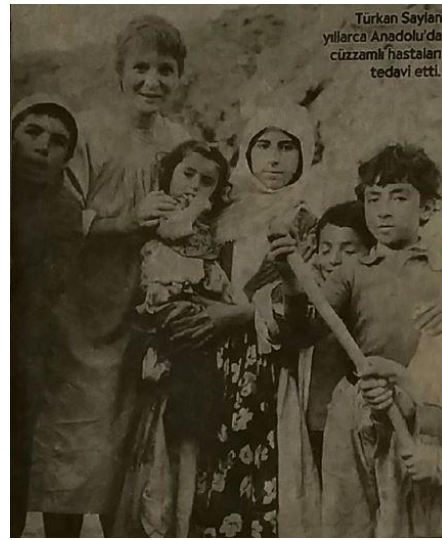
(Ek4)²¹⁶

²¹⁵ Age, s. 11.

²¹⁶ Age, s. 21.

Üsküdar Cüzzam Hanesi (Karacaahmette Miskinler Tekeksi, Ressam Ali Rıza B.)²¹⁷

(Ek5)²¹⁸

²¹⁷ Süheyl, age, s. 11.

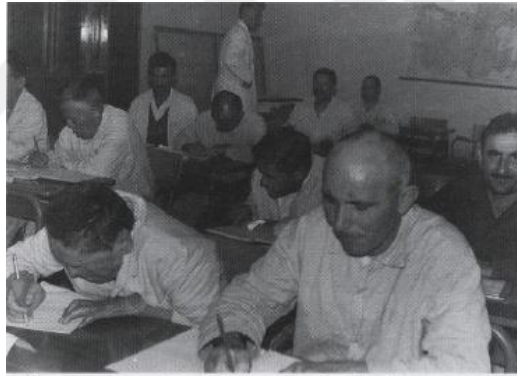
²¹⁸ Yüksel, age, s.14.

(Ek6)²¹⁹(Ek7)²²⁰

²¹⁹ “Gelişmişlik Düzeyi Cüzzamla Ölçülüyor”, *Günaydın*, 20 Ocak 1989.

²²⁰ “Cüzzamla Savaş Derneğinin Başarılı Çalışmaları”, *Yeni Yaşantı*, 1986.

(Ek8)²²¹

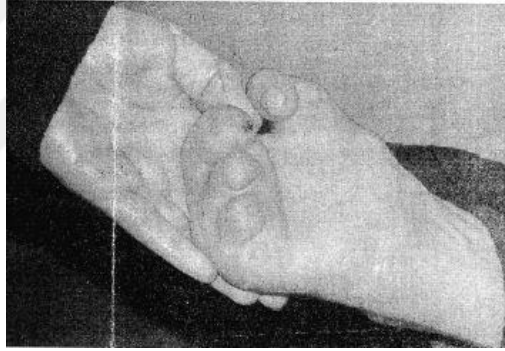
Ankara Lepra Enstitüsü'nde yazı dersleri (1966).

(Ek9)²²²

²²¹ “Leprasız Bir Dünya İçin El Ele”, *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1992, s.19.

²²² Saylan, Sütlaş, age, s. 41.

(Ek10)²²³(Ek11)²²⁴

Prof. Dr. Türkan Saylan Cüzzam hastanesinin başhekimini. Hastanenin perdesinden yemeğine kadar her şey ile kendi ilgileniyor. Servisleri tek tek doluyor ve personelin çalışmalarını izliyor.

(Ek12)²²⁵

²²³ “Zülfiye Türkçeyi Hastanede Öğreniyor”, *Güneş*, 24 Ocak 1984.

²²⁴ “Yoksulluk Cüzzamı Tetikliyor”, *Gündem*, 2 Şubat 2007.

²²⁵ “Cüzzamlıların Annesi”, *Hürriyet*, 15 Temmuz 1982.

(Ek13)²²⁶

Doç. Dr. Etem UTKU (1912-1964)

(Ek14)²²⁷

²²⁶ Saylan, Sütlaş, age, s. 42.

²²⁷ Age, s. 43.

(Ahmet AKÇABOY)(Ek15)²²⁸

(Atıf TAŞPINAR)(Ek16)²²⁹

---

²²⁸ Age, s. 49.

²²⁹ Age, s. 50.

CÜZZAMLA SAVAŞ DERNEĞİ

(Ek17)²³⁰

(Ek18)²³¹

(Ek19)²³²

²³⁰ Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamla Savaş Derneği Ziyareti.

²³¹ Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamla Savaş Derneği Ziyareti.

²³² Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamla Savaş Derneği Ziyareti.

(Ek20)²³³(Ek21)²³⁴(Ek22)²³⁵

²³³ Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamla Savaş Derneği Ziyareti.

²³⁴ Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamla Savaş Derneği Ziyareti.

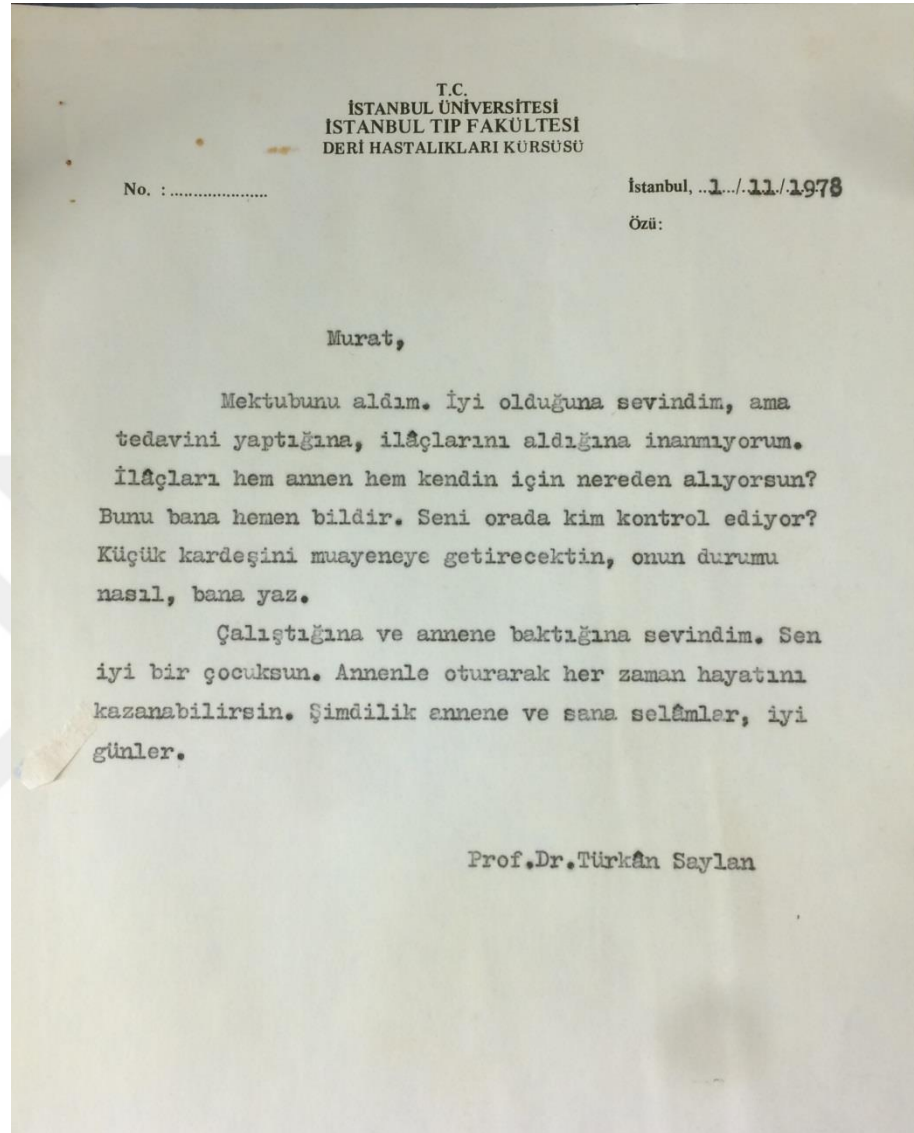
Sayın Çok kıymetli Aplaçığım.
 Satırlarıma başlamadan önce Selam eder her iki
 Ellerinden öperim.
 Apla şimdiye kadar sizlere bir mektup yazamadım
 Onun için sizden çok özür dilerim Aplaçığım Afet beni.
 Size karşı çok büyük saygım vardır nedense gelemedim.
 Şimdi ise sizin karşınıza çıkmaya utaniyorum Apla.
 Ben buralarda çalışıyorum tabiki benim için çok tehlikeli
 Bizlere bu şekilde çalışma iyi değil Ama ne yapabilirizki
 Devlet sektörler bizleri ise Alıyorlar bizim geç yaşta
 oturup günümüzü beklemek Apla Babamla halen Kusura
 ve günde barınmak isteniyorum şimdi ise Annemle
 Beraber bir arada oturuyorum Annemin Sıkate çok iyi
 Benimde Sıkatem çok iyi şimdi Apla ilaçlarımı kullanıyorum
 Devamlı Annemde Deram Ettiriyorum ilaçları.
 Mendinize dikkat ediyorum şimdilik yara kıran yok Apla

(Ek23)²³⁶

Cüzzamlı Bir Hastadan Türkan Saylan'a Gelen Mektubu

²³⁵ Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamla Savaş Derneği Ziyareti.

²³⁶ Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamla Savaş Derneği Ziyareti.

(Ek24)²³⁷

Türkân Saylan'ın Cüzzamlı Bir Hastaya Verdiği Mektup Yanıtı

²³⁷ Merve Şahin, 15 Haziran 2020 tarihli Cüzzamlı Savaş Derneği Ziyareti.

GAZETE HABERLERİ

CÜZZAM VE KAN

Bütün Arjantin tüyler ürperten bir facia, daha doğrusu işlenememiş bir facia ile çalkanıyor. Vaka şudur:

On iki yaşında bir çocuk, bundan birkaç hafta evvel, mektepten evine dönerken, haydudlar tarafından kaçırılıyor. Sekiz on gün çocuğu bulamıyorlar. Sekiz on gün sonra çocuk evine geliyor. Haydudların elinden kurtulmuş ve yürüye yürüye evine gelmiş.

Çocuk kaçırıldığı evde konuşulanları anlatıyor, evin nerede olduğunu tarif ediyor. Haydudlar yakalanıyor.

Bunlar büyük bir çiftliğin müstahdimleridir. Çiftlik sahibi de cüzzamlı bir adamdır. Patron adamlarına emretmiş, demiş ki:

— Bana kız veya erkek, temiz kanlı bir çocuk bulup getiriniz...

Kızı derillerde bir batıl itikad vardır. Onlar sanırlar ki, bir cüzzamlıya, temiz bir kan zerkedilirse, hastalık iyileşir. İşte bu itikadı besliyen asrî cüzzamlı bunun için bir çocuk istemiş, çiftlik müstahdimleri de bu çocuğu yakalamışlar. Çocuk, tali eseri, kanını ve canını vermeden kaçmış...

Arjantin'in yerli kabilelerinin bazılarında hâlâ bu batıl itikad vardır amma, medenî bir çiftlik sahibinin aynı itikadı beslemesine herkes şaşırıyor.

(Ek 25)²³⁸

²³⁸ "Cüzzam ve Kan", *Akşam*, 27 Şubat 1937, s.5.

«Patates» Avrupa tarihinde çok mühim rol oynamıştır. 1688 de bu madde İrlandanın başlıca gıdasını teşkil etmiştir. 30 sene muharebesinde başgösteren kıtlık patates ile giderilmiştir. Nihayet 1845 tarihinde patatesin daha bir çok nevilerini elde etmek için İrlandalılar Amerika'ya hicret etmişlerdir.

İnsanlar bir ara patatese düşman kesilmişlerdir. Çünkü cızzam ve daha bazı hastalıkların patatesten geçtiği hurafesine inananlar çoğalmıştır. Hatta bu hurafe Avrupada patates yetiştirilmesine uzun müddet mâni teşkil etmiştir.

Nihayet Fransız âlimlerinden Antoin Parmantier müteaddid neşriyat ve konferanslarla Fransada bu hurafeyi yıkmış ve memlekette patates istihsal ve istihlâkını arttırmaya muvaffak olmuştur. Fransız ziraatçisi bu muvaffakiyeti 1770 tarihinden 1789 senesine kadar olmak üzere 19 sene bilâfasıla mücadele ile elde edebilmiştir. Bu sebeble Fransızlar patatesin Fransada yerleşmesi tarihini 1789 senesi addederler ki tamam 150 sene evvel demektir.

(Ek 26)²³⁹

²³⁹ “Fransada Patatesin 150 Nci Yıldönümü”, *Akşam*, 15 Mayıs 1939, s.11.

[illegible](Ek 27)²⁴⁰[illegible](Ek 27)²⁴¹

²⁴⁰“Cüzzam Hastalığının İlacı Bulundu”, *Son Posta*, 2 Temmuz 1935, s.6.

²⁴¹ “Dünyada Neler Oluyor”, *Son Posta*, 14 Haziran 1931, s.5.

(Ek 28)²⁴²[illegible](Ek 29)²⁴³

[illegible](Ek 30)²⁴⁴[illegible](Ek 31)²⁴⁵

²⁴³ Nevvir, "Filipinli Jozefina Cüzam İletine Tutulmustu", *Son Posta*, 29 Mart 1950, s.6.

²⁴⁴ “Miskinler Tekkesi”, *Son Posta*, 29 Ağustos 1934, s.6.

²⁴⁵ “Cüzzamlılar Köyü Sınırında Müsademe Oldu”, *Yeni Asır*, 26 Temmuz 1936, s.4.

ÖZGEÇMİŞ

